

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra geografie

Bakalářská práce

Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků (okresy Prachatice a Český Krumlov)

Vypracovala: Kateřina Koutová

Vedoucí práce: doc. RNDr. Jan Kubeš, CSc.

České Budějovice 2021

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím literatury uvedené v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis studenta:

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. RNDr. Janu Kubešovi, CSc. za ochotu, trpělivost a čas, který mi poskytl při vedení a dokončování mé bakalářské práce. Chtěla bych také poděkovat svým kolegům za pomoc při získávání dat a informací. Mé poděkování patří také účastníkům dotazování pro bakalářskou práci za jejich ochotu a cenné rady.

Bibliografická identifikace:

Název bakalářské práce: Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků
(okresy Prachatice a Český Krumlov)

Pracoviště: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra
geografie

Autorka: Kateřina Koutová

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Zeměpis se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na
vzdělávání

Vedoucí bakalářské práce: doc. RNDr. Jan Kubeš, CSc.

Rok obhajoby: 2021

KOUTOVÁ, K. (2021): Stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků (okresy Prachatice a Český Krumlov). Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 75 s.

Anotace:

Venkovské základní školy, zvláště ty nacházející se v periferních územích, se často potýkají s malým počtem žáků a s hrozbou redukce počtu tříd a stupňů, či dokonce s hrozbou úplného zániku. Dalším problémem je, že tyto školy nejsou v očích některých rodičů považovány za dostatečně kvalitní, a proto své děti posílají do vzdálených městských škol. Bakalářská práce si klade za cíl vytvořit portfolio námětů na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků (včetně málotřídek), a to na základě analýzy literatury a dotazování představitelů těchto škol. Dotazování zjišťuje informace o žácích a učitelích základních škol, o vztahu základní školy a obce, ve které se základní škola nachází, stejně tak o vztahu základní školy a komunity obyvatel obce, a o mnoha dalších problémech. Klíčovým výstupem bakalářské práce je soubor námětů na záchranu, stabilizaci a rozvoj sledovaného typu základních škol.

Klíčová slova:

Venkovské školy, málotřídní školy, základní školy, záchrana škol, periférie, jižní Čechy

KOUTOVÁ. K. (2021): Stabilisation of rural elementary schools with small number of pupils (Prachatice and Český Krumlov districts). Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography, 75 p.

Annotation:

Rural primary schools often struggle with a small number of pupils, especially those located in peripheral areas. These schools often face the threat of reducing the number of classes and grades, or even with the threat of complete extinction. Another problem is that these schools are not considered by parents to be of sufficient quality, and that is the reason why they send their children to distant city schools. This bachelor's thesis aims to create a portfolio of topics for preservation, stabilization, and development of rural primary schools with a small number of pupils (including small schools with composite classes), based on an analysis of the literature and interviews with representatives of these schools. The survey finds information about pupils and teachers of primary schools, about the relationship between the primary school and municipality, in which is the primary school located, as well as about the relationship between the primary school and the community of the municipality, and many other problems. A key part of the bachelor's thesis is a set of topics for preservation, stabilization and development of the monitored type of primary schools.

Key words:

Rural schools, small schools with composite classes, elementary schools, school preservation, peripheral areas, South Bohemia

Obsah:	
1. Úvod	8
2. Stabilizace venkovských základních škol v literatuře	12
2.1. Články v českém jazyce	12
2.2. Články v anglickém jazyce	17
2.3. Kvalifikační práce	21
3. Problémy venkovských a málotřídních základních škol – současné poznání	27
3.1. Venkovské a málotřídní základní školy v České republice a jejich problémy	27
3.2. Vztahy venkovské základní školy a venkovské obce	30
3.3. Vztahy venkovské základní školy a rodičů žáků této školy	31
4. Charakteristika řešeného území	33
5. Metodika práce stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků	37
5.1. Typy základních škol v okresech Prachatice a Český Krumlov a jejich výběr pro dotazování	37
5.2. Dotazník řízeného rozhovoru pro aktéry spojené se školami	38
5.3. Průběh dotazování a zpracování dotazníků	43
6. Základní školy na venkově Prachaticka a Českokrumlovsko – analýza a náměty na stabilizaci	45
6.1. Vyhodnocení dotazování představitelů základních škol	45
6.1.1. Charakteristika základní školy	45
6.1.2. Vazby základní školy na jiné školy	51
6.1.3. Sociální charakteristika žáků základní školy a jejich rodičů	52
6.1.4. Vztah vedení obce a základní školy	56
6.1.5. Vztah základní školy a komunity obce	59
6.1.6. Pracovníci základní školy	61
6.2. Náměty na záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol na venkově Prachaticka a Českokrumlovsko	65
7. Závěr	70
8. Literatura	72
9. Seznam příloh a rozsáhlejší přílohy	75

1. Úvod

Bakalářská práce se věnuje záchraně, stabilizaci a rozvoji venkovských základních škol s malým počtem žáků v okresech Prachatice a Český Krumlov. Vychází zejména z vyhodnocení dotazování představitelů těchto škol a z poznatků z literatury. Tématu bakalářské práce se v Česku věnovalo několik autorů, především Kateřina Trnková z filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (např. Trnková 2008a, 2008b, 2008c, 2011; řešila hlavně málotřídní základní školy). Na katedře geografie pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se tomuto tématu věnovali studenti zpracovávající pod vedením doc. Kubeše bakalářské a magisterské práce věnované geografickým aspektům základního školství hlavně v jižních Čechách (např. Krinedlová 2018, Tomíček 2019). Má bakalářská práce je do značné míry pokračováním těchto výzkumů za spolupráce s doc. Kubešem.

K výběru tématu bakalářské práce mě vedl fakt, že okresy Prachatice a Český Krumlov, řešené v bakalářské práci, jsou mi dobře známé, často se v nich pohybuji, především v okrese Prachatice. Bydlím ve Čkyni, což je městy v Pošumaví ležící v poměrně periferním území, kde by mohly nastat problémy blízké tématu bakalářské práce. V tomto tématu se také prolínají mé studijní obory – zeměpis, společenské vědy a učitelství pro základní školu, což mi nabízí možnost zaměřit se jak na geografické, tak na společensko-vědní i základněškolské otázky řešené problematiky. Je dosti pravděpodobné, že se jako budoucí učitelka základní školy pracující v Pošumaví budu s problémy řešenými v mé bakalářské práci setkávat. Způsob výuky na malých málotřídních a úplných venkovských základních školách je mi velice sympatický a dle mého přesvědčení je v mnoha ohledech pro žáky přínosný. Zároveň souhlasím s názorem, že rušení venkovských základních škol je závažný problém, zásadně ovlivňující venkovské obce a venkovské komunity. Svou bakalářskou prací bych chtěla přinést náměty, které by popisovaný problém pomohly řešit.

Venkovské základní školy v periferních (odlehlejších) a populačně ztrátových územích Česka se často potýkají s malým počtem žáků (počet žáků ve třídách často nedosahuje donedávna platných státních normativů). Tento stav pak často vede k uzavírání těchto škol. Týká se to jak základních škol neúplných (mají pouze první stupeň, většinou jsou málotřídní), i úplných (mají první i druhý stupeň). Uzavření dlouhou dobu fungující základní školy má pro sídlo, obec, komunitu sídla a obce, i pro okolní obce a jejich obyvatele řadu nepříznivých důsledků. Děti ve školním věku musejí dojíždět do vzdálených základních škol, což může být pro děti značně náročné (dlouhá doba strávená na cestě a čekáním na školní spoje, různá nebezpečí spojená s tímto cestováním, finanční náklady rodin na tuto dopravu). Obec zrušením školy ztrácí

vzdělané učitele, obci vzniká problém s dalším využitím budovy školy, komunita obce ztrácí kulturní a další možnosti, které dříve škola poskytovala. Image obce, která ztratila základní školu, značně upadá.

Struktura bakalářské práce je následující: první kapitolou je Úvod, který má za úkol představit motivaci autorky, řešená témata a stanovit hlavní cíle bakalářské práce a její vstupní předpoklady. Kapitola druhá je zaměřena na literaturu pojednávající o stabilizaci venkovských základních škol, ať už českou nebo zahraniční. Třetí kapitola je nazvána „Východiska práce“, a jsou v ní probrány čtyři problematiky – problematika venkovských a málotřídních základních škol v Česku, vztahy venkovské základní školy a venkovské obce a vztahy venkovské základní školy a rodičů žáků této školy. Čtvrtá kapitola je charakteristikou řešeného území (okresů Prachatice a Český Krumlov) pro potřeby bakalářské práce.

Pátá kapitola se zabývá metodikou bakalářské práce. Jejích pět podkapitol je zaměřeno na způsob výběru řešených základních škol, jejich typizaci, tvorbu dotazníku řízeného rozhovoru pro představitele základních škol, následné zpracování dotazníků a na vytvoření námětů na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků. Šestá kapitola uplatňuje výše popsanou metodiku v řešeném území, ve sledovaných základních školách. Vyhodnocuje informace o žácích a učitelích základní školy, o vztahu základní školy a obce, ve které se základní škola nachází, stejně tak o vztahu základní školy a komunity obyvatel obce, a o mnoha dalších problémech. Součástí je také subkapitola s náměty na záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků. Sedmá kapitola je závěrem práce. Následuje seznam použité literatury a příloha.

Hlavní cíl bakalářské práce:

1. Vytvoření námětů pro záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků v okresech Prachatice a Český Krumlov na základě vyhodnocení dotazování představitelů těchto škol a na základě poznatků z literatury.

Pomocné cíle bakalářské práce:

1. Analyzovat literaturu zabývající se řešenou problematikou.
2. Vymezit a charakterizovat venkovské základní školy s malým počtem žáků v okresech Prachatice a Český Krumlov.
3. Sestavit kapitolu zabývající se teoretickými východisky práce a řešeným územím.
4. Sestavit dotazník pro řízené rozhovory s představiteli základních škol s tematikou záchrany, stabilizace a rozvoje venkovských základních škol s malým počtem žáků.

5. Vyhodnotit naplněné dotazníky.

Vstupní předpoklady bakalářské práce:

1. V řešeném území venkova okresů Prachatice a Český Krumlov se nachází množství základních škol lokalizovaných v městysech venkovského charakteru a ve větších i středně velkých vesnicích. Vzhledem k depopulaci tohoto venkova, zvláště jeho periferních (odlehklých) částí, a vzhledem k nedostatečné porodnosti v české populaci, předpokládáme v řešeném území existenci většího počtu úplných a málotřídních základních škol s malým počtem žáků (počet žáků ve třídách těchto škol nedosahuje státem stanovených normativů). Na tento problém upozornila v řešeném území Prachaticka již ve své diplomové práci Krinedlová (2018).
2. Existence venkovské úplné i málotřídní základní školy v obci zvyšuje prestiž venkovské obce, její sociálně-ekonomickou a demografickou stabilitu a rozvoj (Trnková 2008c) a přináší různé benefity vyplývající ze spolupráce mezi obcí a školou (Trnková 2008a; Trnková 2008c; Valachová 2005 atd.). Obec (zastupitelstvo obce) je zřizovatelem základní školy, ovlivňuje personálie školy a ze svého rozpočtu financuje její technický provoz (nikoliv vzdělávání). I přes určité problémy, které obci přináší existence základní školy, obce většinou usilují o setrvání a rozvoj této školy, přispívají k jejímu financování a školu i jinak podporují (Trnková 2008c; Emmerová 2000). V některých případech byly dokonce obce ochotny doplatit finance na vzdělávání scházejících žáků (scházejících do státních normativů). Předpokládáme tedy, že venkovské obce řešeného území budou většinou chtít stabilizovat a rozvíjet svou základní školu.
3. Venkovské a zvláště málotřídní základní školy bývají v některých případech veřejností považovány za nedostatečně kvalitní z důvodu nedostatečné kvalifikace jejich učitelů (Trnková 2007; Trnková a kol. 2009; Kalhousová 2014), většího zastoupení žáků se vzdělávacími a výchovnými obtížemi a z důvodu nedostatečné vybavenosti těchto škol (Trnková 2007; Urbanová 2016). Z těchto důvodů někteří rodiče zapisují raději své děti do vzdálených městských základních škol. Tyto děti pak obtížně a dlouho do těchto škol dojíždějí, navíc pak scházejí ve venkovských základních školách. Předpokládáme, že dotazovaní budou na tento problém poukazovat.
4. Na základě doposud zpracované literatury a předběžných rozhovorů s představiteli základních škol lze předpokládat výskyt následujících námětů pro záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol s malým počtem žáků – přesvědčování rodičů dětí předškolního věku a rodičů posílajících své děti do vzdálených městských základních škol o kvalitě a vhodnosti místní

venkovské základní školy (1), vytváření kurzů dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků na pedagogických fakultách či v podobných institucích zajišťujících vzdělávání učitelů zaměřeného na specifika výuky a další práce na málotřídní venkovské škole (2), vyhledávání a získání mimořádných finančních prostředků na rekonstrukci a dostavbu venkovské základní školy a na zlepšení její vybavenosti (3), vytváření benefitů na úrovni základní školy, obce či územně správní jednotky k přilákání a stabilizaci kvalifikovaných učitelů pro venkovské a zvláště málotřídní základní školy (4).

2. Stabilizace venkovských základních škol v literatuře

2.1. Články v českém jazyce

Práce **Trnková (2007)** se zabývá otázkou stabilizace a rozvoje málotřídních základních škol a také kvalifikací učitelů těchto škol. Autorka čerpala z výročních zpráv České školní inspekce (ČŠI). Z těchto zpráv vyplývá, že dostatečným zastoupením kvalifikovaných učitelů (učitelů s vysokoškolským učitelským vzděláním) disponují městské základní školy, zatímco základní školy venkovské, zvláště ty, které leží v perifériích a hospodářsky slabých oblastech, mají toto zastoupení nedostatečné. Na tento problém reagují i zřizovatelé venkovských základních škol (obce), například přidělováním obecních bytů kvalifikovaným učitelům. Kateřina Trnková dále poukazuje na fakt, že na málotřídních základních školách vyučují někdy učitelé s aprobační pro druhý stupeň, nikoliv stupeň první.

Autorka provedla detailnější průzkum málotřídních základních škol v Jihomoravském kraji, jehož výsledky ukázaly na nedostatek kvalifikovaných učitelů, nedostatek pozornosti věnované málotřídním školám ze strany regionálních orgánů školství a také na některé rozdílné názory vedení málotřídek a vedení obcí (které je zřizují) na problémy těchto škol.

Autorka rovněž upozorňuje na neexistenci dat o zastoupení málotřídních základních škol na území České republiky. Autorka také popisuje problémy týkající se financování údržby a rekonstrukce školních budov málotřídních základních škol a jejich areálů. Podle autorky se problémům málotřídních základních škol, včetně výchovy kvalifikovaných učitelů pro tyto školy, věnuje nedostatečná pozornost.

Kateřina Trnková se ve svém článku **Trnková (2008a)** zaměřila na vztah venkovských obcí a jejich málotřídních základních škol. Předmětem dotazníkového šetření v málotřídních základních školách v celé České republice, které vedla autorka článku společně s D. Knotovou a L. Chaloupkovou z Ústavu pedagogických věd filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, bylo vysledovat společné charakteristiky obcí, které takové školy zřizují. Projekt, ze kterého bylo toto dotazování financováno, se nazýval „Malotřídní školy v ČR: analýza současného stavu a potenciálů jejich rozvoje“. Dotazování bylo diferencované – dotazník byl zaslán představitelům škol i představitelům obcí s těmito školami.

Výsledkem výzkumu bylo zjištění, že málotřídní základní školy se vyskytují především v obcích do 1.500 obyvatel (ve městech jsou takové školy zastoupeny málo). Autorka označila málotřídní základní školy jako venkovský fenomén. Z dotazování vyplynulo, že důvodem pro existenci neúplných venkovských základních škol, včetně málotřídních, je také snaha zabezpečit dětem mladšího školního věku základní školskou výuku v místě bydliště, aby nemusely složitě

dojíždět do vzdálené úplné základní školy. Počet málotřídních základních škol a zároveň počet žáků těchto škol podle autorky závisí na hustotě zalidnění území a populační velikosti sídel v tomto území. Proto mezi kraje s nejvyšším počtem těchto škol a žáků patří kraj Vysočina a Jihočeský kraj, které mají nízkou hustotu zalidnění a velký počet velmi malých venkovských sídel. Co se týče obslužné vybavenosti obcí, poukázal průzkum na fakt, že převážná většina obcí s málotřídní základní školou je poměrně dobře vybavena zařízeními služeb pro obyvatele.

Autorka se ve své práci zabývala i přínosem málotřídní základní školy pro obec. Konkrétně se věnovala účasti pracovníků školy na aktivitách obce. Z jejího šetření vyplynulo, že nejčastější aktivitou pracovníků školy je účast na prezentaci obce na různých setkáních představitelů obcí a pomoc při organizování společenských akcí obce.

V kvalitní a rozsáhlé dizertační práci věnované problémům málotřídních základních škol v České republice se Kateřina Trnková (**Trnková 2008c**) zabývala faktory ovlivňujícími existenci a fungování těchto škol (faktory demografickými a geografickými, sociálními a kulturními, politickými a ekonomickými, faktory pedagogickými) a analýzou politik vůči těmto školám na celostátní, krajské a obecní úrovni. Na základě této dizertační práce pak vzniklo množství článků, některé z nich jsou také v bakalářské práci rozebírány a citovány. Kateřina Trnková vystudovala pedagogiku na pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Zde také absolvovala doktorské studium (včetně obhajoby této dizertační práce). V současné době působí v Národním institutu pro další vzdělávání (NIDV, organizace Ministerstva školství) jako vedoucí krajského pracoviště v Brně. V bakalářské práci byly využity zejména pasáže věnované vztahům komunity obce a základní školy a vedení obce a základní školy. Využity byly také některé náměty pro záchranu, stabilizaci a rozvoj málotřídních základních škol, stejně tak některé vzory dotazování, které Kateřina Trnková uskutečnila v obcích s těmito školami a na těchto školách.

Trnková a kol. (2009) se zaměřili na kvalifikovanost učitelů málotřídních základních škol v České republice. V článku, který vyšel v časopise *Studia paedagogica*, autorky prezentují svůj výzkum dotazníkového šetření těchto škol v Jihomoravském kraji (91 ZŠ) a v celostátním měřítku (537 ZŠ). Vedle kvalifikovanosti učitelů autorky sledovaly sdílení profesních a pracovních zkušeností učitelů těchto základních škol. Autorky uvádějí, že vzdělávání žáků ve třídě se spojenými ročníky základní školy je pro učitele velmi náročné – “Jde o pedagogickou práci, která je velmi intenzivní nejen ve fázi realizace, ale i přípravy. Je tedy žádoucí, aby na ni pedagogové byli dobře profesně připraveni, a také aby se průběžně vzdělávali a svou profesionalitu udržovali a prohlubovali. Účast na dalším vzdělávání pro ně přitom není snadná,

ať už z důvodu omezené dopravní obslužnosti venkovských obcí či finanční náročnosti anebo z důvodu personální nenahraditelnosti na škole.“

V další části článku se autorky věnují stěžejnímu tématu – kvalifikovanosti učitelů málotřídních základních škol v České republice. Podle jejich výzkumu bylo na sledovaných školách 68,9 % nekvalifikovaných učitelů, což je velmi vysoké procento, které není v souladu se Zákonem o pedagogických pracovnících č. 563/2004 Sb. V paragrafu 3, odstavci 1, písmeně B tohoto zákona se uvádí – „Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává“. Autorky zaznamenaly, že ředitelé odůvodňovali tuto situaci nedostatkem kvalifikovaných učitelů (a), kvalitou nekvalifikovaných učitelů (b), dočasností (c, dočasný zástup za kvalifikovaného učitele na mateřské či v nemoci), probíhajícím dozděláním učitelů (d). „Učitelé z málotřídek se tak ocitají pod tlakem, neboť Zákon o pedagogických pracovnících vnesl do otázek kvalifikací poměrně pevný ráh a stanovil podmínky, za jakých je možné nekvalifikované učitele zaměstnat“ (Trnková a kol. 2009).

Tabulka 1. Kvalifikace pedagogických pracovníků málotřídních základních škol v České republice podle Trnková a kol. (2009)

Typ kvalifikace	Četnost	Relativní četnost
Všichni jsou odborně kvalifikováni	167	31,1
Někteří mají jinou pedagogickou kvalifikaci	111	20,7
Někteří studují VŠ, aby si kvalifikaci doplnili	97	18,0
Někteří kvalifikaci nemají a nestudují	140	26,1
Jiná možnost	14	2,6
Chybějící odpověď	8	1,5
Celkem	537	100

Cílem článku **Kučerová a kol. (2015)** bylo analyzovat trh se základním vzděláváním v periferních územích Turnovska. Autoři zde uvádějí pojem „marketizace vzdělávání“. Odkazují na nepříznivou situaci základních škol v periferních územích, které jsou nuceny vstupovat na trh se základním vzděláváním a usilovat o žáky a jejich rodiče jako o potencionální zákazníky. Funguje zde jak finanční faktor (soutěž škol o rozdělování finančních prostředků), tak sociální faktor (možnost rodičů přihlásit dítě do jakékoli základní školy nezávisle na trvalém bydlišti dítěte). V době vzniku článku závisela výše finančních prostředků pro základní školy na počtu žáků. Proto byly především malé venkovské školy a venkovské málotřídní školy v tomto ohledu znevýhodněné a mohlo se to odrážet i na kvalitě vzdělávání.

Základní školy jsou nuceny na základě soutěže získat vhodnou „image“ a mnoho z nich k tomu využívá různé specializace (rozšířená výuka jazyků, IT, atd.). Tato specializace není dosti dobře možná u venkovských základních škol s malým počtem žáků. Z výzkumu vyplynulo, že venkovské základní školy se zaměřují především na své benefity v oblasti osobního přístupu k žákovi, specifickým možnostem výuky přímo ve venkovském prostředí a důrazu na tradice dané obce. Venkovské prostředí představuje svými podmínkami lákavou nabídku pro určitou skupinu lidí, kteří hledají pro své děti zdravé prostředí a také vzdělávání na malé venkovské základní škole.

Málotřídním základním školám a jejich problémům se věnuje také **Emmerová (2000)**. Na začátku své studie popisuje specifika venkovského života, která nacházejí odraz i ve specifčnosti venkovské málotřídní školy. Podle autorky jsou to především úzké vztahy mezi obyvateli venkovské obce, resp. mezi učiteli, žáky a rodiči této školy. Dále je to vyšší religiozita na venkově, která souvisí se sociálním a kulturním životem ve venkovské obci a s přežívajícími tradicemi a venkově. Na religiozitou částečně podmíněným sociálním a kulturním životem venkovské obce se často podílí i místní základní škola (její žáci a učitelé). Jedná se např. o naplňování tradic křesťanských svátků, které jsou pro komunitu venkovské obce velmi důležité.

Autorka také poukazuje na velký úbytek málotřídních a dalších venkovských základních škol díky politice minulého režimu, který se snažil základní vzdělávání soustřeďovat do větších centrálních základních škol ve městech a střediskových vesnicích. V 90. letech 20. století došlo k obnově některých venkovských málotřídek, také prostřednictvím Programu obnovy venkova. Obnovení venkovské školy bylo v rámci tohoto programu pokládáno za významný prvek stabilizace venkova. Podle autorky vzniklo mezi lety 1990–1996 celkem 257 nových, většinou málotřídních venkovských základních škol. Zároveň autorka dodává, že k rozvoji málotřídek také přispělo zakládání mateřských škol, které obvykle sdílely s málotřídkou společnou budovu. To bylo výhodné pro rodiny s více dětmi různého věku, které tak nemusely řešit dovážení dětí do různých škol v různých obcích, a bylo to výhodné i pro děti samotné, které v mladším věku zůstávaly ve stejném prostředí.

V další části práce se Kateřina Emmerová zaměřuje na sociální a psychologické aspekty málotřídních základních škol. Vyzdvihuje především nízký počet žáků, díky němuž jsou vztahy jak mezi učitelem a žáky, tak mezi žáky obecně velice úzké a vytváří se tak prostředí rodinného typu. Malý kolektiv učitelů málotřídní základní školy mívá k sobě blíž a může lépe kooperovat při výuce. Malý počet žáků této školy vytváří komunitu, ve které se všichni znají. Prostředí málotřídní základní školy podle autorky poskytuje učitelům lepší podmínky pro aplikování alternativních metod vyučování, jako je skupinové či projektové vyučování.

Dále se autorka zabývá legislativními podmínkami, za kterých může v dnešní době fungovat málotřídní základní škola. Je to například splnění minimálního počtu žáků na třídu (viz státní normativy platné v době vzniku práce) do určité míry ovlivnitelné poptávkou rodičů po vzdělávání jejich dětí v tomto typu základní školy. Důležitá je také dosažitelnost finančních prostředků na provoz základní školy ve finančně-legislativním prostředí českého základního školství. Na závěr Kateřina Emmerová dodává, že budoucnost málotřídek je do značné míry nejistá z důvodu nedostatečné porodnosti. Na druhou stranu ale autorka upozorňuje na potenciál málotřídek pro venkovskou obec a obyvatele této obce, především z hlediska participace těchto škol na sociálním a kulturním životě v obci.

Zajímavému šetření týkajícího se málotřídek se věnovala **Valachová (2005)**. Problematiku rušení málotřídních základních škol zkoumala pomocí dotazníků určených krajským zastupitelům a starostům obcí s málotřídkou. Toto dotazníkové šetření proběhlo v roce 2004 ve všech krajích České republiky. Z šetření vyplynulo, že závažněji tento problém vnímají starostové a starostky obcí. Jako představitelé obce jsou si vědomi důležitosti své školy pro komunitu obce a důsledků zrušení této školy pro obec. Krajsští zastupitelé jsou dle dotazování s problematikou fungování málotřídních základních škol méně obeznámeni a nejsou schopni adekvátně posoudit dopady zrušení takové školy pro venkovskou obec a pro okolní venkov. Zajímavým výsledkem dotazování bylo zjištění, že představitelé obcí by své děti umístili do místní málotřídky, nikoliv do úplné městské základní školy. Krajsští zastupitelé se takto vyjádřili v menší míře (75 %).

Otázky dotazníku také směřovaly na kvalitu vzdělávání v málotřídních základních školách. Krajsští zastupitelé se v tomto ohledu opírali především o srovnávání výsledků žáků málotřídek a úplných základních škol v krajských soutěžích. Představitelé obcí zdůrazňovali samostatnost žáků málotřídek při řešení úkolů (vyplývá ze způsobu organizace výuky více ročníků v jedné třídě) a pozitivní výchovný aspekt málotřídek směrem k sociálnímu životu komunity a rodinnému životu. Obě skupiny dotazovaných se shodly na tom, že zachování venkovských základních škol je výhodné z hlediska docházení a krátkého dojíždění žáků do těchto škol.

Sedláček (2008) se ve svém článku publikovaném v časopise *Studia paedagogica* zabýval řízením venkovské (podle autora vesnické) školy. Sledoval rozdíly v povinnostech a náplni práce ředitele malé vesnické základní školy vzhledem k povinnostem a náplni práce ředitele velké městské základní školy. Šetření probíhalo v roce 2005 a týkalo se pouze jedné malé venkovské základní školy (jde o poněkud zvláštní přístup). Autor využil několika řízených rozhovorů a také dlouhodobé pozorování. Jako největší zápor „ředitelování“ na venkovské základní škole autor

kupodivu uvádí příliš úzký učitelství kolektiv, kterého je dotazovaná ředitelka součástí a ve kterém se všichni dobře znají.

Současná ředitelka je neustále srovnávána s předchozím ředitelem, který měl u pedagogického sboru velkou autoritu a byl velice oblíbený a vážený u svých kolegů i u veřejnosti v obci. Vzhledem k předchozí desetileté kariéře současné ředitelky jako učitelky na stejné škole je kolektivem učitelů a dalších pracovníků této školy brána spíše jako kolegyně, ne jako nadřízená. Na jedné straně tak stojí vztah nadřízený – podřízený, na straně druhé pak předchozí rovnocenné vztahy v učitelství kolektivu, ze kterých je těžké ředitelku vytrhnout. Problémem je také značná znalost učitelů a obyvatel obce o rodinném životě ředitelky. Toto povědomí je často zdrojem „drbů“ a pomluv, a to i v učitelství sboru. Snižují autoritu ředitelky. Dalším problémem je podle autora nevyvážený vztah mezi vedením venkovské základní školy a vedením venkovské obce. Obec je zřizovatelem základní školy a poskytovatelem financí základní škole. Ředitelka se proto musí snažit vyhovět vedení obce.

Hintnaus (2018) ve své práci vyzdvihuje roli velmi husté sítě málotřídních venkovských základních škol v době národního obrození pro zachování českého jazyka a kultury, protože mnoho škol ve městech mělo v této době německý vyučovací jazyk. Také tento autor popisuje určitou renesanci málotřídek na venkově po roce 1989 díky snaze stabilizovat a rozvíjet sociální komunity na venkově. Autor také vyzdvihuje roli málotřídek pro udržení sociálního a kulturního života na venkově a pro kvalitu vzdělávání a vychovávání venkovských dětí, protože na těchto školách vykazují žáci vyšší samostatnost a zároveň empatii, než na jiných základních školách.

2.2. Články v anglickém jazyce

Autoři **Walker, Clark (2010)** se ve svém článku publikovaném v časopise *Journal of Rural Studies* zabývali faktory, které ovlivňují volbu rodičů dětí při výběru základní školy. Svůj výzkum realizovali v roce 2004 na třech základních školách v prostředí anglického venkova prostřednictvím dotazníkového šetření mezi rodiči i představiteli škol. Respondenti byli pro výzkum vybráni podle společného sociálního statusu – byli vybráni respondenti střední třídy vyznačující se podobným lidským a kulturním kapitálem. Zkoumané školy měly dobrou pověst, přesto však část rodičů nepřihlašovala své děti do nejbližší základní školy. Výzkum měl zjistit, co je toho příčinou, odhalit preference rodičů při výběru základní školy.

Školy ležely poměrně blízko sebe a byly počtem žáků malé. Mohla by zde proto vznikat silná konkurence v „boji“ o žáky. Jedna ze zkoumaných škol se začala specializovat na rozšířené hudební vzdělávání a tato informace se široce rozšířila. Tuto školu pak navštěvovalo méně místních žáků, větší část žáků této školy byla dojíždějících. Rodiče těchto žáků patřili spíše do

vyšší střední třídy, mohli tedy zajistit dojíždění svých dětí do vzdálenější školy a mohli si dovolit platit finanční příspěvek vyžadovaný touto školou. Tito rodiče měli velký zájem na hudebním a také kvalitnějším vzdělání pro své děti. Druhá škola byla málotřídní školou, do které chodili převážně místní žáci. Škola má průměrné vzdělávací výsledky a zakládá si na otevřených a individuálních vztazích s rodiči a žáky. Třetí škola je podobná druhé škole, navíc ale poskytuje mimoškolní aktivity po vyučování, což je přitažlivé pro rodiče, kteří potřebují zabavit své děti v odpoledních hodinách. Tuto školu si vybírali rodiče i ze širšího okolí školy s plnou (dlouhou) pracovní dobou. Pověst školy je srovnatelná s druhou školou.

Výzkum také zjistil, že rodiče starousedlíci byli při výběru základní školy pro své děti ovlivněni svým lidským a kulturním kapitálem a emocionální vazbou na místní venkovské prostředí, proto volili místní základní školu. Nově přistěhovalí rodiče (často pocházeli z města) vybírali z nabídky okolních základních škol tak, aby škola vyhovovala jejich představám. Nebyli tolik ovlivněni vazbami k bydlišti. Rodiče z nižší střední vrstvy většinou vybírali místní školu bez ohledu na to, jaká je její prestiž.

Problém uzavírání venkovských škol s malým počtem žáků, zvláště v periferních územích, se netýká pouze České republiky. V podobné situaci jsou venkovské školy v málo zalidněné Skandinávii, a také ve Finsku – **Autti a kol. (2014)**. Provoz malé základní školy na finské vesnici je nákladný. Proto úřady často zvažují raději zajistit žákům dopravu do vzdálené větší základní školy. Cílem této práce bylo zmapovat vnímání problému zavírání malých venkovských škol místními lidmi, místní komunitou. Základní výzkumné otázky byly následující. Jaká je hodnota venkovské základní školy v očích místních obyvatel? Jak prožívají místní venkovští obyvatelé uzavření místní základní školy?

Výzkum byl proveden v sídle se zaniklou základní školou pomocí rozhovorů v roce 2009. Dotazováni byli respondenti, kteří uzavírání místní základní školy přímo zažili. Všichni se shodli na tom, že tato škola představovala pro komunitu místo setkávání a zázemí, kde probíhaly různé slavnosti, oslavy a jiné akce. Zajímavým poznáním bylo, že škola působila jako socializační prostor nejen pro obyvatele s ní přímo spojené (děti a jejich rodiče), ale pro celou komunitu. Jelikož se jedná o periferní málo osídlenou venkovskou oblast, byla tato škola jediným místem pro sociální kontakty komunity. Uzavření školy zapříčinilo značné omezení organizovaných společenských aktivit v obci. Především pro starší obyvatelstvo byly organizované akce konané v prostředí základní školy často jedinou možností, jak se zapojit do kulturního života. Při uzavírání základní školy nebyl názor komunity úřady zohledněn, i když se komunita snažila takovému kroku zabránit.

K podobnému zjištění se ve svém výzkumu dopracovala i Katalin **Kovács (2012)**, která se věnovala boji o zachování jedné základní školy v prostoru maďarského venkova. Konkrétně se věnovala národnostní segregaci v prostředí této školy a dopady této segregace. Do sledované venkovské školy začaly ve velké míře docházet romské děti, které se do obce přistěhovaly s rodiči. Rodiče neromských dětí se obávali zhoršení úrovně vzdělávání na této škole, a proto hromadně přehlásili své děti do sousedních škol. Následovalo několik dohadovacích řízení na komunitní úrovni ve snaze zachovat místní venkovskou školu. Nakonec došlo ke spolupráci obou etnických skupin komunity obce. Místní venkovskou školu se podařilo zachránit a místní děti nemusejí dojíždět do škol ve vzdálených obcích. Místní obyvatelé si uvědomili, jak je pro ně existence základní školy v obci důležitá.

Také američtí autoři **Sell a kol. (1996)** zkoumali socioekonomické dopady administrativní „konsolidace“ (slučování) škol, konkrétně v Severní Dakotě. V tomto případě se ale jednalo o střední školy. Okresy, ve kterých střední školy zůstaly, označili autoři pro potřeby výzkumu jako hostující (pojímají studenty z okresů, ve kterých byla střední škola zrušena). V hostujících okresech se komunitní život nezměnil, naopak v okresech, kde došlo ke zrušení střední školy, se zásadně snížil počet možností společenského vyžití. Autoři tuto situaci hodnotili i z ekonomického hlediska. Výzkum ukázal, že hostitelské okresy zaznamenaly po „konsolidaci“ vyšší tržby v maloobchodním prodeji než okresy se zrušenou střední školou. Hodnotila se i kvalita života před a po uzavření střední školy v daných okresech pomocí sociologického dotazování. Množství respondentů uvedlo, že kvalita života v okrese se s uzavřením střední školy zhoršila. Respondenti také zdůrazňovali příliš dlouhý čas strávený ve školních autobusech při dojíždění studentů do středních škol v okolních okresech.

Ke srovnání kvality malých venkovských základních škol a větších základních škol ve městech se vyjadřuje také **Aberg–Bengtsson (2009)**. „Malé venkovské základní školy plní své povinnosti přinejmenším stejně dobře jako ostatní školy.“ Některé studie dokonce naznačují, že děti z těchto škol uspějí v životě lépe než jejich vrstevníci z městských škol, uvádí autor. Cílem této práce bylo zmapovat situaci základního školství ve Švédsku, autor se konkrétně se věnoval analýze malých venkovských základních škol. Autor uvádí, že tyto školy jsou veřejností často považovány za méně kvalitní. Dalším problémem těchto škol bývá malý počet žáků, který pak slouží jako argument pro případné uzavření školy. Výzkum byl podložen daty ze švédské Národní agentury pro vzdělávání. Autor na základě svých analýz podporuje důležitost existence malých základních škol pro venkovské obce ve Švédsku. V době vzniku práce se Švédsko potýkalo s vylidňováním periferních venkovských oblastí a v návaznosti na to s rušením zdejších základních škol s malým počtem žáků, který negeneroval dostatek financí na udržení školy.

Výukou na venkovských základních školách ve Skotsku se zabýval **Dowling (2009)**. Jak autor uvádí, více než 80 % území Skotska se dá považovat za venkovské. V tomto venkově žije obyvatelstvo průměrně starší než v jádrových územích Skotska, protože mnoho mladých lidí z venkova odchází do těchto jádrových území, zejména do prostoru mezi Glasgow a Edinburgem. Je tedy zřejmé, že základní školy na skotském venkově se budou potýkat se snižujícím se počtem žáků. Autor využil dotazníkového šetření, které poptávalo způsoby a kvalitu vzdělávání na venkovských základních školách. Věnoval se také rozhodování rodičů o umístění svých dětí do místních malých venkovských základních škol či do vzdálených městských základních škol. Apeluje na rodiče, aby upřednostňovali místní školu, která má své specifické kvality (vzdělávání v menším kolektivu, opakování látky, samostatnost při plnění úkolů, vzájemná pomoc mezi žáky různého věku).

Další výzkum, který se věnoval malým venkovským základním školám v prostředí finského venkova, provedli **Kalaoja, Pietarinen (2009)**. Podobně jako ve výzkumu Autti a kol. (2014), autoři uskutečnili dotazníkový průzkum zaměřený na vztahy mezi místní malou základní venkovskou školou a místní venkovskou komunitou. Výzkum také hodnotil vhodnost prostředí takové školy pro výuku žáků a specifčnost tohoto prostředí pro výkon učitelské profese. Podle autorů jsou základní školy na periferním finském venkově většinou málotřídními školami, které mají svá specifika. Upozorňuje, že pokud dojde k uzavření takové školy, nevzniká jen problém s dojížděním žáků do vzdálených škol a s adaptací žáků na nové a neznámé školní prostředí, ale také s přizpůsobováním žáků na jiné formy a metody výuky. Často dochází k rozporům mezi individuálním učením, samostatností a poměrně velkými pravomocemi žáků, které si žáci přinášejí z původní málotřídní venkovské školy a poměrně striktním řádem, anonymitou a frontálním učením, do kterého žáci vstupují v úplné velké městské základní škole.

Co se týče učitelského povolání, má učitel na finské málotřídní venkovské škole více povinností oproti učiteli na úplné základní škole ve městě. Jde zejména o podíl učitelů na kulturním životě komunity venkovské obce. Vztah mezi komunitou malé venkovské obce a místní základní školou je důležitý jak pro vitalitu obce, tak školy, a je do značné míry závislý na osobnosti učitele, uvádějí autoři. Autoři přicházejí se zajímavou myšlenkou – místní málotřídní základní škola a její žáci by se měli podílet na řešení problémů místní komunity. Je třeba ale zvolit vhodný pedagogický přístup a vhodné zařazení tohoto problému do učebních osnov. Autoři se také dotazováním dozvěděli, že hrozba uzavření venkovské málotřídní školy, která „visí“ nad zkoumanou školou, vnáší napětí do učitelského kolektivu a do vzdělávání na škole. Představitelé a učitelé školy se musí zabývat strategiemi pro udržení školy, a to jim ubírá čas a sílu plně se věnovat vzdělávání žáků a spolupráci s místní komunitou.

Vztahy mezi malou venkovskou základní školou a místní venkovskou komunitou na území Norska se zabýval **Kvalsund (2009)**. Také tento výzkum řeší ohrožení malých venkovských základních škol z důvodu malého počtu žáků. Tento problém podle autora není zapříčiněn jen tím, že z norského venkova odcházejí původní obyvatelé se svými dětmi do měst, ale také tím, že případní imigranti do tohoto prostředí (často kontraurbanité, amenitní migranti) podmiňují svůj příchod existencí dobře fungující základní školy.

2.3. Kvalifikační práce

Váňová (2016) ve své diplomové práci obhájené na filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně hodnotí dopady zániku málotřídní základní školy na společenský život v populačně malé obci Senice na Nymbursku. V rámci této práce provedla dotazování pamětníků obce ve snaze zhodnotit situaci společenského života před uzavřením školy v obci a po uzavření školy. Také pomocí různých podkladů v podobě kronik a dalších materiálů sestavila autorka obraz o podílu školy na společenském životě v obci a tento obraz doplnila o vzpomínky pamětníků.

Málotřídní základní škola v obci byla uzavřena v roce 1976. Před jejím uzavřením byl v obci poměrně bohatý společenský, zejména kulturní život, na kterém se významně podílela i škola. Jednalo se zejména o vystupování žáků na oslavách MDŽ, pomoc učitelů při pořádání venkovských zábav, mikulášské nadílky, nebo o vystupování žákovského divadla. Všichni dotázaní ve svých výpovědích vzpomínají na úsilí učitelů či ředitelů školy organizovat pestrý společenský život pro žáky školy i pro obyvatele obce. Škola také pořádala pro občany obce zájezdy do ciziny, přednášky, letní školu v přírodě atp. Respondenti vypovídali, že škola stmelovala vztahy mezi rodiči žáků. Rodiče při organizaci společenských akcí pomáhali a tím mezi sebou udržovali vztahy a rozšiřovali povědomí o připravovaných společenských akcích mezi dalšími obyvateli obce.

S uzavřením školy výše zmiňované akce organizované školou skončily. Tím se zeslabily i vztahy mezi obyvateli obce. Určité společenské vyžití pro obyvatele obce později zajišťovalo zemědělské družstvo (jednalo se o akce určené pouze pro dospělé). Družstvo se ale na společenském životě obce přestalo po revoluci v roce 1989 podílet. Od uzavření školy tak děti i starší obyvatelé obce měly v místě bydliště jen omezené kulturní vyžití a musely ho vyhledávat dojížděním do okolních měst. Jak uváděli dotazovaní, se zánikem školy se u obyvatel obce projevila jistá pasivita v organizování společenského života v obci, kterou se nepodařilo odbourat dodnes.

Tématu role základní školy ve společenském životě obce se věnovala ve své bakalářské práci také **Salajková (2012)**. Soustředila se na socializační prvky málotřídní základní školy ve vztahu k obyvatelům obce. V této souvislosti také zkoumala výhody málotřídní základní školy ve srovnání s úplnou základní školou ve městech. V praktické části práce autorka provedla dotazníkový průzkum, jehož cílem bylo odhalit, zda mají odlišný pohled na málotřídní základní školu starousedlíci a nově přistěhovaní (v obou případech se jednalo o rodiče žáků zkoumané školy). Ptala se, zda rodiče dětí vnímají pozitivní socializační vliv málotřídní základní školy na jejich děti, na ně samotné a také na obyvatele obce, zda existence této školy v obci přispívá k pocitu sounáležitosti mezi obyvateli obce.

Z výzkumu vyplynulo, že rodiče nově přistěhovaní, i starousedlí rodiče, vnímali málotřídní základní školu pozitivně. Pouze někteří přistěhovaní rodiče měli strach o začlenění svých dětí do nového kolektivu žáků, protože jejich děti byly zvyklé na žákovský kolektiv předchozí základní školy. Obě skupiny rodičů však uváděly vnímaná pozitiva malého a smíšeného žákovského kolektivu málotřídní základní školy v obci. Vnímali především individuální přístup, prospěšné alternativní metody vyučování a pozitivní vztahy mezi žáky odlišného věku.

Autorka se také ptala na otázku, zda je místní málotřídní škola důležitá pro sounáležitost obyvatel v obci. Starousedlí rodiče, ale i nově přistěhovaní rodiče uvedli, že škola funguje jako základní „stmelovací“ prvek pro obyvatele obce a její společenské fungování. Především nově přistěhovaní rodiče ocenili tento prvek, když porovnávali situaci spojenou s předchozí úplnou základní školou ve městě. Fakt, že téměř všechny děti školního věku z obce navštěvují místní malou školu a že se jejich rodiče dobře znají, významně přispívá k dobrým vztahům uvnitř komunity obce. Potvrdila se tak hypotéza, že základní škola na venkově, především málotřídní základní škola, má na obyvatele venkovské obce značně pozitivní socializační vliv (viz také Váňová 2016).

Návrhy řešení vybraných problémů malých venkovských škol byly tématem bakalářské práce **Tenklová (2006)**. Ve své práci se tedy autorka nezabývala pouze málotřídními základními školami, ale také základními školami úplnými nacházejícími se na venkově. Autorka v době psaní práce sama v málotřídní základní škole pracovala ve funkci učitelky a ředitelky (pravděpodobně tedy neměla dostatečné či odpovídající vzdělání). Cílem práce bylo najít nástroje, které by zamezily dalšímu zavírání malých venkovských základních škol. Svůj výzkum autorka provedla na několika malých venkovských školách v oblasti Kladenska a Slánska.

Ve výzkumné části si autorka vymezila několik problémů, které na základě prostudované literatury a své vlastní praxe považuje za nejzávažnější. Jsou to například následující problémy.

Jak ředitel malé venkovské základní školy může zajistit podporu fungování a rozvoje školy ze strany rodičů, školské rady, veřejnosti či zřizovatele (jakými nástroji – a)? Kdo a jak může pomoci řediteli malé venkovské základní školy v jeho organizační a administrativní práci, když nemá často svého zástupce (b)? Jak ředitel této školy může zajistit dobré vztahy mezi pracovníky školy (c)? Představuje spojení mateřské školy a základní školy (které je na venkově v současné době běžné) spíše problém nebo výhodu (d)? Dále si autorka stanovila následující hypotézy. Čím více se bude malá venkovská základní škola veřejně prezentovat, tím více lidí venkovské obce ji bude podporovat (1). Čím lepší budou vztahy mezi touto školou a rodiči žáků školy, tím větší podporu v komunitě obce může škola očekávat (2).

Na základě výše uvedených problémů a hypotéz pak autorka sestavila otázky dotazníku. Podle vyplněných odpovědí v dotazníku pak formulovala základní zjištění své práce. V oblasti prezentace malé venkovské základní školy navenek výzkum odhalil problém těchto škol v jejich online prezentaci. Tyto školy také neumí nebo považují za zbytečné prezentovat své úspěchy a výhody proti základním školám ve městech. Jedná se zde především o prezentaci unikátního individuálního přístupu k žákům a také k jejich rodičům, který by mohl zaujmout i rodiče žáků ze vzdálenějších, možná i nevenkovských sídel.

Hypotéza o pozitivní silné komunikaci venkovské základní školy s rodiči žáků se potvrdila. Podle autorky se jedná o hlavní pozitivum malých venkovských základních škol. Čím více budou rodiče žáků a veřejnost venkovské obce zapojeni do chodu místní základní školy, tím více podpory může škola od komunity a vedení obce očekávat.

Výzkum také odhalil, že ředitelé malých venkovských základních škol se často bojí přenechat svým zaměstnancům (učitelům) více práce a zodpovědnosti v organizačních a administrativních záležitostech. Ředitelé se obávají kritiky svých zaměstnanců, pokud by se podíleli na těchto aktivitách.

Pilerová (2018) se věnovala ve své disertační práci poněkud jinému, ale souvisejícímu tématu – práci učitele na málotřídní základní škole. Zaznamenávala rozdílnosti práce učitele na úplné základní škole a na málotřídní základní škole na základě dotazování právě učitelů málotřídek (to je ale určitý metodologický problém, protože neměla k dispozici odpovědi učitelů úplných základních škol). Soustředila se na málotřídky v kraji Vysočina. Ve všech případech se jednalo o respondentky s vysokoškolským pedagogickým vzděláním, s trvalým bydlištěm poblíž málotřídní základní školy. Autorka zvolila respondentky v přesvědčení, že budou mít k řešené problematice větší vztah než respondenti – mužští učitelé těchto škol (to je další metodologický problém).

Všechny dotazované učitelky odpověděly, že nejobtížnější část jejich práce tvoří příprava na výuku. Ta je důležitá pro všechny učitele na základních školách, ale v případě učitelů málotřídky se jedná o přípravu výuky pro několik ročníků zároveň. Učitel málotřídky musí připravit výuku tak, aby smysluplně koordinoval činnosti žáků všech ročníků ve třídě. Musí si připravit přímou výuku pro žáky určitého ročníku, zadání individuální práce žáků jiných ročníků a organizaci činností pro celou třídu.

Důležitý je časový management této výuky – přerozdělování pozornosti mezi žáky různých ročníků, kteří tvoří odlišné výukové skupiny ve třídě. Respondentky také uvedly důležitost vyhovujícího vyučovacího prostředí. Třídy málotřídek by podle nich měly být dostatečně prostorné pro všechny aktivity různých ročníků a pro alternativní výukové přístupy. Ve třídách také musí být uskladněny rozmanité školní pomůcky pro různé skupiny žáků. Práce učitele málotřídky je náročná. Zahrnuje činnosti, které učitelé úplných základních škol nemusí uskutečňovat.

Specifiky konkrétní málotřídní základní školy ve venkovské obci se zabývala v bakalářské práci **Kubátová (2013)**. Autorka v teoretické části práce popisuje historii málotřídních základních škol na území České republiky, popisuje také vnitřní klima těchto škol, vztahy žáků a učitelů, způsoby výuky na tomto typu škol. V praktické části práce pak využívá své zkušenosti vychovatelky na málotřídní základní škole v obci Sokoleč na Nymbursku a popisuje fungování a roli této konkrétní školy ve zmíněné obci. Cílem bakalářské práce bylo, podle autorky, zvýšit povědomí o řešené málotřídní škole a o jejím fungování mezi rodiči dětí tak, aby tito rodiče měli dostatek informací při rozhodování o umístění jejich dětí do základní školy. Autorka uvádí, že jedním z cílů základní školy je mít dobré vztahy s veřejností, rodiči žáků a zřizovatelem. Pro posouzení kvality zkoumané málotřídní základní školy použila autorka dotazník pro rodiče v obci a jejich děti. Návratnost dotazníků od rodičů byla stoprocentní, což ukazuje na zájem rodičů o základní školu.

Ve zkoumané škole proběhla v roce 2009 rozsáhlá rekonstrukce, díky čemuž má škola nové vybavení a kvalitní prostředí pro výuku i volný čas žáků. Je to výsledek dobré spolupráce základní školy a obce. Co se týče pedagogického sboru, všechny učitelky i vychovatelky mají odpovídající kvalifikaci, navíc si doplňují kvalifikaci o kurzy speciální pedagogiky. Základní škola preferuje spolupráci a kamarádství mezi žáky při výuce i mimo ni. Organizuje například pravidelné pondělní setkávání všech žáků a učitelů školy v tzv. kruzích, kde diskutují vzdělávací plán na následující týden. Spolupráce žáků v relativně nehomogenních věkových skupinách velmi přispívá k dobrému fungování komunity žáků ve škole a dětí v obci.

Jak z dotazování, tak z autorčina pozorování vyplynulo, že největším kladem zkoumané základní školy je forma výuky s více ročníky v jedné třídě, která vede žáky k samostatnosti. Kladem je také určité rodinné prostředí v malé málotřídní škole, ve kterém je snazší prevence případných patologických sociálních jevů. Dalším kladem je existence základní školy přímo v obci – bydlišti žáků, kdy se žáci vzdělávají v domácím prostředí a kdy nevznikají potíže plynoucí z dojíždění. Autorka ve své bakalářské práci představila správně fungující málotřídní základní školu se všemi jejími výhodami.

Lavičková (2012) se ve své bakalářské práci zabývala právními a ekonomickými otázkami fungování venkovské málotřídní základní školy. Pro svůj výzkum si zvolila dvoutřídní málotřídku Chrášťany v okrese Rakovník. Práce detailně popisuje financování školy prostřednictvím státu, obce a aktivit školy. V době vzniku práce se škola potýkala s malým počtem žáků – kapacita školy je 50 žáků, ale v roce 2012 školu navštěvovalo jen 18 žáků. Učitelů sbor čítá 3 učitele, včetně ředitelky. Škola má průměrné materiální vybavení, má i školní družinu, organizuje zájmové kroužky a udržuje velice úzký vztah se zřizovatelem školy (obec Chrášťany). Bakalářská práce vznikla na ekonomické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, a je proto ekonomického a právního charakteru.

Zajímavé téma řeší poměrně nová diplomová práce **Majsniarová (2019)**. Zabývá se zapojením málotřídních základních škol a jejich učitelů do kulturního života v obcích. Praktická část diplomové práce zpracovává dotazování ředitelů málotřídních základních škol v Dobrovolném svazku obcí Policka (leží v Broumovském mezihoří) na výše uvedené téma. Z výzkumu vyplynulo, že i když jednotlivé školy patří do jednoho svazku obcí a leží vedle sebe, mezi sebou příliš nespolupracují. Pozitivním zjištěním bylo, že všechny řešené málotřídní základní školy se nějakým způsobem podílejí na kulturním životě ve svých obcích. Dotázaní ředitelé uváděli, že málotřídky patří do kultury venkovské obce a že bez jejich přítomnosti by často kulturní život v obci neexistoval.

Jedna z dotázaných ředitelky uvedla, že obec je škole za toto kulturní působení velice vděčná a odvděčuje se škole možností využívání obecního mikrobuse, uvolňováním financí na různé projekty školy a na další aktivity školy. Častým příkladem participace školy na akcích obce jsou místní obecní jarmarky a slavnosti, které obvykle spoluorganizují obce a školy, a které do značné míry zajišťují učitelé. Školy také se svými žáky pořádají různé besídky a divadelní vystoupení pro komunitu obce. V jedné obci dokonce málotřídní škola navrhla a zajistila naučnou stezku (učitelé vytvořili texty tabulí a sehnali sponzory na výrobu a instalaci těchto tabulí). Další obec společně s veřejností a za vedení učitelů vytvořila na školním pozemku bylinný záhon, který slouží k výuce žáků i k potřebám obyvatel obce. Pro mikroregion Policka

je důležitou událostí roku mikroregionální „zahradní slavnost“, kterou organizuje vždy jedna ze základních škol mikroregionu. Jedná se o rozsáhlou akci, kde vystupují žáci dané školy, okolních škol a kde vystupuje řada dalších regionálních souborů.

Angažovanost a spolupráci základních škol v kulturním životě obcí Policka si pochvalují především starostové obcí. Je to důležité a prospěšné pro obě strany – je to příspěvek kulturnímu životu obce a příspěvek k zvýšení prestiže základní školy. Představitelé obcí mikroregionu mají povědomí o důsledcích zániku málotřídky pro obec, pro děti školou povinné v obci a pro kulturní život v obci z konkrétních příkladů, které se staly v mikroregionu.

Názory rodičů na vzdělávání v málotřídkách prezentuje v bakalářské práci s názvem „Obraz malotřídky“ **Urbanová (2016)**. Snaží se zachytit rozdíly mezi málotřídním základním vzděláváním a vzděláváním na úplných základních školách (přitom ale výzkum v úplných ZŠ neuskutečnila). Pro svůj výzkum si zvolila málotřídní základní školu v Křižanech – Žibřidicích (Českolipsko). Při výzkumu použila strukturovaný i nestrukturovaný rozhovor s rodiči žáků a metodu nezúčastněného pozorování.

Někteří rodiče upozorňovali na potíže vyučování ve třídách s více ročníky (nepozornost mladších žáků při samostatné práci, využívání nepozornosti učitelky ke zlobení, rozptylování mladších žáků výkladem starším žákům). Tyto nedostatky se ovšem týkaly mladších žáků, především prvního a druhého ročníku, kteří si teprve zvykali na samostatnost. Jiní rodiče naopak viděli ve sloučení ročníků do jedné třídy přínos. Podle nich sice chvíli trvá, než si mladší žáci zvyknou na specifický postup vyučování ve třídě s různými ročníky, pak ale fungují samostatně. Uvedli pouze, že když žák potřebuje okamžitou pomoc, musí někdy delší dobu čekat, než se mu učitel bude moci věnovat.

Všichni rodiče vyzdvihovali kamarádství žáků různého věku, které vzniká ve třídách s více ročníky. Všichni se také shodli, že své dítě na málotřídní základní školu přihlásili díky dobrému a citlivému přístupu školy k žákům a díky příznivému klimatu v málotřídní základní škole. „Domácký“ přístup v malé škole je pro žáky velmi přínosný. Podle autorky je zde také více času pro individuální přístup k žákům. Jako pozitivní se ukazuje skutečnost, že většina rodičů žáků zkoumané málotřídky navštěvovala uvedenou či jinou málotřídní základní školu a měla proto s tímto typem školy pozitivní osobní zkušenost.

3. Problémy venkovských a málotřídních základních škol – současné poznání

3.1. Venkovské a málotřídní základní školy v České republice a jejich problémy

Ve venkovských obcích Česka, které zaujímají 79 % rozlohy státu, žije přibližně 30 % obyvatel (MMRČR 2019). Pokud je ale uplatněno sídelní hledisko, tak je tento podíl na obyvatelstvu a rozloze ještě o něco vyšší (Kubeš a kol. 2000). Území venkovských obcí je charakteristické nízkou zalidněností, vyšším věkovým průměrem obyvatelstva a tím pádem i malým počtem dětí ve školním věku.

Podle Kučerová, Kučera (2012) došlo mezi lety 1961 a 2004 k *významné redukci počtu neúplných základních škol na českém venkově*. Z přibližně 4.200 těchto škol v roce 1961 na asi 2.300 v roce 1976, 1.300 v roce 1990 a 1.200 v roce 2004. Budovy jedno- a dvoutřídních venkovských málotřídních základních škol jsou dnes často prázdné, nebo se využívají jako obecní úřady, mateřské školy, případně i k trvalému bydlení. Autoři také uvádějí, že tento vývoj zvýšil polaritu mezi jádrem a zázemím (periferií) sociálně geografických mikroregionů, alespoň pokud jde o poskytování základního vzdělávání. Zmiňují, že zjištěné změny v územním uspořádání úplných a neúplných základních škol se významně neliší od vývoje v dalších evropských zemích, jak to popisují zahraniční autoři.

Venkovská základní škola většinou významně obohacuje sociální dění v komunitě venkovské obce. Kateřina Emmerová (Emmerová 2000), která se zabývala venkovskými málotřídními školami v Česku, charakterizuje sociální prostředí venkova jako vysoce sociálně kontrolované. Vztahy na venkově jsou podle ní obecně bližšího charakteru a lidé se zde navzájem dobře znají. Autorka dále zmiňuje vyšší míru existence vícegeneračního bydlení ve velkých venkovských domech, oproti situaci ve městě. V současné době se ale tato sociální vzájemnost podle autorky postupně zeslabuje. Je to v důsledku silné vyjížděky za prací, silné role masmédií, které tyto kontakty částečně nahrazují a obecnou změnu životního stylu na venkově.

Co se komunitního života týče, je venkovské prostředí stále poměrně „komunitně živé“ (Emmerová 2000). Tuto komunitnost udržují křesťanské svátky spojené s folklorními tradicemi (velikonoční pomlázka, masopustní průvod, pálení čarodějnic atp.), poutě a další obecní slavnosti a zábavy. Mnohé z těchto slavností spoluorganizuje a zajišťuje místní venkovská základní škola (zapojení učitelů a žáků této školy). Existuje také opačná vazba, kdy obec, spolky v obci a obyvatelstvo obce podporují různými aktivitami svou školu, protože si jsou vědomi důležitosti této vzdělávací instituce pro život venkovské komunity.

Počtem žáků malé venkovské základní školy, zvláště ty málotřídní, se vždy potýkaly s nedostatečným financováním. Důvodem je také to, že základní školy byly donedávna

financovány podle počtu žáků a venkovské základní školy se tak v tomto ohledu nemohly rovnat městským základním školám s několika paralelními třídami v každém ročníku. Na tento problém například upozorňuje ve své práci Lavičková (2012), která podrobně zkoumala málotřídku v Chrástanech na Rakovnicku. Platy učitelů ve venkovských základních školách byly vždy nižší, přitom ale vyučování, zvláště v málotřídních základních školách, bylo pro učitele náročnější. Důležitá je také otázka financování provozu a oprav základní školy, které má na starosti obec. Jde o značné částky, které musí malé venkovské obce na své základní školy z rozpočtu vyčlenit. Bohužel další venkovské obce, které k nim posílají své děti školního věku, často nechtějí přispívat na provoz a opravy základní školy. Některé obce proto v minulosti volily snazší řešení – svou venkovskou obecní školu zrušily, či ji zredukovaly na neúplnou základní školu a děti školou povinné posílaly do vzdálené základní školy ve městě (Emmerová 2000).

Důležitou otázkou je *kvalita pedagogického sboru venkovských základních škol*, resp. kvalita výuky na těchto školách. Kvalitní a kvalifikovaní učitelé dávají většinou přednost větší úplné městské škole před často periferně položenou malou venkovskou úplnou či málotřídní základní školou. Zvláště mladí absolventi pedagogických fakult se snaží perifernímu venkovu vyhnout. Mnozí z nich na venkově nežili a nejsou schopni přijmout specifika neanonymního komunitního prostředí ve venkovské obci. Tento problém zmiňuje ve své práci Lenka Kalhousová (Kalhousová 2014). Podle ní je práce učitele na málotřídní škole většinou pouze první fází v kariéře mladého učitele, kterou tito učitelé museli pro nedostatek jiných příležitostí volit. Proto se snaží co nejdříve přejít na úplnou základní školu, nejlépe ve městě. Autorka také upozorňuje na špatnou dopravní dostupnost venkovských sídel s málotřídní základní školou pro učitele odjinud, také na sociální odloučení mladých učitelů bydlících na venkově od svých přátel stejného věku a od rodičů, či na přílišnou časovou náročnost povolání učitele málotřídní školy.

Málotřídní základní škola je podle Hintnaus (2018) základní školou, kde se v jedné třídě setkávají děti různého věku, různých ročníků. Učitel zde vykládá látku každé skupině žáků zvlášť, popřípadě kombinuje aktivity, při kterých spolupracují žáci napříč věkovými skupinami. Málotřídní základní škola je většinou venkovskou základní školou obsluhující území s malým počtem obyvatel, resp. dětí ve školním věku. K rušení málotřídních škol docházelo v několika etapách, nejvíce v 50. a 60. letech 20. století, kdy docházelo k depopulaci venkova stěhováním obyvatel z venkova do měst a kdy se silně rozvinula autobusová a železniční osobní doprava. Také socialistický stát se snažil soustřeďovat výuku do centrálních venkovských a městských škol, což bylo výhodné z hlediska organizačního, ekonomického i politického (málotřídky na venkově nebyly tak kontrolovatelné jako úplné základní školy) – Hintnaus (2018).

Na venkovských základních školách je vyšší podíl nekvalifikovaných učitelů (někteří mají pouze maturitu na gymnáziu či jiné střední škole), než na základních školách ve městech (ve kterých bývá většinou stoprocentní aprobovanost). V jednotlivých regionech České republiky ale bývá tento podíl nekvalifikovaných učitelů různý. Kubátová (2013) vyzdvihuje kvalifikovanost učitelů málotřídek na Nymbursku. Ředitelé venkovských a málotřídních škol, zvláště v perifériích a ve strukturálně postižených regionech, hledají pomocí inzerátů kvalifikované učitele, těch je ale nedostatek, a proto musí sáhnout i po nedostatečně kvalifikovaných pracovnících (Trnková 2007).

Autorky Trnková, Chaloupková a Knotová ve své monografii „Pedagogičtí pracovníci na málotřídkách – izolovaní a nekvalifikovaní?“ poukazují na fakt, že učitelský sbor má na venkovské málotřídní základní škole poněkud jiný charakter než kolektiv učitelů na úplné základní škole. Často zde všechny potřebné profese (pedagog, vychovatel, psycholog, administrativní pracovník atd.) zastávají jeden nebo dva pracovníci, což je pro ně náročné a zatěžující. Autorky také uvádějí, že se „implicitně předpokládá, že větší pedagogický kolektiv generuje větší profesionální potenciál, kontrolu a komunikaci, a naopak, že malý pedagogický kolektiv může být spíše ohrožen rutinizací“ ve výuce a v dalších aktivitách. Autorky dále na základě svého šetření uvádějí, že třetina dotázaných ředitelů málotřídních základních škol uvedla, že na volné učitelské místo nesehnali žádného zájemce s adekvátní kvalifikací. Čtvrtina těchto ředitelů zastává stanovisko, že stávající nekvalifikovaní učitelé mají potřebné kvality, které získali dlouhodobým vyučováním (viz také Trnková 2009).

V minulosti se problémy s nedostatkem učitelů na neatraktivních venkovských základních školách řešily prostřednictvím tzv. umístěnek. Mladí absolventi pedagogických fakult byli do těchto škol přiděleni, většinou zde také dostali obecní byt. Tento systém umístěnek ale skončil po roce 1989 s nástupem postsocialistického období se svobodným výběrem zaměstnání (Trnková 2009).

Jak bylo výše uvedeno, malé *venkovské základní školy nemají takovou vybavenost*, jako základní školy ve městech. Především v minulosti byly často brány jako méně potřebné, v budoucnu určené ke zrušení, a tím byla odůvodňována menší potřeba jejich vybavenosti. V málotřídních základních školách většinou schází plněhodnotná tělocvična, někdy i samostatná místnost školní družiny. Také kuchyně a jídelny byly někdy umístěny mimo budovu málotřídky, nicméně strava žáků musí být zajištěna alespoň v kuchyních a jídelnách jiných zařízení nacházejících se v sídle. Dalším problémem bývá nižší vybavenost těchto škol učebními pomůckami, počítači, dataprojektory a interaktivními tabulemi. Trnková (2007) zmiňuje také problém nedostatku a zastaralosti učebnic na těchto školách.

Rodiče dětí na začátku školního věku mnohdy upřednostňují vzdálenou městskou základní školu před místní venkovskou základní školou, když zvažují umístění svého dítěte do základní školy. Zdůvodňují to vyšší prestiží městské školy, její lepší vybaveností, existencí speciálně zaměřených tříd v této škole, popřípadě často spatřují problém ve vyučování spojených ročníků v jedné třídě (Urbanová 2016). Existují ale také rodiče, kteří upřednostňují místní venkovskou školu, do které jejich dítě nemusí dojíždět, někteří také vnímají kvalitu sociálního prostředí na této škole (Walker, Clark 2010; Slee, Miller 2015). Jak uvádějí například Kučerová a kol. (2015), mnoho škol, ať už v ČR, tak i v zahraničí, se snaží propagovat svou školu v médiích, kde vyzdvihují kvalitu své školy, její vybavenost, specializaci a úspěchy. Jde o tzv. „marketizaci školství“ jejíž součástí je propagace škol a boj škol o potenciálního zákazníka (žáka, studenta) na relativně volném trhu se vzděláváním.

3.2. Vztahy venkovské základní školy a venkovské obce

Obvyklým zřizovatelem základní školy je obec, kde se škola nachází. Venkovská obec musí venkovskou základní školu na svém území chtít, zastupitelstvo této obce musí vědět, proč je pro obec tato škola důležitá – Valachová (2005). Venkovské obce, které tuto důležitost nevnímají, mohou svou základní školu zrušit a předat výuku a výchovu svých dětí školního věku venkovské obci sousední, či vzdálenému městu.

Dobré vztahy mezi základní školou (jejím vedením) a vedením obce jsou důležitým předpokladem pro dobré fungování základní školy, ale i obce. Těmto dobrým vztahům přispívá zapojení základní školy a jejích žáků do komunitního, zvláště kulturního života obce. Emmerová (2000) k výše uvedenému pomocí citací uvádí: „Škola, nejen venkovská, má mnoho funkcí. Je to důležité místo pro socializaci a budování sítí mezi lidmi (Coleman 1997) a pro setkávání členů místní komunity při akcích organizovaných školou. Trnková (2008a) ve své práci uvádí některé služby, které základní škola může poskytnout obyvatelům obce. Patří sem například příprava obědů ve školní kuchyni, provozování obecní knihovny, vedení kroniky obce. Další příklady jsou uvedeny v Sell, Leistriz, Thompson (1996), nebo Miller (1995). Žáci mohou při pracovní výchově uskutečňovat určité práce a opravy na obecních pozemcích a nemovitostech. Škola může vhodným způsobem u žáků rozvíjet vztah k obci a regionu, ve kterém žijí, budovat vědomí příslušnosti ke komunitě, ve které žijí (Chromý, Janů 2003). Škola by měla podporovat aktivity žáků spojené s řešením místních problémů (Kučerová, Kučera 2012). Pokud ve venkovské obci základní škola zanikne, potom všechny tyto aktivity končí.

Pokud je vztah mezi základní školou a jejím zřizovatelem (obcí) kladný, odráží se to i v povědomí obyvatel obce o základní škole, zvláště těch obyvatel, kteří mají školou povinné děti.

Tuto skutečnost popisuje také Majsniarová (2019). Autorka zkoumala málotřídní školy na Policku a jejich podíl na kulturním životě v obcích. Pokud se na tomto kulturním životě podílejí, potom lze u vedení obcí pozorovat větší vstřícnost k finančním potřebám základních škol. Někdy obce nedostatečně financují svou základní školu – nevěnují dostatek financí na údržbu základní školy, na platy nepedagogických pracovníků základní školy a na vybavení a rekonstrukce základní školy. To se pak může projevit na prestiži školy a kvalitě výuky v ní.

3.3. Vztahy venkovské základní školy a rodičů žáků této školy

Venkovská komunita většinou udržuje silné mezilidské vztahy v běžném setkávání, v rámci venkovských spolků a v rámci vzájemné pomoci – viz Emmerová (2000). Tento sociální kapitál venkovské komunity je v kontrastu s většinou anonymní komunitou obyvatel ve městech. Charakteristickým znakem venkovské základní školy, speciálně málotřídní základní školy, je silný vztah učitele k žákům, a také silný vztah učitelů k rodičům žáků. Ve městech nejsou tyto vztahy mezi základní školou a rodiči žáků tak těsné a intenzivní.

Rodiče žáků a učitelé venkovské školy se většinou dobře znají a setkávají se i při jiných příležitostech, než jsou třídní schůzky. Jak ve své práci zmiňuje Y. Pecháčková (2014), spolupráce mezi základní školou a rodinami žáků je velice důležitá z několika důvodů – „z hlediska úspěšnosti žáků, spokojenosti rodičů a dětí, i z hlediska běžného života, protože škola významnou měrou zasahuje do života rodiny po řadu let.“ Autorka dále uvádí, že dobrá „spolupráce mezi učiteli a rodiči žáků se také podílí na celkovém klimatu školy a na efektivitě učebního procesu“.

Staňková (2009) ve své bakalářské práci popisuje změnu chápání role základní školy a rodičů žáků v průběhu doby. Dříve převládal názor, že základní škola má za úkol žáky vzdělávat a do tohoto poslání by měli rodiče žáků zasahovat minimálně. Naopak výchovná složka byla dříve ve značné míře ponechávána na rodičích, případně na socialistických organizacích pro mládež. Základní škola tak měla ve výchově žáků jen omezené možnosti. V dnešní době se klade důraz na oboustranné působení ve vzdělávání a výchově – na zvýšení role rodičů při vzdělávání jejich dětí a na spolupráci učitelů a rodičů žáků při jejich výchově.

Vztahy mezi základní školou a jejími učiteli na jedné straně a rodiči žáků na straně druhé zprostředkovává několik „kanálů“. V první řadě jde o setkávání v rámci třídních schůzek. Na třídních schůzkách se kromě předávání informací o studijních výsledcích žáků řeší také výchovné problémy a pomoc rodičů základní škole (Trnková 2004). Dalším „kanálem“ je školská rada. Ta je složena z jedné třetiny z rodičů, z jedné třetiny z učitelů a třetí třetinu tvoří zástupci zřizovatele, tedy většinou obce. Pravomoci školské rady jsou různého charakteru – školská rada

schvaluje školní řád, rozhoduje o metodách hodnocení žáků, projednává rozpočet základní školy a má také možnost vyjadřovat se ke vzdělávacímu programu základní školy (Staňková 2009). Ještě dalším „kanálem“ jsou pak mimořádná setkání učitelů a rodičů žáků v případě nějakých výchovných či organizačních problémů. Neformálním „kanálem“ jsou pak setkání učitelů a rodičů žáků při různých akcích a aktivitách v obci.

J. Kunešová (2020) uvádí, že „Hlavními důvody angažovanosti rodičů je snaha o zvyšování školní úspěšnosti dětí ... . Rodiče chtějí vědět, co se ve škole děje, a chtějí mít na školu určitý vliv.“ Autorka dále podporuje obecný názor o stoupajícím zájmu rodičů žáků o vzdělávání na základní škole po roce 1989. Autorka také cituje práce (Čapek 2010, 2013), ve kterých uvedený autor odkazuje na problémy, které mohou bránit dobrým vztahům mezi učiteli základní školy a rodiči žáků. Podle tohoto autora vztahy mohou mít až patologický charakter, kdy učitel a rodič stojí proti sobě. Neshodují se na vzdělávacích a výchovných postupech vůči žákovi, a to pak vytváří dlouhodobější rozpory. Rodiče se také často vyjadřují před svými dětmi o učitelích nevhodně, což snižuje učitelovu autoritu v očích žáků.

K vztahu rodičů žáků a učitelů málotřídní základní školy se dále vyjadřuje Trnková (2004). Z jejího dotazování učitelů a ředitelů těchto škol vyplynulo poznání o úzkých vztazích, které mezi sebou mají. Rodiče a učitelé jsou často přátelé, a to jim umožňuje mezi sebou komunikovat i mimo půdu základní školy. Zároveň autorka dodává, že výše uvedené tolik neplatí u těch učitelů, kteří na málotřídní školu dojíždějí z větší vzdálenosti, často z města. Tito učitelé jsou tak ochuzeni o tyto vztahy a nemají takovou znalost místního sociálního prostředí. Je pro ně složitější si vybudovat důvěru u rodičů žáků. Kromě toho Trnková (2004) dodává, že „na málotřídce je důležité, aby rodiče rozuměli tomu, jak výuka probíhá, co a jak děti ve škole dělají, a zda je nutné, aby se se svými dětmi připravovali doma na vyučování nebo procvičovali probrané učivo.“

4. Charakteristika řešeného území

Poloha řešeného území

Bakalářská práce se věnuje vybraným venkovským školám v okresech Prachatice a Český Krumlov. Tyto okresy leží na jihozápadě Jihočeského kraje, v oblasti tzv. trojmezí mezi Německem (Bavorskem), Rakouskem (Horní Rakousko) a Českem. Jsou to do značné míry horské „šumavské“ okresy zahrnující část Šumavy, Novohradských hor a jejich podhůří, v menší míře zahrnují i navazující zarovnanější povrchy českého vnitrozemí. Poloha podél státní hranice a na hřbetech hornatin indikuje výskyt venkovských periferních (odlehklých) území, tato periferie pak pokračuje i za státní hranicí v Bavorsku a v Horním Rakousku.

Okres Prachatice měří 1.377 km², okres Český Krumlov 1.614 km², celé řešené území tedy měří 2.991 km². V okrese Prachatice žilo v roce 2020 50.978 obyvatel, v okrese Český Krumlov to bylo 61.556 obyvatel. Z těchto údajů pak vyplývají velmi nízké hustoty zalidnění obou okresů v celorepublikovém srovnání – okres Prachatice 37 obyv./km², okres Český Krumlov 38 obyv./km², Česká republika 134 obyv./km² (ČSÚ 2013; ČSÚ 2020). Také údaje o hustotě zalidnění v řešených okresech ukazují na jejich perifernost a venkovskost. Pokud by se do výpočtu hustoty zalidnění nezahrnovala města Prachatice, Vimperk, Český Krumlov a Kaplice, potom by byly hustoty zalidnění ještě výrazně nižší.

Odlehlé periferie na území Jihočeského kraje, a ve větší podrobnosti i na území okresů Prachatice a Český Krumlov, byly vymezeny v několika kvalifikačních pracích vzniklých na katedře geografie pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Aneta Chvojková v roce 2019 vymezila a vyhodnotila periferní a semiperiferní obce a oblasti Jižních Čech na základě obcí (Chvojková 2019). Na podkladu této práce pak vyšel článek Kubeš, Chvojková (2020). Jakub Červík uskutečnil podobný výzkum na území okresu Prachatice (Červík 2020), ale s tím rozdílem, že pracoval na úrovni sídel. Ondřej Maxa zpracoval stejným způsobem okres Český Krumlov (Maxa 2021).

Rozsáhlá periferní území se podle Kubeš, Chvojková (2020) nacházejí ve vrcholové části jihočeské Šumavy – státně-pohraniční periferní oblasti Šumava-Kvildsko, Šumava-Stožecsko a Šumava-Lipensko, dále také jihočeského Šumavského podhůří – státně-pohraniční periferní oblast Vyšebrodsko a Novohradských hor – státně-pohraniční periferní oblast Novohradské hory. Poněkud méně rozsáhlá periferní území, přesněji vnitrokrajské periferní oblasti, lze podle Kubeš, Chvojková (2020) nalézt na Vacovsku, Helfenbursku a Lhenicku. Specifickým periferním územím je Vojenský újezd Boletice na Českokrumlovsku. Červík (2020) byl ve svém vymezení periferních oblastí podle sídel Prachatice ještě přesnější, a navíc vymezil jako

periferní oblast také Volarsko. Podobně Maxa (2021), když jako periferní oblast ohraničil navíc také Brložsko.

Ve výše zmíněných periferních oblastech se nachází několik venkovských úplných, a zvláště neúplných málotřídních základních škol s malým počtem žáků. Jde například o základní školy v Benešově nad Černou, Chvalšínách, Horní Plané, Ktiši a další. Charakteristiky těchto základních škol jsou silně ovlivněny jejich polohou ve venkovských periferiích.

Územně-správní členění řešeného území

Okres Prachatice se skládá ze dvou správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SOORP) – SOORP Prachatice a SOORP Vimperk. Okres Český Krumlov má také dva SOORP – SOORP Český Krumlov a SOORP Kaplice. Tyto správní obvody se skládají ze správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (SOPOÚ). Na Prachaticku jde o SOPOÚ Prachatice, Volary a Netolice, na Českokrumlovsku jde o SOPOÚ Český Krumlov, Horní Planá, Vyšší Brod a o Vojenský újezd Boletice. V okrese Prachatice se nachází celkem 65 obcí, v okrese Český Krumlov 47 obcí. Tyto obce se skládají z částí obcí (lze je považovat za sídla), na Prachaticku se nachází 272 částí obcí, na Českokrumlovsku 221 částí obcí. Z výše uvedeného vyplývá velká hustota populačně velmi malých sídel v řešeném území, jinak řečeno velká rozdrobenost zdejšího osídlení. Základní školy v obou okresech mají „přiškoleny“ velké množství malých vesnic, venkovských osad a samot, často značně od škol vzdálených a nedobře vybavených veřejnou dopravou. Výše uvedené údaje byly získány z ČSÚ (2013), ČSÚ (2020).

V okrese Prachatice a Český Krumlov převažují obce s obecními úřady venkovského typu. V okrese Prachatice má 6 obcí statut města s městským úřadem (Prachatice a Vimperk, poněkud menší Volary, ještě menší Netolice, Vlachovo Březí a Husinec) a 4 statut městyse s úřadem městyse (Lhenice, Strunkovice nad Blanicí, Strážný, a dokonce i Dub). V okrese Český Krumlov jsou městy s městským úřadem Český Krumlov, Kaplice, Velešín, Horní Planá, Vyšší Brod, a dokonce i Rožmberk nad Vltavou (má pouze 373 obyvatel) a městyse s úřadem městyse Křemže, Besednice, Přídolí a Frymburk.

Systém osídlení a obyvatelstvo

Tato podkapitola je zpracována s využitím bakalářských prací Červík (2020) a Maxa (2021), které se, mimo jiné, věnovaly uspořádání sídelního systému a charakteristikám obyvatelstva okresů Prachatice a Český Krumlov. V okrese Prachatice jsou dvě významnější sídelní střediska typu mikroregionální město (podle Červíka 2020) – Prachatice s 10.384 obyvateli a Vimperk s 6.639 obyvateli. Obě tato mikroregionální města autor označuje za slabá,

nicméně jsou pro okres Prachatice důležitá, protože zajišťují vyšší služby pro své rozsáhlé zázemí.

Volary a Netolice na Prachaticku jsou podle autora velmi malými městy v kategorii slabá a velmi slabá. Tato velmi malá města ale hrají nezastupitelnou roli jako střediska nižších služeb části horské Šumavy, resp. východní části okresu Prachatice. Jako sídelní střediska typu městys autor označil Čkyni, Vlachovo Březí a Husinec. Jsou v nich plně organizované základní školy s dostatečným počtem žáků a některé služby. Vacov, Stachy, Zdíkov, a s odstupem Bohumilice, Horní Vltavici, Šumavské Hoštice a Strážný na Vimpersku, autor označil za střediskové vesnice. Na Prachaticku jsou podle autora střediskovými vesnicemi Lhenice, Strunkovice nad Blanicí, s odstupem pak Lenora a Nová Pec. Ve všech střediskových vesnicích jsou alespoň málotřídní základní školy. Většina zdejších základních škol má malý počet žáků (Krinedlová 2018). Středisková sídla okresu Prachatice jsou podle mapy publikované v práci Červík (2020) na území okresu rozmístěna poměrně nerovnoměrně. Významnější sídelní střediska scházejí především v horské části Šumavy (výjimkou jsou pouze Volary).

V bakalářské práci Červík (2020) jsou také uvedeny některé demografické charakteristiky obyvatelstva okresu Prachatice podle správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (SOOPOÚ). Data se vztahují k přelomu roku 2019/2020. V podílu dětí ve věku 0–14 let nejsou mezi jednotlivými SOOPOÚ velké rozdíly. Podíl se pohybuje mezi 15,3 – 16,3 % (vyšší podíl je kupodivu na Netolicku). V podílu seniorů ve věku 65+ jsou o něco větší rozdíly mezi SOOPOÚ, nejvyšší zastoupení seniorů je na Vimpersku (19,7 %), nejnižší na Volarsku (17,9 %). Z hlediska indexu stáří je na tom nejhůře Vimpersko následované Prachatickem, s odstupem následuje Volarsko a Netolicko. Příslušné hodnoty indexu stáří jsou 127, 123, 117 a 112. Poměrně značné rozdíly mezi SOOPOÚ jsou v migračním přírůstku měřeném na 1000 obyvatel. Větší migrační přírůstek vykazuje Vimpersko, menší Prachaticko, téměř nulovou bilanci migrace má Volarsko a Netolicko. Migrační přírůstky na 1000 obyvatel se pak odrážejí i v celkových přírůstcích na 1000 obyvatel, protože porodnost je ve všech SOOPOÚ Prachaticka přibližně stejná.

Také v okrese Český Krumlov jsou dvě významnější sídelní střediska typu mikroregionální město (podle Maxa 2021) – Český Krumlov s 12.366 obyvateli a Kaplice s 6.453 obyvateli. Také tato mikroregionální města označuje autor za slabá. Český Krumlov je ale střediskově významnější a má rozsáhlejší spádový mikroregion. Obě tato mikroregionální města zajišťují vyšší služby pro své zázemí, ale v okrese Český Krumlov, v jeho severnější části, se také silně uplatňují mezoregionální České Budějovice, které leží nedaleko. Jako velmi malá města označuje Maxa (2021) Velešín, Větrní a s odstupem také Vyšší Brod. Velešín je důležitým střediskem pracovní dojížděky do zdejšího strojírenského podniku Jihostroj. Větrní tuto pracovní

funkci ztratilo (papírny Větrní významně omezily svůj provoz). Město se tak stalo satelitem Českého Krumlova. Vyšší Brod má periferní polohu a je vzdálen od jiných sídelních středisek tohoto a vyššího typu.

Jako sídelní střediska typu městys autor označil Křemži, Frymburk a Horní Planou. Křemže je sídelním střediskem kotliny Blanského lesa a Horní Planá a Frymburk rozsáhlého území Lipenska. Všechny tyto městyse mají úplné základní školy s dostatečným počtem žáků. Loučovice, Černá v Pošumaví, Lipno nad Vltavou, Chvalšiny, Kájov a Brloh jsou podle autora střediskovými vesnicemi na Českokrumlovsku. Dolní Dvořiště, Benešov nad Černou a Besednice jsou střediskovými vesnicemi na Kaplicku (Maxa 2021). Ve všech střediskových vesnicích jsou alespoň málotřídní základní školy. Také v okrese Český Krumlov má většina základních škol ve střediskových vesnicích malý počet žáků. Středisková sídla okresu Český Krumlov jsou podle mapy publikované v citované bakalářské práci rozmístěna značně nerovnoměrně, nicméně na šumavském Lipensku jsou alespoň městyse a střediskové vesnice.

V bakalářské práci Maxa (2021) jsou zmíněny demografické charakteristiky obyvatelstva okresu Český Krumlov s rozdělením na jednotlivá SOOPOÚ. Data se vztahují k přelomu roku 2019/2020. V podílu dětí ve věku 0–14 let jsou mezi jednotlivými SOOPOÚ poměrně velké rozdíly. Vysoký podíl dětí vykazuje Českokrumlovsko (17,2 %), následované Kaplickem (16,1 %), malý podíl dětí má Vyšebrodsko (15,4 %) a Hornoplánsko (14,9 %). V podílu seniorů ve věku 65+ jsou také značné rozdíly. Na Hornoplánsku je těchto seniorů 22,1 % (stěhují se sem důchodci na dožití), na Vyšebrodsku činí tento podíl 19,2 %, na Českokrumlovsku 18,1 % a na Kaplicku pouze 17,4 %. Určité rozdíly jsou v migračním přírůstku měřeném na 1000 obyvatel. Větší migrační přírůstek vykazuje Hornoplánsko (viz stěhování důchodců) a Kaplicko (asi migrace pracovníků do průmyslu), Českokrumlovsko a Vyšebrodsko jsou mírně migračně ztrátové.

5. Metodika práce stabilizace venkovských základních škol s malým počtem žáků

5.1. Typy základních škol v okresech Prachatice a Český Krumlov a jejich výběr pro dotazování

V okrese Prachatice je v současné době celkem 26 základních škol, pokud do nich nezapočítáme speciální a praktické základní školy a osmiletá a šestiletá gymnázia, která také zajišťují základní vzdělávání. Mezi *úplné základní školy* (16, mají první a druhý stupeň ZŠ) patří ZŠ v Prachaticích (3 ZŠ, většinou velké ZŠ s paralelními třídami v ročníku), Vimperku (2 ZŠ), Volarech a Netolicích. Všechny uvedené ZŠ se nacházejí v mikroregionálních městech nebo ve velmi malých městech (podle Červík 2020). Další úplné základní školy jsou ve Vacově, Čkyni, Staších, Zdíkově, Strunkovicích nad Blanicí, Vlachově Březí, Husinci, Šumavských Hořticích a Lhenicích.

V okrese Prachatice jsou také *neúplné základní školy* (10 těchto škol), vždy v podobě málotřídních základních škol. Tyto málotřídky se nacházejí ve vesnicích položených v periferiích a ultraperiferiích okresu (ZŠ v Borové Ladě, Strážném, Horní Vltavici, Lenoře, Nové Peci a Ktiši), nebo v semiperiferiích venkovských územích okresu (ZŠ v Dubu, Svaté Maří, Vitějovicích, Zbytinách). Lze je nalézt na horské a podhorské Šumavě (ZŠ Borová Lada, Horní Vltavice, Zbytiny, Lenora, Ktiš, Strážný, Nová Pec), i v níže položených částech okresu Prachatice (ZŠ Dub, Svatá Maří, Vitějovice).

V okrese Český Krumlov se nachází celkem 33 základních škol, a to bez speciálních a praktických základních škol a osmiletých a šestiletých gymnázií. Mezi *úplné základní školy* (20 ZŠ) patří ZŠ v Českém Krumlově (5 ZŠ, většinou velké ZŠ s paralelními třídami v ročníku), Kaplici (3 ZŠ), dále také ZŠ ve Větrní, Vyšším Brodě a Velešíně. Tyto ZŠ se nacházejí v mikroregionálních městech nebo ve velmi malých městech, tak, jak je stanovil Maxa (2021). Další úplné základní školy jsou v Horní Plané, Frymburku, Loučovicích, Chvalšínách, Křemži, Brlohu, Malontech, Besednici a Benešově nad Černou.

V okrese Český Krumlov jsou také *neúplné základní školy* (13 těchto škol), opět vždy v podobě málotřídních základních škol. Tyto málotřídky se nacházejí na Českokrumlovsku (SOORP) – v Dolním Třeboníně, Přídolí, Zubčicích, Holubově, Lipně nad Vltavou, Černé v Pošumaví, Hořicích na Šumavě, Holubově a Kájově. Na Kaplicku (SOORP) jsou to málotřídky v Bujanově, Horním Dvořišti, Dolním Dvořišti a Rožmitále na Šumavě.

Z těchto základních škol se nakonec do hodnocení v této bakalářské práci dostalo 8 základních škol. Tyto školy jsou rozmanité z hlediska úplnosti (5 úplných a 3 neúplné ZŠ) a z hlediska počtu žáků připadajících na jednu třídu či na jednoho učitele (úplné ZŠ byly rozděleny

na ZŠ se středním, malým a velmi malým počtem žáků na učitele a neúplné ZŠ byly rozděleny na ZŠ se středním a malým počtem žáků na učitele). Plánovali jsme větší počet zkoumaných škol, ale větší počet nebyl možný z důvodu rozsáhlosti dotazování a z důvodu probíhající koronavirové krize, kdy bylo obtížné spojit se s představiteli základních škol alespoň dálkovým způsobem.

Nechtěli jsme v bakalářské práci publikovat citlivé údaje zjištěné dotazováním učitelů a ředitelů zkoumaných základních škol, navíc jsme to i dotazovaným představitelům základních škol slíbili. V následujících tabulkách jsou zjištěné údaje zprůměrovány v rámci typů základních škol a také v navazujících textech jsou informace z jednotlivých dotazníků anonymizovány.

5.2. Dotazník řízeného rozhovoru pro aktéry spojené se školami

Ve vazbě na téma a cíle bakalářské práce byl vytvořen dotazník (Dotazník 1.) pro řízený strukturovaný rozhovor s představiteli zkoumaných základních škol. Těmito představiteli byli ředitelé, zástupci ředitelů a na základní škole dlouho působící učitelé. Některé otázky dotazníku vyplňuje tazatel (v našem případě autorka bakalářské práce či vedoucí bakalářské práce), neboť je schopen některé aspekty problematiky vyhodnotit sám na místě nebo pomocí různých informačních zdrojů. Část otázek dotazníku je formulována tak, aby bylo možné později odpovědi zapracovat do tabulek srovnávajících typy základních škol. Několik otázek dotazníku bylo inspirováno výzkumem Kateřiny Trnkové – Trnková (2008a) a doc. Kubeše (Kubeš, Vokrouhlík 2019). Dotazník připravila autorka bakalářské práce společně s vedoucím práce doc. Kubešem.

Dbali jsme na to, aby výsledky dotazování zůstaly anonymní. Z bakalářské práce není možné zjistit, kdo byl dotazován a v tabulkách publikovaných v bakalářské práci a v navazujících textech jsou pouze data za typy základních škol, nikoliv za jednotlivé základní školy. Některé informace o jednotlivých základních školách byly vyhledány ve veřejně přístupných zdrojích, zejména na webových stránkách základních škol a obcí a v inspekčních zprávách České školní inspekce.

Pouze pro potřeby bakalářské práce a výzkumu katedry geografie je na začátku dotazníku (Dotazník 1.) zaznamenáno jméno dotazovaného ze zkoumané základní školy a název základní školy. První skupina otázek je zaměřena na *charakteristiku základní školy* (1). Nejprve se zapisuje charakteristika obce s řešenou základní školou (a) – její populační velikost v roce 2020 (ČSU 2020), její střediskovost podle Kubeš, Chvojková (2020) a perifernost její polohy podle Kubeš, Chvojková (2020). Zapisují se také identifikační údaje základní školy, jako je zřizovatel (b), obec (c) a sídlo (d) základní školy. Pro bakalářskou práci je důležité zaznamenat typ základní

školy (e) – zda je úplná či neúplná. Zvláště malé základní školy, resp. obce, které je zřizují, využívají výhod spojení základní školy a mateřské školy, případně i jiné instituce obce do jedné organizace. Na takové spojení směřuje další dotaz (f).

Následující otázky by měly popsat „zátížení“ základní školy žáky – zaznamenávají počet tříd na obou stupních (f,g) a počet žáků na obou stupních (h,i). Na základě těchto dotazů se pak vypočítává počet žáků připadajících na jednu třídu na prvním a druhém stupni základní školy. Tyto poměry pak budou vztahovány ke státním normativům počtu žáků na třídu příslušným k jednotlivým typům základních škol (normativy jsou probrány ve Vltavská 2020 nebo Krinedlová 2018). Důležité je také vymezení spádového území ZŠ prostřednictvím sídel (j), s pomocí kterého se pak následně vypočítává počet dětí školou povinných v těchto sídlech, resp. ve spádovém území ZŠ. Tato problematika již byla řešena v předchozích výzkumech katedry geografie, které se věnovaly spádovým územím základních škol v Jižních Čechách (Krinedlová 2018; Kubeš, Vokrouhlík 2019; Tomíček 2019; Vltavská 2020). Důležitá je také vybavenost ZŠ (k) – zda je ve škole přítomno zařízení jako družina, kuchyně, jídelna, tělocvična, venkovní sportoviště, zda jsou přítomny počítače ve třídách, zda má škola počítačovou učebnu. Tuto vybavenost mapují další otázky dotazníku.

Autorka bakalářské práce tuto práci zpracovávala v období koronavirové krize, a proto se také respondentů dotazovala na způsob výuky v době této krize (l). Nicméně tato problematika nebyla v bakalářské práci nosnou problematikou.

Určitou vizitkou základní školy a její kvality, a také ukazatelem zájmu školy o kontakt s rodiči a žáky, je také podoba a kvalita webových stránek základních škol (m). Tato problematika byla v nedávné době řešena větším projektem, který mapoval velké množství parametrů webových stránek všech základních škol v Česku – EDUIN (2020). Tato metodika byla v bakalářské práci zjednodušena a zkrácena. Do dotazníku se zapisuje výsledné bodové hodnocení webových stránek základních škol na základě následujících 7 kritérií (viz Tabulka 1.). Hodnoceno je nejprve grafické zpracování stránek (I.), následuje hodnocení uživatelské přívětivosti stránek (II.), přítomnosti a kvality mapy webu (III.), aktuálnosti poskytovaných informací (IV.), přítomnosti a kvality harmonogramu školního roku (V.), přítomnosti funkčního zařazení osob a existence výukových materiálů u těchto osob (VI.) a existence a kvalita školního informačního systému, který mohou rodiče a žáci přes webové stránky otevřít (VII.).

Tabulka 2. Kritéria hodnocení webových stránek zkoumaných základních škol

Kritéria hodnocení webových stránek	
I.	<i>Grafické zpracování:</i> α) grafické zpracování výborně doplňuje obsah webu a je konzistentní v rámci celého webu, β) grafické zpracování je akceptovatelné, nicméně je zde prostor ke zlepšení, γ) grafické zpracování je nepřehledné, nekonzistentní a málo vhodné
II.	<i>Uživatelská přívětivost:</i> α) přehledná a konzistentní hlavní navigace, β) některé požadované prvky chybí nebo nejsou provedeny vhodně, γ) většina požadovaných prvků chybí
III.	<i>Mapa webu:</i> α) mapa stránek je přítomna, je aktuální a využívá odkazy na uvedené části webu, β) mapa stránek je přítomna, ale není úplná nebo aktuální nebo nepoužívá odkazy, γ) požadovaný prvek chybí
IV.	<i>Aktuálnost poskytovaných informací, frekvence přispívání:</i> α) web obsahuje aktuální a platné informace, zastaralé informace jsou viditelně označeny (např. v rubrice archiv), příspěvky jsou ve školním roce přidávány několikrát týdně, β) web je aktualizován, ale ne ve všech svých částech nebo příspěvky přibývají méně často než jednou týdně, γ) web poskytuje i neaktuální informace, které mnohdy nelze od aktuálních jednoduše odlišit
V.	<i>Harmonogram školního roku:</i> α) web obsahuje důležité termíny organizace aktuálního školního roku (dny ředitelského volna, prázdnin, vysvědčení atp.) a plán školních akcí (třídní schůzky, den otevřených dveří, akademie, výlety tříd atp.), β) termíny jsou uvedeny, informace ale působí nepřehledně, např. akce a termíny není možné u škol filtrovat, γ) většina požadovaných údajů chybí
VI.	<i>Přístupnost výukových materiálů:</i> α) web umožňuje přístup do systému, který žákům zprostředkovává materiály k výuce, žáci zde mohou odevzdávat úkoly, spolupracovat atp., β) viz α), ale méně dokonalé, γ) web na takový systém neodkazuje
VII.	<i>Školní informační systém:</i> α) web umožňuje přístup do školního informačního systému, ve kterém mohou rodiče sledovat hodnocení, docházku, komunikovat se školou atp., β) viz a), ale méně dokonalé nebo méně úplné, γ) web na informační systém neodkazuje

Zdroj: Kritéria vycházejí z EDUIN (2020).

Grafické zpracování webu: Hodnotí se především funkčnost grafického zpracování, tedy zda grafika vhodně dokresluje obsah stránky a zdůrazňuje důležité interaktivní prvky tak, že jsou viditelné na první pohled. Návštěvník musí mít přehled o struktuře stránky a na stránce se lehce orientovat. Grafika by měla být konzistentní na všech podstránkách webu.

Uživatelská přívětivost webu: Navigace je hlavním orientačním prvkem na webu. Klíčová je logičnost uspořádání podstránek v rámci hlavního menu.

Mapa webu: Mapa webu/stránek je dalším navigačním prvkem webu. Umožňuje získat přesnou představu o tom, co vše se na webu nachází, jak je web uspořádán a jaký je jeho rozsah. Mapa webu obsahuje na jednom místě odkazy na všechny důležité stránky, čímž je důležitá pro vyhledávací roboty a působí tak jako optimalizace pro vyhledávače.

Přístupnost výukových materiálů: Systém pro podporu výuky je přístupný pod uživatelským účtem (jménem a heslem) pouze žákům, případně jejich rodinným zástupcům.

Bodové hodnocení webových stránek ZŠ (vytvořeno autorkou BP): Všechna kritéria mají stejnou váhu, body za jednotlivá kritéria se sčítají. V jednotlivých kritériích lze získat 1 bod, 0 bodů nebo -1 bod. Výsledné hodnocení pak může být v kladných bodech (kvalitní webové stránky ZŠ), nulové (průměrná kvalita webových stránek ZŠ), nebo v záporných bodech (méně až málo kvalitní webové stránky ZŠ).

Druhá skupina otázek dotazníku (Dotazník 1.) je zaměřena na *vazby základní školy na jiné školy (2.)*. Mapuje tyto vazby z hlediska umístování žáků na druhý stupeň ZŠ (a) – to je důležité u neúplných ZŠ, všímá si společných akcí s žáky okolních ZŠ (b), zjišťuje neformální vazby učitelů ZŠ s učiteli v okolních ZŠ týkající se vzdělávání (c), poptává konkurenci mezi ZŠ v okolí z hlediska spádu žáků (d), zjišťuje úspěšnost v přijímání žáků posledního ročníku úplných ZŠ na gymnázia (e) a nakonec mapuje spolupráci se základními školami v cizině (f).

Třetí skupina otázek je zaměřena na důležitou *sociální charakteristiku žáků základní školy a na sociální charakteristiku jejich rodičů (3.)*. Tazatel se ptá na podíl žáků ze sociálně slabého prostředí a na podrobnější charakteristiku tohoto problému (a). Otázkou je, zda velký podíl těchto

žáků v ZŠ může vést k nižší kvalitě výuky v ZŠ a jak tento podíl souvisí se špatným hodnocením žáků v této ZŠ. Je také známo, že vysoký podíl žáků ze sociálně slabého prostředí může vést k segregaci ve vzdělávání, kdy dobře situovaní rodiče dětí školou povinných raději posílají své děti do vzdálené ZŠ s menším podílem těchto žáků. Dotazovaný dále odpovídá na otázku o případné pomoci ze strany ZŠ či obce sociálně slabým žákům (b). Jde o příspěvky na obědy, školní pomůcky, cestovné na školní výlety, atp.

Následuje otázka zaměřená na zastoupení žáků se vzdělávacími (c) a také výchovnými obtížemi (d) na ZŠ, včetně podrobnější charakteristiky těchto obtíží. Tazatel se také ptá na vztahy žáků ve třídách ZŠ a mezi ročníky ZŠ (e), také proto, že se v literatuře píše o lepších vztazích mezi žáky v málotřídních ZŠ. S výše uvedeným může, ale nemusí souviset podíl žáků národnostních menšin na ZŠ (f). V Jižních Čechách jde zejména o romskou menšinu a vietnamskou menšinu. Žáci z těchto menšin mohou mít problémy s českým jazykem, také jejich rodiče mohou mít tento problém, a to se pak odráží ve vzdělávání.

Důležitým indikátorem zájmu rodičů žáků o vzdělávání svých dětí je účast rodičů na třídních schůzkách (g). Další otázka poptává další kontakty rodičů žáků a učitelů na ZŠ (h). Současná koronavirová doba i některé výukové postupy na základní škole vyžadují, aby žáci mohli doma využívat osobní stolní počítač, notebook či tablet s internetem. Ovšem ne všichni žáci takovou možnost doma mají. Podíl žáků bez této možnosti sleduje další otázka (i).

Čtvrtá skupina otázek se věnuje důležitému *vztahu vedení obce a vedení základní školy* (4). První otázka popisuje financování provozu ZŠ z rozpočtu obce (a). Existují totiž obce, které financují svou školu nadstandardně, ale existují i opačné případy, což se pak odráží v kvalitě budovy školy, v jejím vybavení a následně i v kvalitě výuky na škole. Další otázka si všímá péče o budovu a areál ZŠ ze strany obce (b), a také jiných podpor ZŠ ze strany obce (c). Jde například o přidělování obecních bytů učitelům. Také ZŠ může pomáhat rozmanitým veřejným aktivitám obce (d), například při pořádání kulturních akcí obce (organizace, vybavení pro akci, vystoupení žáků). Existuje ale také opačná pomoc – pomoc obce akcím ZŠ, které pořádá pro své žáky (e).

Pro ZŠ je přínosné, když pracovníci ZŠ jsou členy zastupitelstva obce (f). Obohacuje to vzájemnou spolupráci a informovanost. ZŠ má možnost, především na druhém stupni, uskutečňovat různé školní projekty pro rozvoj obce. Uskutečňování takových projektů se do dotazníku také zapisuje (g). ZŠ má vedle funkce vzdělávání a výchovy žáků také funkci kulturní instituce pro běžné obyvatele obce, případně i pro obyvatele okolních obcí. Budovu školy mohou využívat některé spolky a organizace v obci. Míru a charakter této kulturní funkce základní školy v obci poptává další otázka dotazníku (h).

Pátý okruh otázek se věnuje *vztahu základní školy a komunity obce* (5). První otázka okruhu se zaměřuje na existenci školské rady na ZŠ a na její aktivity ve vztahu k rozvoji základní školy (a). Některé ZŠ tuto radu nemají, další ZŠ ji mají, ale nefunkční, dalším ZŠ tato rada dobře slouží. Další otázka dotazníku má za úkol zmapovat přítomnost takové výuky na ZŠ, která utváří znalosti a zájem žáků o prostředí sídla, obce a místního regionu (b). Takovou výukou jsou také vycházky do okolí školy, poznávání přírody v okolí školy, nebo poznávání pamětihodností v příslušném sídle, obci a mikroregionu. To vše pak přispívá k pocitu sounáležitosti žáků/budoucích obyvatel se sídlem, územím obce a místního regionu, a ve svém výsledku snad i k menší míře vylidňování venkova.

Velice důležitým faktorem je také prestiž, kterou má ZŠ u místních obyvatel (c). Touto záležitostí se zabývá další otázka. Do prestiže ZŠ se promítá podoba a kvalita budovy, vnitřní a venkovní vybavení, kvalita učitelů a jejich výuky, promítá se tam také skladba žáků (především zastoupení žáků se vzdělávacími a výchovnými problémy), důležitá je také úspěšnost žáků v dalším studiu (na druhém stupni ZŠ a na střední a vysoké škole) a v jejich životě vůbec. Všechny tyto aspekty se pak promítají do rozhodování rodičů dětí při výběru nejvhodnější základní školy.

Následující otázka je zaměřena na setkávání absolventů ZŠ (d), která organizuje ZŠ. Pokud tato setkávání organizuje ZŠ, potom je zřejmé, že je uchováváno propojení bývalých žáků s touto školou a že absolventi vzpomínají na ZŠ, její učitele a na spolužáky v dobrém. Škola může pro obyvatele obce pořádat různé aktivity (zájmové kroužky, kulturní vystoupení, výjezdy za kulturou), může pro obyvatele prostřednictvím své školní kuchyně připravovat obědy. Tyto aktivity poptává další otázka (e). Může jít také ale o opačný případ, o aktivity obce, obyvatel obce a spolků v obci určené pro žáky ZŠ (f). Obojí aktivity významně posilují vztah ZŠ a komunity obce.

Poslední skupina otázek dotazníku se věnuje *pracovníkům základní školy* (6). Poptává počet učitelů ZŠ, včetně ředitele a zástupce (a), důvod příchodu dotazovaného do zkoumané ZŠ (b), který je důležitý z hlediska motivace působení na základní škole určitého typu. Otázka týkající se pozitiv a negativ vnitřního klimatu ZŠ (c), tedy vztahů mezi ředitelem a učiteli navzájem, má za úkol, ve vazbě na typ a velikost školy, odhalit případné problémy tohoto klimatu. Další otázka se věnuje problémům práce ředitele/zástupce ředitele na (malé) ZŠ na venkově (d). Cílem je objasnit časovou a odbornou náročnost této funkce a zatíženost ředitele či zástupce ředitele, kteří většinou také učí. Následující otázka se zaměřuje na účast učitelů ZŠ na dalším vzdělávání pedagogických pracovníků (e). Má odhalit úsilí vedení ZŠ i jednotlivých učitelů o další vzdělávání učitelů pedagogického sboru dané ZŠ.

Následuje otázka týkající se personálních problémů základní školy (f), pokud nějaké existují. Jde zejména o nedostatek učitelů a vychovatelů, případně o jejich důchodový věk. Následující otázka je zaměřena na počet a důvod přítomnosti pedagogických asistentů na ZŠ (g). Bude zajímavé zjistit, zda malé venkovské ZŠ mají větší zastoupení pedagogických asistentů než ostatní ZŠ. Malé venkovské ZŠ mívají ve třídách malý počet žáků připadajících na jednoho učitele (h). Otázka týkající se využívání 8 hodinové pracovní doby (i) má osvětlit časovou náročnost profese učitele, zvláště pokud se jedná o učitele na malé venkovské ZŠ, který se často věnuje i jiným než výukovým aktivitám spojeným se ZŠ a obcí.

Jedna z posledních otázek má zmapovat informace o jednotlivých učitelích a vychovatelích ZŠ (j), jako je např. věk, pohlaví, sídlo bydliště, délka působení na ZŠ, aprobace apod. Jde o citlivou otázku, jejíž zodpovězení může být problematické. Nicméně řadu těchto informací lze dohledat ve výročních zprávách škol a ve zprávách České školní inspekce. Autorům dotazníku jde v této otázce o zjištění stáří, aprobovanosti a dalších charakteristik pedagogického sboru ZŠ. Nakonec je uveden dotaz na míru feminizace učitelského sboru (k), který se ale dá zjistit z předchozích informací o jednotlivých učitelích.

5.3. Průběh dotazování a zpracování dotazníků

Jak již bylo uvedeno v kapitole 5.1., zvažovali jsme vyšší počet zkoumaných základních škol na venkově řešených okresů, ale z důvodu náročnosti dotazování (velký počet otázek dotazníku) a probíhající epidemiologické situace bylo nakonec zkoumáno pouze 8 základních škol, resp. bylo osloveno pouze 8 představitelů těchto škol prostřednictvím řízeného rozhovoru na základě připraveného dotazníku (Dotazník 1).

Nejprve jsme oslovili vybrané absolventy studia učitelství zeměpisu působící delší dobu (více než 10 let) na venkovských základních školách v řešeném území, a následně ještě další ředitele a dlouhodobé učitele na základních školách tohoto území. Dotazník byl dobře připraven (proběhlo několik úprav dotazníku a testování dotazníku). Všichni respondenti pochopili otázky, nebo jim byly dovysvětleny při řízeném rozhovoru. Žádný z respondentů neodstoupil z dotazování v jeho průběhu, ani když došlo na otázky související s kvalitou základní školy a související s kvalifikací učitelského sboru. Průměrná doba dotazování byla 55 minut (45 až 80 minut). Některé otázky dotazníku jsme dopředu vyplnili sami (informace o poloze ZŠ a o sídle se ZŠ), některé další otázky jsme vyplnili předem na základě informací z výročních zpráv základní školy a z inspekčních zpráv České školní inspekce (ČŠI 2020) věnovaných zkoumané základní škole.

Ve výsledkové kapitole 6., konkrétně v její podkapitole 6.1. Vyhodnocení dotazování představitelů základních škol, je zařazeno 6 tabulek srovnávajících některé údaje z dotazníků za zkoumané typy základních škol. Jde o údaje z dotazníku, které bylo možné kvantifikovat. V Tabulce 3. jsou uvedeny základní kvantifikace základní školy, jako je počet žáků, učitelů, pedagogických asistentů, tříd a vzájemné poměry těchto počtů. V Tabulce 4. jsou tyto údaje rozčleněny na první a druhý stupeň základní školy. V Tabulce 6. jsou zapsány procentní údaje o žácích s různými potížemi. V Tabulce 7. se řeší zejména charakter vztahů mezi základní školou a obcí. V Tabulce 8. jsou srovnávány nadstandardní aktivity základních škol v jednotlivých typech základních škol. V Tabulce 9. je možné sledovat a srovnávat personální údaje vztahované k jednotlivým typům základních škol.

Ve zmíněné podkapitole 6.1. jsou pak v textové podobě vyhodnoceny ještě další otázky, a to ve struktuře a pořadí, jak jsou v dotazníku uvedeny (Dotazník 1.). V podkapitole 6.2. jsou pak shromážděny a uspořádány náměty na záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol na venkově Prachaticka a Českokrumlovska, zejména škol s malým počtem žáků, tak jak jsme je získali z literatury a z uskutečněného dotazování.

6. Základní školy na venkově Prachaticka a Českokrumlovska – analýza a náměty na stabilizaci

6.1. Vyhodnocení dotazování představitelů základních škol

V následujícím textu budou analyzovány a vyhodnoceny odpovědi představitelů základních škol na jednotlivé otázky dotazníku (Dotazník 1.). Některé otázky budou vyhodnoceny také v podobě tabulek. Vždy bude dbáno na to, aby nedošlo k odtajnění odpovědí konkrétních představitelů základních škol.

6.1.1. Charakteristika základní školy

Sledované málotřídní základní školy se nacházejí v nestřediskových venkovských obcích, kdežto sledované úplné základní školy leží v nižších sídelních střediscích dle Chvojková (2019). V obou případech jde o obce nacházející se v územích semiperiferií a periferií Jižních Čech (Chvojková 2019; jde o časovou odlehlost od mikroregionálních měst Vimperk, Prachatice, Český Krumlov a Kaplice). V případě nižších sídelních středisek se sledovanou základní školou dosahuje počet obyvatel rozmezí 1.251 až 1.784 obyvatel (v roce 2020 dle ČSÚ 2020), v případě obcí se sledovanými málotřídkami jde o nestřediskové venkovské obce s 276 až 656 obyvateli.

Celkem bylo dotázáno 8 představitelů základních škol v řešeném území okresů Prachatice a Český Krumlov. Z toho byli 3 ředitelé a 5 učitelů působících na základní škole více než 10 let. Z 8 sledovaných základních škol spadaly 3 ZŠ do typu neúplné málotřídní ZŠ na venkově (2 ZŠ měly střední počet žáků na učitele a 1 ZŠ malý počet žáků na učitele) a 5 ZŠ spadalo do typu úplné ZŠ na venkově (2 ZŠ do typu střední počet žáků na učitele, 2 ZŠ do typu malý počet žáků na učitele a 1 ZŠ do typu velmi malý počet žáků na učitele). V případě neúplných málotřídních škol se jednalo o 1 ZŠ třítrídního typu a 2 ZŠ dvoutřídního typu.

Především v posledních pěti letech došlo k organizačnímu propojení základních škol na venkově se zdejšími mateřskými školami. Toto spojení má řadu výhod – pod obec spadá jedna organizace místo dvou organizací, lze dobře koordinovat přechod žáků z mateřské školy do základní školy, dojde k úspoře platu jednoho ředitele, případně i školníka a uklízečky, dochází ke sdílení společné kuchyně a kuchařů, společně lze sdílet školní hřiště atp. V některých obcích se podařilo třídy mateřské a základní školy umístit do jedné budovy (případně se zde nacházely již dříve). V jiných obcích zůstávají třídy mateřské a základní školy v oddělených budovách, což je nevýhodné také z hlediska vytápění a rozvozu obědů. Uvedené propojení umožňuje pořádat některé společné akce pro žáky z mateřské školy a z prvního stupně základní školy dohromady. Toto spojení bylo v posledních letech realizováno u všech sledovaných základních škol. Někteří respondenti uvedli, že o mateřskou školu bývá větší zájem než o základní školu, jinak řečeno že

do základní školy nenastoupí všichni absolventi mateřské školy, protože někteří rodiče raději posílají své děti do městských škol.

Další otázky dotazníku se zaměřují na kvantitativní charakteristiky sledovaných základních škol – na počet žáků, počet tříd, počet učitelů, počet pedagogických asistentů, vše v rozčlenění na první a druhý stupeň základní školy. Většinou nebylo nutné tuto otázku pokládat představitelům ZŠ, protože potřebná data byla většinou k dispozici ve výročních zprávách sledovaných základních škol. Získané údaje také umožnily vytvořit poměry počtu žáků na třídu, na učitele a na pedagogického asistenta. Počet žáků ve sledovaných základních školách se pohyboval od 24 do 251, počet tříd od 2 do 12, počet učitelů od 2,5 do 18, počet pedagogických asistentů od 0,5 do 6,5 (Tabulka 3.).

Počet žáků na jednu třídu se pohyboval v rozmezí od 10,5 až po 22,81. Pokud srovnáváme sledované neúplné a úplné základní školy (Tabulka 3.), tak příznivější hodnoty v tomto ukazateli mají neúplné ZŠ, protože úplné ZŠ nemohou slučovat ročníky do jedné třídy na druhém stupni. V nedávné minulosti byly hodnoty tohoto ukazatele propojeny se státními normativy počtu žáků na třídu. Tyto normativy by v současnosti nesplnily dvě sledované úplné ZŠ. V současné době ale již tyto normativy nejsou vyžadovány a ředitelé škol mohou pracovat s menšími počty žáků na třídu, což je nutné především na druhém stupni, kde nelze slučovat ročníky ve třídě.

Dalším ukazatelem je počet žáků připadajících na jednoho učitele základní školy. Hodnoty tohoto ukazatele se u sledovaných škol pohybovaly v rozmezí 7,31 až 13,94. Také v tomto případě měly neúplné ZŠ příznivější hodnotu, než úplné ZŠ (Tabulka 3.). Důvod je podobný jako u počtu žáků na třídu. Na druhém stupni bývá někdy v jednotlivých třídách s jednotlivými ročníky velmi malý počet žáků na jednoho učitele. Učitel zde často pracuje s méně než deseti žáky, což může být výhodné z hlediska individuálního přístupu k žákům, ale nemusí to být výhodné pro kolektivní vyučování ve třídě a pro srovnávání žáků.

Počet žáků připadajících na jednoho pedagogického asistenta byl ve sledovaných základních školách velmi rozdílný, pohyboval se od 23,75 do 125,5. Na neúplných ZŠ byl vyšší relativní počet pedagogických asistentů (Tabulka 3.). Na úplných ZŠ jsou mezi jednotlivými školami v tomto ohledu velké rozdíly. Základní školy vyznačující se menším podílem žáků ze sociálně slabého prostředí, menším podílem žáků se vzdělávacími problémy a menším podílem žáků s výchovnými problémy mívají méně pedagogických asistentů. Závisí také na jednotlivých ředitelích, kolik těchto asistentů vyžadují.

Tabulka 3. Žáci, třídy, učitelé a pedagogičtí asistenti sledovaných základních škol I. – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Počet žáků	Počet tříd	Počet učitelů	Počet pedagog. asistentů	Počet žáků na třídu	Počet žáků na učitele	Počet žáků na pedagog. asistenta
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově							
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	35,5	2,5	3,20	1,25	14,42	11,12	28,84
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	24,0	2,0	2,50	0,50	12,00	9,60	48,00
Úplné ZŠ na venkově							
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	230,5	11,5	16,75	4,25	20,16	13,72	78,90
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	146,5	9,0	12,50	3,00	16,28	11,72	48,84
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	95,0	9,0	13,00	4,00	10,50	7,31	23,75
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	31,7	10,0	14,3	4,50	16,67	11,64	55,84
Celkem za úplné ZŠ na venkově	169,8	2,3	2,97	1,00	13,61	10,61	35,22
Celkem za ZŠ na venkově	118,0	7,1	10,05	2,69	15,53	11,22	48,11

Zdroj: Výroční zprávy základních škol a dotazování představitelů základních škol.

Kvantifikaci sledovaných základních škol je ale výhodnější učinit v rozdělení na 1. a 2. stupeň. Na prvním stupni sledovaných základních škol se počet žáků pohyboval od 24 do 141. V Tabulce 4. jsou tyto hodnoty zprůměrovány podle typů ZŠ. Je jasné, že větší počet žáků je u úplných ZŠ. Počet tříd u sledovaných základních škol je na prvním stupni rozdílný. Málotřídní ZŠ měly od 2 do 3 tříd, úplné ZŠ od 5 do 7 tříd na prvním stupni. Pět tříd na prvním stupni těch úplných základních škol, které mají malý počet žáků, je určitý luxus a překvapení, protože i úplné ZŠ mohou slučovat několik ročníků prvního stupně do jedné třídy. Neúplné ZŠ měly v průměru na prvním stupni 2,3 třídy, úplné ZŠ 5,8 tříd. Počet učitelů prvního stupně byl samozřejmě také rozdílný, pohyboval se od 2,5 do 7,0, v závislosti na počtu tříd na prvním stupni. V Tabulce 4. je uvedeno, že na prvním stupni neúplných ZŠ bylo průměrně 3,05 učitelů, v případě úplných ZŠ to bylo průměrně 5,8 učitelů.

Druhý stupeň mají pouze úplné základní školy. Počet žáků na druhém stupni se u pěti sledovaných základních škol pohyboval v rozpětí 45 až 110, a to ve čtyřech až pěti třídách, které obsluhovalo 7 až 12 učitelů. Na jednu třídu druhého stupně připadalo 11,25 až 22 žáků a na jednoho učitele druhého stupně připadalo 5,63 až 10,35 žáků (Tabulka 4.).

Tabulka 4. Žáci, třídy, učitelé a pedagogičtí asistenti sledovaných základních škol II. – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Počty na 1. stupni					Počty na 2. stupni				
	žáků	tříd	učitelů	žáků na třídu	žáků na učitele	žáků	tříd	učitelů	žáků na třídu	žáků na učitele
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově										
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	35,5	2,5	3,33	14,42	6,48	-	-	-	-	-
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	24,0	2	2,5	12	9,60	-	-	-	-	-
Úplné ZŠ na venkově										
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	131,5	6,5	6,5	20,47	20,47	99	5	10,25	19,8	9,76
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	95,5	5	5,5	19,1	17,44	51	4	7	12,75	7,29
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	50,0	5	5	10	10,00	45	4	8	11,25	5,63
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	31,6	2,3	3,05	13,61	7,52	-	-	-	-	-
Celkem za úplné ZŠ na venkově	100,8	5,8	5,8	17,82	17,20	69	4,4	8,5	15,27	7,94
Celkem za ZŠ na venkově	74,87	4,37	4,76	16,25	13,54	69	4,4	8,5	15,27	7,94

Poznámky: ¹Školní rok 2017/2018.

Zdroj: Výroční zprávy základních škol a dotazování představitelů základních škol.

Další otázka z první skupiny otázek dotazníku se zabývala vybaveností základních škol. Dotazovali jsme se na existenci/neexistenci kuchyně, jídelny, školní družiny, tělocvičny, venkovního sportoviště, PC ve třídách, PC učebny apod. Ve všech sledovaných základních školách byla přítomna jak kuchyně, tak jídelna. Pouze u jedné málotřídky byla situace složitější – žáci docházeli do jídelny v budově mateřské školy (je součástí základní školy), která byla od hlavní budovy základní školy značně vzdálena. Naštěstí jde o málotřídku, ve které žáci po skončení vyučování mohou odejít do vzdálené budovy mateřské školy a už se nemusí vracet zpět.

Školní družiny jsou v případě venkovských základních škol důležité, protože do těchto škol dojíždějí žáci ze vzdálených sídel, kteří tráví v družině dobu mezi příjezdem školního spoje a začátkem vyučování a také mezi koncem vyučování a odjezdem školního spoje. Tyto časové prodlevy bývají někdy značné, protože do mnoha malých venkovských sídel zajíždí jen jeden spoj denně. Školní družiny jsou také potřebné proto, že v nich mohou mladší žáci trávit čas do doby, než se jejich rodiče vrátí z práce umístěné ve vzdáleném městě. Ve všech sledovaných

základních školách byly družiny, pouze u jedné málotřídky neměla družina samostatnou místnost, když využívala běžných tříd.

Všechny sledované úplné základní školy měly plnohodnotnou tělocvičnu, a navíc i venkovní sportoviště. Sledované neúplné základní školy byly v tomto ohledu hůře vybaveny. Některé neměly tělocvičnu a tělesnou výchovu uskutečňovaly pouze venku na svém venkovním hřišti nebo na venkovních sportovištích patřících obci či tělovýchovné jednotě. Další měly pouze místnost pro tělesnou výchovu, která ale nespĺňovala parametry tělocvičny umožňující míčové hry (volejbal apod.). Takto nevybavené základní školy někdy využívaly tělocvičnu místní tělovýchovné jednoty, ale toto využívání nebylo pravidelné. Je otázkou, do jaké míry je nevybavenost plněhodnotnou tělocvičnou zásadní u málotřídních základních škol. Plněhodnotná tělocvična obsazená jen několik hodin týdně by byla z ekonomického hlediska luxusem.

Co se týká vybavení škol počítačovými učebnami a počítači, tak samostatné počítačové učebny jsou ve všech sledovaných úplných základních školách. Využívají je především žáci druhého stupně. Na prvním stupni pracují žáci s tablety a notebooky. Takto to funguje i ve sledovaných neúplných základních školách (takto jsou vybaveny všechny). Podle našeho názoru asi není nutné budovat v málotřídkách samostatnou počítačovou učebnu, která by nebyla dostatečně využívána. Důležité je, jak jsou tyto výukové prostředky využívány ve výuce a jak je žáci ovládají. Na jedné z venkovských úplných základních škol se na tyto výukové prostředky soustředili, získali projektové peníze a maximálně se vybavili notebooky, počítači ve třídách, stejně tak dataprojektory a interaktivními tabulemi. Kromě toho ještě vytvořili kvalitní počítačovou učebnu. Tato vybavenost vešla ve známost v širokém okolí a tato základní škola se pak stala konkurenceschopnější vůči okolním venkovským základním školám z hlediska zájmu rodičů a žáků o vzdělávání na této škole.

Další otázka se zaměřila na způsoby výuky v období koronavirové krize na přelomu let 2020/2021. Tato problematika není nosnou součástí bakalářské práce, nicméně nemohli jsme ji v dané době opomenout. Na druhém stupni, v případě úplných základních škol, nemohli žáci docházet do školy a výuka probíhala na dálku prostřednictvím různých aplikací (Microsoft Teams, ZOOM, atd.). Žáci na druhém stupni jsou již ve věku, ve kterém jim tato dálková výuka z technického hlediska většinou nedělala problémy. Pouze asi 5 % žáků ze slabého sociálního prostředí nemělo internetové připojení a museli do školy docházet pro předtištěné úkoly.

V případě prvního stupně byla situace složitější. Žáci prvních tříd do sledovaných málotřídek docházeli. Do těchto málotřídek ale docházeli také žáci dalších tříd, protože se jednalo o smíšenou výuku na prvním stupni. Později ale i tyto školy musely také přejít na dálkovou výuku. U jedné z málotřídních škol nebylo možné dálkovou výuku vůbec provozovat, protože

zdejší žáci, resp. jejich rodiny, nemají internet (údajně 80 % zdejších žáků, jedná se o obec, do které se v poslední době nastěhovalo množství sociálně slabých). Učitelé proto nosili žákům úkoly předtištěné domů a pak je od nich vybírali. Na ostatních základních školách byl podíl žáků nepřipojených na internet výrazně nižší, okolo 5–10 %. Je ale třeba dodat, že dotazování probíhalo do ledna 2021, další vývoj popisovaného vyučování již nemohl být zaznamenán.

Poslední otázkou v první skupině otázek dotazníku byla záležitost kvality webových stránek sledovaných základních škol. Domníváme se, že tato kvalita je pro hodnocení základních škol důležitá, neboť je důležitá pro výběr základní školy, pro její chod, pro žáky a pro komunikaci školy s rodiči žáků. Podrobná metodika hodnocení je popsána v metodické kapitole. V hodnocení bylo možno u každého kritéria, kterých bylo celkem 7, získat -1, 0 nebo 1 bod. Výsledný součet bodů pak ukázal celkovou kvalitu webových stránek základní školy.

Výsledky hodnocení webových stránek sledovaných základních škol se poměrně lišily, bodové součty se pohybovaly od -4 do 7 bodů. Nejhůře dopadly neúplné venkovské málotřídní základní školy s malým počtem žáků na učitele – Tabulka 5. Výrazně lépe dopadly ty venkovské málotřídky, které vykazovaly střední počet žáků na učitele. Podobně uspořádané výsledky byly u úplných venkovských základních škol. Také v tomto případě měly horší webové stránky školy s malým počtem žáků na učitele – Tabulka 5. Jinak řečeno, u základních škol s větším počtem učitelů a s ředitelem, který se může věnovat ve větší míře nevýukovým aktivitám, byla situace webových stránek lepší. Přístupnost výukových materiálů základní školy a přítomnost a kvalita

Tabulka 5. Vyhodnocení webových stránek sledovaných základních škol v okrese Prachatice a Český Krumlov (2021)

Typ ZŠ	Body za kritéria hodnocení webových stránek							Celkem bodů
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově								
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	1	1	0	0,5	0,5	-1	-1	1
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	1	0	-1	-1	-1	-1	-1	-4
Úplné ZŠ na venkově								
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	0,5	1	0,5	1	1	0	0	4
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	1	1	0	1	1	0	1	5
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	1	1	0	1	-1	-1	-1	0
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	1	0,67	-0,33	0	0	-1	-1	-0,66
Celkem za úplné ZŠ na venkově	0,8	1	0,2	1	0,6	-0,2	0,2	3,6
Celkem za ZŠ na venkově	0,88	0,88	0	0,63	0,38	-0,5	-0,25	2,02

Poznámky: Metodika hodnocení je popsána v textu.

Zdroj: Vlastní vyhodnocení webových stránek.

školního informačního systému byly kritérii, které dopadly při hodnocení webových stránek sledovaných venkovských základních škol nejhůř. Městské základní školy mívají tuto záležitost ošetřenou lépe.

6.1.2. Vazby základní školy na jiné školy

První otázka druhé skupiny otázek dotazníku (Dotazník 1.) se zaměřuje na napojení neúplných základních škol na úplné základní školy v okolí z hlediska postupu žáků na druhý stupeň. Odpovědi představitelů málotřídek ukázaly, že v rozhodování o tomto přestupu žáků hraje roli úroveň vzdělávání na málotřídce, dosavadní vzdělávací výsledky žáka a kvalita (pověst), resp. náročnost úplné základní školy. Jinak řečeno, žák z méně kvalitní málotřídky, pokud neměl příliš dobré výsledky, obvykle přecházel na druhý stupeň do té úplné základní školy, která nebyla tolik náročná.

Další otázka dotazníku se zaměřuje na spolupráci okolních základních škol v oblasti společných akcí pro žáky. Ukázalo se, že tato spolupráce není příliš silná. Omezuje se hlavně na konání společných sportovních akcí jednou ročně (regionální sportovní olympiáda, meziškolní turnaj ve fotbale nebo vybíjené). V oblasti Novohradských hor se koná oblíbená a tradiční kulturní soutěž základních škol Zvonek z Novohradských hor (literární soutěž, divadelní přehlídka atp.). Lze se domnívat, že tato setkávání žáků základních škol regionu by mohla být častější, obohatilo by to jak žáky, tak i učitele.

Také spolupráce učitelů okolních základních škol se při dotazování neukázala jako silná. Omezuje se na setkávání v rámci projektu Čtenářské gramotnosti, který má celorepublikový význam. Existují ale neformální vztahy mezi učiteli vycházející zejména ze společného studia na pedagogických fakultách, případně z následného setkávání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Intenzivnější spolupráce oborových učitelů a metodiků základních škol, stejně tak ředitelů těchto škol v regionu by jistě přispěla ke zkvalitnění základního školního vzdělávání.

Dále jsme se ptali představitelů sledovaných základních škol, jak vidí konkurenci okolních základních škol „na trhu“ se základním vzděláváním. V této oblasti ale působí mnoho faktorů – v řešeném území prakticky neexistují oficiální školní obvody („příškolení“ sídel k jednotlivým základním školám na základě smlouvy mezi obcemi), rodiče dětí vybírají základní školu podle svého uvážení a základní školy většinou přijímají všechny přihlášené děti ve školním věku, protože mají rezervy v počtu žáků. Nově se uplatňuje i zrušení státních normativů v počtu žáků na třídu, kdy školy již nepřicházejí o tolik prostředků při malém počtu žáků ve třídách.

Jedna ze sledovaných málotřídních základních škol se vyznačuje silným zastoupením žáků ze sociálně slabého a národnostně vyhraněného prostředí, kteří mají obvykle vzdělávací a další problémy. Lépe situovaní rodiče dětí ve školním věku ze spádového území této základní školy proto posílají své děti do vzdálenějších okolních základních škol. Problémy pak nastávají s přestupem žáků zmíněné málotřídky na druhý stupeň v okolních úplných základních školách. Konkurence městských základních škol je silnější tehdy, pokud tyto školy leží relativně blízko venkovských obcí, je do nich z těchto obcí dobré dopravní spojení a rodiče do příslušných měst dojíždějí za prací.

Jak je to s přijímáním žáků na gymnázia, poptávala další z otázek dotazníku. Problémem byla ale skutečnost, že na gymnázia odcházejí žáci jak z páté, tak i sedmé a deváté třídy. Výše zmíněná málotřídka takové žáky nikdy neměla. U ostatních sledovaných základních škol se míra tohoto přijímání žáků na gymnázia odvíjela od kvality základní školy a od převažujícího sociálně ekonomického charakteru rodin žáků ve spádovém území základní školy. V případě úplných základních škol bylo procento přijímání na gymnázia v rozmezí 10 až 40 %, také v závislosti na „kvalitě“ konkrétního ročníku.

Poslední otázka druhé skupiny otázek dotazníku zjišťuje zapojení základní školy do zahraniční (přeshraniční) spolupráce se základními školami v cizině. Také zde se ukázalo, že aktivní a jinak kvalitní základní školy měly tuto spolupráci rozvinutější. Využívaly ji ve vzdělávání učitelů a žáků. Zvláště úplné základní školy využívaly těchto spoluprací k jazykovému vzdělávání žáků. Jedna z málotřídních základních škol ležících v blízkosti hranic s Německem silně spolupracuje se základní školou v německé obci za státní hranicí, přičemž jde současně o spolupráci nedalekých přeshraničních obcí. To je ideální stav.

6.1.3. Sociální charakteristika žáků základní školy a jejich rodičů

Vnitřní sociální prostředí základní školy, ale do určité míry i kvalita této školy, se odvíjejí od sociálně ekonomického charakteru rodin posílajících své děti do školy. První otázka třetí skupiny otázek dotazníku (Dotazník 1.) sledovala podíl žáků základní školy ze sociálně slabého prostředí. Jako zásadní se ukazuje přítomnost ubytoven pro sociálně slabé v obci se základní školou, případně v sousedních obcích ve školním spádovém území této školy. Tato záležitost navíc úzce souvisí s větším zastoupením národnostních menšin, hlavně Romů, případně i migrantů z Ukrajiny a dalších chudších zemí. Pokud jsou takovéto ubytovny přítomny, potom podíl žáků ze sociálně slabého prostředí dosahuje 30 až 40 %, v jednom případě dokonce 75 % – Tabulka 6.

U sledované základní školy se tříčtvrtinovým podílem žáků ze sociálně slabého prostředí se jedná o soustředění chudých (většinou neúplných) rodin do bytů v bytovkách po státním statku a pohraniční rotě, které skupili tzv. obchodníci s chudobou. Tyto rodiny se vyznačují nezaměstnaností, exekucemi, matkami samoživitelkami, pobíráním sociálních dávek, v některých případech i alkoholismem. Početné děti v těchto rodinách mívají problémy se zajištěním učebních pomůcek, se školními platbami (za výcvikové kurzy, návštěvy kulturních představení) a s platbami za družinu a školní obědy. Některým sociálně slabým žákům se snaží pomáhat obec (příspěvky na kurzy, na obědy), i škola, závisí ale také na chování rodičů (zda spolupracují, zda si této pomoci váží, zda naplní splátkový kalendář atp.). Opakem popisované základní školy je podobně velká a stejně odlehlá základní škola ležící ovšem v turisticky exponovaném území, do které posílají své děti podnikatelé v cestovním ruchu a kde podíl žáků ze sociálně slabého prostředí dosahuje pouze 5 %.

Tabulka 6. Sociální charakteristiky žáků sledovaných základních škol a jejich rodičů – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Podíl žáků ze sociálně slabého prostředí	Podíl žáků se vzdělávacími obtížemi	Podíl žáků s výchovnými obtížemi	Podíl žáků národnostních menšin	Účast rodičů žáků na třídních schůzkách	Podíl žáků bez počítače s internetem
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově						
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	12,5 %	14 %	7,5 %	0 %	80 %	13,5 %
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	75 %	60 %	60 %	40 %	66 %	85 %
Úplné ZŠ na venkově						
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	8,5 %	15 %	10 %	1 %	60 %	7,5 %
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	20 %	20 %	15 %	8,55 %	77,5 %	10 %
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	5 %	2 %	5 %	5 %	90 %	5 %
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	33,3 %	29,33 %	25 %	13,33 %	75,33 %	37,33 %
Celkem za úplné ZŠ na venkově	12,4 %	14,4 %	11 %	4,82 %	73 %	8 %
Celkem za ZŠ na venkově	20,25 %	20 %	16,25 %	8 %	73,87 %	19 %

Zdroj: Dotazování představitelů základních škol.

Další otázka dotazníku se zaměřila na podíl žáků se vzdělávacími problémy a na charakteristiku této záležitosti. V první řadě je třeba uvést, že je to svázáno s předchozí záležitostí – se zastoupením žáků se sociálně slabého prostředí. Důvodem této provázanosti je především nedostatek peněz v sociálně slabých rodinách na pořízení knih, počítače, připojení k internetu, na vytvoření studijního koutku pro své děti. Projevuje se také nezájem sociálně slabých rodičů o kvalitu vzdělání svých dětí, protože sami nemají kvalitní vzdělání a neuvědomují si důležitost vzdělání. V druhé řadě je třeba uvést, že z důvodu politiky školní inkluze se v posledních letech na základních školách objevuje větší množství žáků s nižším vzdělávacím potenciálem (s nižším IQ), nebo žáků se specifickými zdravotními obtížemi promítajícími se do vzdělávání (autismus, ADHD). Základní školy řeší tento problém přijímáním pedagogických asistentů (viz další otázky dotazníku), ale je to pouze částečný příspěvek k řešení tohoto problému. Podíl žáků se vzdělávacími problémy byl u sledovaných základních škol velmi rozdílný, někde byl na úrovni 5 % (tyto školy ani nepotřebovaly pedagogické asistenty), většinou se pohyboval na úrovni 20 %, extrémem byla již dříve zmíněná základní škola s podílem žáků se vzdělávacími problémy na úrovni 60 %.

Na podíl žáků ze sociálně slabého prostředí a na podíl žáků se vzdělávacími problémy se do značné míry pojí také podíl žáků s výchovnými problémy. Také tento podíl nabývá u sledovaných základních škol velmi rozdílných hodnot – Tabulka 6. Na všech základních školách byl ustanoven výchovný poradce, ovšem na menších školách má často mnoho dalších povinností a mnohdy neprošel dostatečným školením. Nejčastějšími problémy jsou absence ve výuce (záškoláctví, neomluvené hodiny), vulgární mluva, napadání spolužáků, v menší míře i krádeže. Výsledkem pak mohou být třídní a ředitelské důtky, až dvojky a trojky z chování. V nejzávažnějších případech musí zasahovat OSPOD. Důležité je řešit nevhodné chování žáků hned zpočátku, nenechat ho rozvinout, důležitá je také komunikace s rodinou žáka. Je pravdou, že v málotřídních základních školách, ve třídách těchto škol, jsou vztahy mezi žáky velmi dobré, ale pokud do málotřídní školy docházejí hlavně žáci z problematických rodin, potom ani málotřídní prostředí nepomůže. Zaznamenali jsme také informaci, že problémové vztahy mezi problematickými rodinami se přenášejí do problémových vztahů mezi žáky z těchto rodin.

V mnoha studiích věnovaných málotřídním základním školám je zdůrazňována kvalita žákovské komunity v ročníkově smíšených třídách těchto škol. Tato záležitost se v našem výzkumu potvrdila. Navíc některé z těchto škol toto kamarádství ještě více podporují společnými aktivitami, například společnými projekty v rámci projektové výuky. Do málotřídek také většinou docházejí děti z jedné obce, které se dobře znají i z mimoškolních aktivit. Také v obcích, kde se pořádají akce pro děti a dospělí rodiče těchto dětí (halloween, zimní slavnosti, nadílka

Mikuláše, vánoční dílny, vánoční besídky, masopustní slavnosti, velikonoční dílny, den dětí atp.), dochází k většímu rozvoji kamarádských vztahů mezi žáky.

Další otázka se zaměřuje na zastoupení žáků národnostních menšin v základních školách. Na jedné ze sledovaných škol tvořily tyto žáci okolo 40 % (jednalo se zejména o Romy, žáky ze smíšených romských rodin a z chudých rodin emigrantů z Ukrajiny a Rumunska). Na ostatních sledovaných školách byl tento podíl maximálně 10 %. U těchto škol se jednalo zejména o Romy, Ukrajince a Vietnamce. Pokud se žáci z národnostních menšin narodili již v České republice, potom většinou neměli problémy s českým jazykem, pokud ale s rodiči přišli do ČR ve vyšším věku, potom mohly jazykové potíže nastat. Jedna ze sledovaných škol měla pro tento případ učitelku českého jazyka na dílčí úvazek.

Účast rodičů žáků na třídních schůzkách zaznamenávala další z otázek dotazníku. Je zajímavé, že na základních školách s vyšším podílem žáků ze sociálně slabého prostředí byla zaznamenána vyšší účast rodičů na třídních schůzkách. Ředitel dané školy se domnívá, že tyto rodiče se tímto způsobem snažili ukázat, že mají o vzdělávání svých dětí zájem, už také proto, aby při jednání s úřady (OSPOD, úřad práce) prokázali tento zájem. Dalším faktorem účasti rodičů na třídních schůzkách je také existence hodnocení žáků na webových stránkách základní školy. Pokud takové hodnocení existuje, bývá účast rodičů menší.

V případě málotřídek se rodiče a učitelé žáků většinou dobře znají, o známkách a problémech si povídají při běžných setkáních v obci, a rodiče pak nemusí na třídní schůzku docházet. U malých venkovských základních škol, zvláště těch málotřídních, tedy existuje množství mimoškolních kontaktů mezi učiteli a rodiči žáků. Rodiče oslovují učitele a učitele oslovují rodiče i v prostředí mimo školu a mimo pracovní dobu učitelů. Učitelé mají často na rodiče telefonní spojení, stejně tak rodiče na učitele, a využívají ho. Řada problémů žáků se řeší i na setkáních učitelů a rodičů při kulturních akcích v obci, při setkáních v hospodě, v místním konzumu atp. V době koronavirové krize začali rodiče intenzivně využívat výukové webové aplikace i k dotazování učitelů.

S výše uvedeným souvisí poslední otázka třetí skupiny otázek dotazníku – uveďte podíl žáků základní školy, kteří doma nemají počítač, resp. internet. Tyto podíly byly u sledovaných základních škol rozdílné. Podíly se většinou pohybovaly mezi 5 až 15 %, v případě jedné základní školy s převahou žáků ze sociálně slabého prostředí to bylo podle sdělení představitele této školy 85 % (informace pochází z počátku koronavirové epidemie). Takto „postížení“ žáci patří do chudých rodin, kde si nemohou notebook, tablet nebo stolní počítač dovolit, případně je již zastaralý, dělí se o něj početná rodina, případně si nemohou dovolit měsíční platby za internetové připojení. V několika případech základní školy poskytly volné notebooky nebo

tablety žákům ze sociálně slabých rodin. Někdy ale vznikala obava ze ztráty či poškození tohoto školního majetku. Jiným řešením byla možnost využívání počítačů s internetovým připojením v obecní knihovně. Pro žáky nepřipojené do webových aplikací využívaných pro vyučování připravovaly základní školy tištěné výukové materiály, pro které žáci nebo jejich rodiče docházeli do školy. U jedné ze sledovaných základních škol tyto materiály dokonce roznášeli učitelé do domovů žáků a zde je také po vyplnění vybírali.

6.1.4. Vztah vedení obce a základní školy

Dobrý vztah vedení obce a základní školy je pro venkovské základní školy s malým počtem žáků klíčový, a to z mnoha důvodů – obec je zřizovatelem základní školy, obec poskytuje základní škole peníze na provoz a někdy i na vzdělávání a nadstandardní záležitosti, obec chce základní školu udržet kvůli mladým rodinám v obci, základní škola napomáhá kultuře v obci atp. První otázkou ve čtvrté skupině otázek byla otázka poptávající úspěchy a problémy financování provozu základní školy ze strany obce. Sledované základní školy většinou neměly problémy s tímto financováním. Někteří představitelé základních škol se v tomto ohledu obávali změn ve vedení obcí po volbách (neměli představu, jaké budou mít nově zvolení představitelé obce záměry se školou v obci), další uváděli potřebu vyvinutí značného úsilí ze strany vedení základní školy, aby získali z obce finance navíc. V minulosti byly z obecních rozpočtů uvolňovány prostředky také na vzdělávání (zejména platy učitelů), pokud škole chyběli žáci do státem stanovených normativů. Důležitá je také schopnost ředitelů a dalších pracovníků základních škol získat dodatečné prostředky pro školu pomocí grantových projektů. Někdy se těchto projektů účastní společně základní škola a obec.

Vizitkou základní školy a současně také obce, ve které se škola nachází, je stavební stav budovy (budov) základní školy. O stavební stav se stará obec, ale obec většinou nemá dostatek financí na uskutečňování rozsáhlejších oprav a dostaveb. Tyto finance musí získat z různých grantových projektů a krajských a státních dotací. U všech sledovaných škol proběhly nebo probíhají opravy, rekonstrukce a přístavby – vyměňuje se střešní krytina, vyměňují se okna, zatepluje se plášť budov, rekonstrukcemi procházejí také sociální zařízení, kuchyně a další součásti základní školy. Žádná z budov sledovaných základních škol není zanedbána.

Třetí otázka této skupiny otázek sledovala jiné podpory základní školy ze strany obce. Zhruba v polovině sledovaných obcí se základní školou jsou učitelům k dispozici obecní byty, ve zbylých obcích tomu tak není. Přidělení kvalitního obecního bytu mladé učitelské rodině s dětmi (čerstvým absolventům učitelství na pedagogické fakultě) může být významným

příspěvkem pro dlouhodobou stabilizaci učitelského sboru místní základní školy. Bylo tomu tak i v socialistickém období, a ještě mnohem dříve. Některé obce navíc přispívají na platy učitelů. Další obce nakupují pro své základní školy z obecních prostředků interaktivní tabule, notebooky a tablety. Jedna z obcí často zapůjčuje obecní automobily (dodávky) pro potřeby základní školy – pro dopravu žáků na školní výlety a kulturní akce.

Další z otázek se zaměřila na opačný vztah – pomoc základní školy aktivitám obce. Častou pomocí bývá účast učitelů a dalších zaměstnanců základní školy jako organizátorů různých obecních slavností a jiných kulturních akcí v obci. Tato účast je ale spíše dána zapojením těchto pracovníků v různých neformálních skupinách nebo organizacích typu dobrovolní hasiči, myslivecké sdružení nebo tělovýchovná jednota. Další formou pomoci bývá zapojení školní kuchyně do přípravy občerstvení na akcích obce. Někde zajišťuje školní jídelna také obědy pro důchodce a klienty domu s pečovatelskou službou.

Na slavnostech a dalších kulturních akcích v obci často vystupují žáci školy (pěvecké a divadelní soubory). Mnoho těchto akcí je společných – podílejí se na nich obě strany (rozsvěcování vánočního stromku, masopustní a velikonoční slavnosti, úklid v rámci dne Země, stavění májky a pálení čarodějnic, dětský karneval, den dětí, zahájení školního roku). Intenzivně také bývá spolupráce základní školy a obecní knihovny. Velmi závisí na aktivitě představitelů obce, základní školy a na jejich vzájemných vztazích. V době koronaviru došlo k velkému utlumení kulturních akcí obce, a tedy i popisované pomoci a spolupráce.

Další otázka poptávala opačný směr pomoci – nefinanční pomoc obce aktivitám základní školy. Tato pomoc bývá různorodá, zahrnuje půjčování vybavení obce (stolů a lavic pro školní akce pod otevřeným nebem, prostorů v kulturním domě, sportovní hale a jinde, poskytnutí dopravních prostředků atp.). Opět jsou důležité dobré vztahy mezi obcí a základní školou.

Dále jsme se ptali, zda jsou někteří pracovníci základní školy v zastupitelstvu obce, a mohou tak ovlivňovat spolupráci mezi obcí a školou. V případě větších základních škol bylo toto zastoupení v zastupitelstvu obce častější, nicméně nepřesahuje dva členy zastupitelstva.

Zajímalo nás také, zda jsou žákům zadávány v rámci projektové výuky na základní škole projekty zaměřené na problematiku obce. Takové projekty podporují zájem žáků o prostředí v obci, upevňují vztah základní školy a vedení obce a mohou obci pomoci. Projekty tohoto druhu byly zmiňovány pouze několika respondenty, spíše respondenty ze základních škol s druhým stupněm, kde jsou pro tyto projekty větší předpoklady. Projekty se zaměřovaly na mapování a úklid odpadků, shromažďování sběrných surovin, sázení a údržbu zeleně, dokonce byly zmíněny i projekty s návrhy žáků na podobu veřejných prostor v obci. Žáci také někdy o svých projektech psali do tištěných materiálů o obci.

Předposlední otázka sleduje, zda je školní budova využívána také spolky a organizacemi v obci, případně běžnou veřejností. Často je takto využívána školní tělocvična, pokud ji škola má. Ve třídách školy se někdy konají přednášky a besedy pro veřejnost. V jednom případě se v budově základní školy uskutečňuje univerzita třetího věku. Některé malé venkovské školy sídlí ve velkých školních budovách z doby, kdy školu navštěvovalo více žáků. Pokud jsou v základní škole volné prostory, potom jsou často využívány pro mateřskou školu a obecní knihovnu. Je to ekonomicky výhodné a nutné. Spíše výjimečně mají v budově základní školy své prostory místní spolky a organizace.

Opačné využívání – využívání budov a dalšího vybavení obce základní školou – bylo již zmíněno na více místech výše. Téměř vždy je školou využíván obecní kulturní dům či sál pro příležitostné školní akce, využívá se také obecní knihovna, pokud je dobře vedena a vybavena, často se využívá tělocvična v majetku obce, zaznamenali jsme také využívání obecního kina pro školní představení.

V Tabulce 7. jsou některé odpovědi na otázky poptávající úroveň vztahů vedení obcí a sledovaných základních škol zjednodušeně kvantifikovány. Kladné body získaly pouze úplné základní školy na venkově s malým počtem žáků na učitele (získaly v řádkovém součtu 2 body) a neúplné málotřídní základní školy na venkově se středním počtem žáků na učitele (získaly v řádkovém součtu 0,5 bodů). Tyto základní školy vyšly ze srovnávání nejlépe. Jde o populačně menší obce s menšími základními školami z hlediska počtu žáků. V tomto prostředí se asi spolupráci mezi obcí a základní školou daří nejlépe.

Tabulka 7. Vztahy vedení obcí a sledovaných základních škol – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Uvolňování prostředků z obecního rozpočtu na vzdělávání v ZŠ (-1, 0, 1)	Přidělování obecních bytů učitelům ZŠ (-,+)	Pomoc při organizování akcí obce ze str. ZŠ (-, +, ++)	Pomoc při organizování akcí ZŠ ze strany obce (-, +, ++)	Využívání budov ZŠ obyvateli a spolky obce (-, +, ++)	Využívání budov obce základní školou (-, +, ++)
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově						
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	0	0	1	0,5	-1	0
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	1	-1	-1	-1	0	-1
Úplné ZŠ na venkově						
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	0	-0,5	0	-0,5	0	-0,5
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	0,5	0	0	0,5	0,5	0,5
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	1	-1	-1	-1	0	-1
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	0,33	-0,33	0,33	0	-0,66	-0,33
Celkem za úplné ZŠ na venkově	0,4	-0,4	-0,2	-0,2	0,2	-0,2
Celkem za ZŠ na venkově	0,375	-0,375	0	-0,2	-0,2	-0,4

Zdroj: Výroční zprávy základních škol a dotazování představitelů základních škol.

6.1.5. Vztah základní školy a komunity obce

Na vztahy základní školy a obyvatel obce upozorňovaly již některé dříve řešené otázky a odpovědi dotazníku. V páté skupině otázek dotazníku bude nejprve řešeno fungování školské rady ve sledovaných základních školách. Ve všech školách je školská rada zřízena, ale ve třech případech funguje pouze formálně. V ostatních případech je školská rada aktivní – navrhuje některá vylepšení fungování základní školy. Někdy jsou diskuze ve školní radě velmi intenzivní, ale podle sdělení představitelů základních škol jsou ve prospěch věci. Někdy se školská rada podílí na tvorbě výroční zprávy základní školy.

Cílem další otázky bylo zjistit, zda základní škola přispívá k utváření znalostí a zájmů žáků o prostředí sídla, obce a místního regionu v rámci výuky. Ve všech případech taková výuka probíhá. Přinejmenším se jedná o komentované vycházky do okolí sídla v rámci výuky přírodopisu a zeměpisu, případně i historie. Všechny sledované základní školy pořádají výlety

do okolí, zejména výlety spojené s návštěvou rozhleden a přírodních a kulturních památek (pomníků, hradů, zámků atp.). Tyto výlety se konají především v červnu, před letními prázdninami. V jedné ze základních škol na Šumavě podnikají také žakovské výlety v zimě na běžkách.

Třetí otázka této skupiny otázek zjišťovala prestiž základní školy u rodičů dětí v obci. Určitým problémem byla skutečnost, že na tuto otázku neodpovídali rodiče, ale představitelé základních škol. V jednom případě nebyla tato prestiž dobrá, lépe situovaní rodiče dávali své děti zásadně do základních škol v okolí, protože do místní základní školy ve velké míře docházeli děti ze sociálně slabého prostředí a z národnostních menšin. U ostatních základních škol se stávalo, že několik rodičů upřednostňovalo základní školy v okolních městech. Setkali jsme se také s odpovědí, že někteří rodiče nedávají své děti do místní základní školy z důvodu nedobrych osobních vztahů s některými učiteli v této škole. Někteří rodiče také vybírali ze dvou sousedních venkovských základních škol a vybrali tu školu, která byla pro jejich děti snazší nebo naopak náročnější. V případě jedné základní školy byla prestiž této školy zásadně navýšena zkvalitněním učitelského sboru a nadstandardním vybavením školy výpočetní technikou.

Další otázka zjišťovala, zda základní škola nebo obec pořádá setkávání bývalých absolventů základní školy. Převažovaly odpovědi „ne“, ale dotazovaní představitelé škol nemuseli mít povědomí o neformálních setkáváních bývalých tříd žáků organizovaných samotnými bývalými žáky. U dalších základních škol se tato setkávání konají při kulatých výročních základní školy a bývají obohacena o setkávání bývalých učitelů základní školy. Je třeba ale také uvést, že řada absolventů místní základní školy žije v dané obci a regionu, kde se běžně setkávají.

Také další otázka byla často zodpovídaná v předchozích odpovědích respondentů. Ptá se na aktivity pořádané základní školou pro obyvatele obce. Uváděno je již dříve zmíněné vaření obědů pro místní seniory a další obyvatele, organizování či spoluorganizování oslav svátků, školních besídek, školních akademií, dnů otevřených dveří, trhů školních výrobků, vystupování školních pěveckých sborů a divadel. Do kroužků základních škol mohou také docházet děti dojíždějící do sousedních základních škol. Výjimečně základní škola organizovala pro obyvatele obce výjezdy za kulturou a kulturní vystoupení cizích umělců v prostorech základní školy.

Poslední otázka páté skupiny otázek zjišťovala informace o spolcích a organizacích obce podílejících se na výchově a vzdělávání dětí. Zaznamenali jsme tyto aktivity spolků a organizací v obci – mladí myslivci nebo rybáři, mladí hasiči, modelářský kroužek pro děti, dětský čtenářský klub knihovny, větší množství žakovských oddílů tělovýchovných jednot, ojediněle i dětský taneční, přírodovědecký a včelařský kroužek. Pouze v jednom případě byl uveden skautský oddíl

(na venkově nebývá běžný), turistický oddíl mládeže a keramický kroužek pro děti. V populačně malých obcích je nabídka uvedených aktivit přirozeně menší z důvodu menšího počtu zájemců a potencionálních vedoucích.

V Tabulce 8. je uskutečněn pokus kvantifikovat výše popsané vztahy základních škol a komunit obcí. Ze srovnání vyšly nejlépe úplné základní školy na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele. Jako by právě u těchto základních škol ohrožených zánikem kvůli malému počtu žáků docházelo k největší spolupráci těchto škol a komunity místních obyvatel. Mezi sledovanými základními školami byly ale značné rozdíly, zobecnění uvedené v tabulce je poněkud problematické.

Tabulka 8. Vztahy sledovaných základních škol a komunit obcí – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Aktivity školské rady ZŠ (-, +, ++)	Projekty ZŠ pro komunitu, obec, krajinu (-, +, ++)	Setkávání absolventů ZŠ (-, +)	Aktivity ZŠ pro komunitu obce		Aktivity obyvatel a spolků obce pro žáky ZŠ (-, +, ++)
				(-, +, ++)	podíl žáků (-, +)	
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově						
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	0	-1	-0,5	0,5	0	-1
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	0	0	-1	0	0	0
Úplné ZŠ na venkově						
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	0,5	-1	-1	0	-0,5	0,5
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	0,5	-1	-0,5	0,5	0	0,5
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	1	1	0	1	0	-1
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	0	-0,66	-0,66	0,33	0	-0,66
Celkem za úplné ZŠ na venkově	0,6	-0,4	-0,6	0,4	-0,2	0,2
Celkem za ZŠ na venkově	0,375	-0,625	-1	0,375	0,125	-0,125

Zdroj: Výroční zprávy základních škol a dotazování představitelů základních škol.

6.1.6. Pracovníci základní školy

Šestá skupina otázek je zaměřena na personálie sledovaných základních škol. Tyto personálie ale je třeba hodnotit ve vztahu k počtu žáků a tříd. Počty učitelů sledovaných základních škol jsou různé, protože některé mají i druhý stupeň a první stupeň mají uspořádaný

do více tříd. Ve dvou ze sledovaných málotřídek byli pouze 3 učitelé, včetně ředitele (jednalo se o dvoutřídní málotřídky). V největší sledované základní škole bylo 18 učitelů včetně ředitele a zástupce ředitele.

V dotazníku byla také zajímavá otázka poptávající důvod příchodu respondenta (ředitele, učitele) na sledovanou základní školu. Odpovědi byly různorodé – neshody v předchozím učitelském zaměstnání, blízkost školy vzhledem k bydlišti, zájem o výuku na málotřídce (údajné vyhoření při působení na druhém stupni úplné základní školy), zájem o výuku v kvalitnější základní škole, nabídka místa s vystudovanou učitelskou aprobačí, zájem o působení na škole, kterou absolvoval. Pravdou je, že absolventi učitelství na pedagogických a dalších fakultách, pokud nejsou z venkova, většinou nemají zájem působit na malých venkovských základních školách. Pravdou také je, že tito absolventi neprocházejí na vysoké škole kurzy zaměřenými na málotřídní základní školy. To jsou také příčiny obtížnějšího obsazování učitelských míst na malých venkovských základních školách.

Poptávali jsme také pozitiva a negativa vnitřního klimatu základní školy, jinak řečeno, jaké jsou vztahy v kolektivu učitelů školy. Ve dvou případech jsme zaznamenali zásadní proměnu tohoto kolektivu kvůli neshodám mezi učiteli, a také mezi ředitelem a některými učiteli. Někteří učitelé nesouhlasili s novým vedením školy a jeho koncepcí, a proto ze školy odešli. Zaznamenali jsme také neshody v ženském kolektivu učitelek, které ředitelka školy řešila mediací. V ostatních případech bylo vnitřní klima přijatelné až výborné. Důležitou roli má v tomto ohledu osoba ředitele školy. Významný vliv má také vztah vedení obce a vedení základní školy.

Ředitelé malých základních škol, zvláště málotřídních, které nemají pozici zástupce ředitele, jsou velmi přetížení rozsáhlou školskou administrativou. Musí každý týden nebo měsíc vyplňovat vyžadované údaje, a navíc řešit běžnou administrativu základní školy. Těmto ředitelům jsme představili možnost vytvoření okresní servisní organizace částečně zajišťující tuto administrativu. Všichni s tímto návrhem souhlasili. Administrativa také narostla v souvislosti se zaváděním inkluze, kterou musí ředitelé podrobně dokumentovat. Na větších základních školách mají stanoveného zástupce ředitele, výchovného poradce, metodika prevence, atd., na málotřídkách musí často všechny tyto odbornosti vykonávat ředitel. Ředitelům tak zbývá málo času na vyučování a na kreativní práci ve sféře nadstandartních školských aktivit.

Další otázka šesté skupiny otázek zjišťovala informace o účasti učitelů sledovaných základních škol na vzdělávání pedagogických pracovníků. Jde o různé kurzy zaměřené na získání učitelské kvalifikace a aprobase, do vzdělávání v rámci aprobase, případně o kurzy zaměřené na různé školní poradce a metodiky. Ředitelé sledovaných základních škol vytvářeli prostor

zejména pro získání potřebné učitelské kvalifikace a aprobače. Ovšem ne všichni učitelé studovali tyto kurzy dostatečně aktivně (několikrát je nedostudovali, čekají na výjimky). Někdy je obtížné dojíždět z místa bydliště na vzdálená školící pracoviště (většinou pedagogické fakulty). Výhodnější je, když školitelé kurzů přijedou přímo do základní školy.

Další otázka se věnovala pedagogickým asistentům základních škol. Tuto záležitost jsme už ale částečně řešili v kapitole 6.1.1. Na základních školách s větším zastoupením žáků ze sociálně slabého prostředí, se vzdělávacími a výchovnými problémy a s větší přítomností inkluzovaných žáků je potřeba pedagogických asistentů větší. Někteří respondenti zpochybňovali politiku inkluze, další si stěžovali na nedostatek těchto asistentů a na nedostatek financí pro jejich platy.

Následovala zajímavá otázka poptávající využití osmihodinové pracovní doby na základní škole. Respondenti většinou uváděli, že reálná pracovní doba je o něco delší, zejména kvůli opravování a kvůli nevýukovým aktivitám na základní škole. Zvláště náročný bývá začátek školního roku. Někteří respondenti ale uvedli, že tato větší pracovní zátěž je kompenzována existencí dlouhých letních a dalších školních prázdnin.

Další odpovědi na otázky šesté skupiny otázek dotazníku jsou zpracovány do podoby Tabulky 9. a do následujícího textu.

V literatuře se někdy zmiňuje horší kvalifikace učitelů na malých venkovských základních školách (Trnková a kol. 2009). V Tabulce 9. je tato kvalifikace u typů sledovaných základních škol zobrazena. V prvních sloupcích tabulky jsou ale znázorněny ještě další personální údaje základních škol. Nejprve k věku ředitelů sledovaných základních škol. Pohyboval se od 40 do 66 let. U neúplných základních škol (málotřídek) byl tento věk nižší (průměrný věk 50 let), než u úplných základních škol (58 let). Je dobře, že u málotřídních škol fungují mladší ředitelé. V dalším sloupci tabulky je zachycena existence zástupce ředitele. Není překvapivé, že u málotřídek tito zástupci nejsou, kdežto u úplných základních škol je funkce zástupce ředitele obsazena. Jak již bylo uvedeno výše, u málotřídek mají ředitelé velké množství administrativních povinností, což je neúměrně zatěžuje a omezuje jejich výukovou činnost.

Ve třetím sloupci Tabulky 9. je spočítán průměrný věk učitelů sledovaných základních škol (včetně ředitele a zástupce ředitele). Tento průměrný věk není vysoký (průměr 41 let), je určitě nižší, než na městských základních školách. Rozdíly mezi neúplnými a úplnými základními školami jsou v tomto ohledu minimální.

Klíčovým srovnávacím kritériem sledovaných základních škol je podíl učitelů základní školy s odpovídající kvalifikací a aprobačí – aprobačí pro první stupeň, resp. pro druhý stupeň. Tento podíl se u sledovaných základních škol pohyboval od 0 % (jedna malá málotřídka) do 100

% (celkem 3 sledované základní školy). Většinou tento podíl nabývá 85 až 100 %. Na úplných základních školách byl tento podíl příznivější (92 %) oproti neúplným základním školám (62 %). Často se stává, že na prvním stupni učí učitel s aprobací pro druhý stupeň a naopak. Na sledovaných málotřídkách stále učí vysoký podíl učitelů pouze se středoškolským (většinou gymnaziálním) vzděláním, případně jde o nedostudované učitele – viz tabulka.

Nízká kvalifikovanost učitelů se ukazuje jako zásadní problém fungování a kvality základních škol na venkově, zvláště na periferním venkově. Učitelé málotřídních základních škol by měli mít odpovídající vzdělání a měli by absolvovat doškolovací kurzy zaměřené na výuku ve třídách s více ročníky. Pouze středoškolské vzdělání učitelů základních škol nepůsobí dobře na okolí, ani na rodiče žáků. Školské orgány by měly tento problém urychleně řešit. Ve hře by měla být také vyšší platová úroveň učitelů na malých venkovských základních školách, a zvláště na málotřídkách.

Tabulka 9. Pracovníci sledovaných základních škol – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Typ základních škol	Věk ředitele	Existen. zástupce ředitele (-, +)	Průměrný věk učitelů	Podíl učitelů s odpovídající aprobací	Podíl učitelů bez odpovídající aprobace se vzděláním:			Podíl učitelů	Podíl učitelů bydlících v obci
					VŠ	SŠ	jiné		
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově									
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	53	-1	45	93 %	0 %	7 %	0 %	86 %	33 %
Neúplné málotřídní ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	44	-1	40	0 %	40 %	60 %	0 %	20 %	0 %
Úplné ZŠ na venkově									
Úplné ZŠ na venkově se středním počtem žáků na učitele	62	0	40	91 %	7 %	2 %	0 %	89 %	54 %
Úplné ZŠ na venkově s malým počtem žáků na učitele	53	0	40	88 %	4 %	8 %	0 %	75 %	55 %
Úplné ZŠ na venkově s velmi malým počtem žáků na učitele	60	0	40	100 %	0 %	0 %	0 %	75 %	60 %
Celkem za neúplné ZŠ na venkově	50	-1	43	62 %	13 %	25 %	0 %	64 %	22 %
Celkem za úplné ZŠ na venkově	58	0	41	92 %	4 %	4 %	0 %	80 %	56 %
Celkem za ZŠ na venkově	55	-0,6	41	81 %	8 %	12 %	0 %	74 %	43 %

Poznámky: Do učitelů se započítává ředitel, zástupce ředitele, ale ne pedagogičtí asistenti.
VŠ - pouze úplné magisterské VŠ vzdělání.

Poměrně rozdílné jsou zjištěné údaje o feminizaci (podílu žen) v učitelských kolektivech sledovaných základních škol. Tento podíl se pohybuje v rozmezí 20 až 100 %. V literatuře se někdy uvádí vysoká míra feminizace základního školství jako problém. Jedna z respondentek

z málotřídky uvedla, že stoprocentní podíl žen v učitelském sboru někdy vyvolává třenice. Příznivým zjištěním bylo, že nižší podíl učitelek vykazovaly mezi sledovanými základními školami málotřídky.

Poslední sloupec Tabulky 9. zachycuje podíl učitelů bydlících v obci. Tento údaj má ale jeden problém – obce jsou různě velké, zahrnují různě velký počet sídel, takže nastává obtížné srovnávání. To se také částečně odráží v nízkém podílu těchto učitelů u sledovaných málotřídek (pouze 22 %), které jsou v malých obcích. Na druhou stranu je tento malý podíl problémem, protože málotřídky by měly těžit z úzkého sepětí učitele bydlícího v obci s vedením obce a s obyvateli obce a s rodiči bydlícími v obci. Naštěstí učitelé nebydlící v obci většinou nebydlí ve městech, ale bydlí v nedalekých venkovských obcích.

6.2. Náměty na záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol na venkově Prachaticka a Českokrumlovska

Následující soubor námětů je určen pro představitele orgánů státní správy, školských orgánů, ředitele a učitele venkovských základních škol s malým počtem žáků a pro představitele obcí, ve kterých se tyto školy nacházejí. Náměty byly z části inspirovány českou a zahraniční odbornou literaturou zabývající se specifičností, stabilizací a rozvojem základních škol na (periferním) venkově (především publikacemi Kateřiny Trnkové a článkem Kubeš, Vokrouhlík 2019) a vedle toho také dotazníkovým průzkumem u představitelů několika základních škol na venkově okresů Prachatice a Český Krumlov uskutečněným autorkou bakalářské práce a doc. Kubešem. Někdy bylo obtížné zařadit námět do níže uvedených skupin námětů, protože byl zařaditelný do dvou a více skupin.

Náměty pro představitele orgánů státní správy

Stát, kraje a ORP by měly věnovat více pozornosti a financí venkovským úplným ZŠ s malým počtem žáků, stejně tak venkovským málotřídkám a základním školám ve venkovských periferních (odlehlejších) územích, než je tomu dosud.

Stát, kraje a školské orgány by měly finančně a jinak motivovat příchod kvalifikovaných učitelů a zkušených ředitelů do venkovských úplných ZŠ s malým počtem žáků a do venkovských málotřídek, zvláště do těch, které leží ve venkovských periferních (odlehlejších) územích.

Ministerstvo školství a školské orgány by měly podporovat vytváření kurzů dalšího vzdělávání pro specifické působení učitelů na venkovských úplných ZŠ s malým počtem žáků, a zvláště učitelů na venkovských málotřídkách. Tyto kurzy by měly provozovat pedagogické fakulty a další vzdělávací instituce. Také vzdělávání učitelů na pedagogických fakultách by mělo být obohaceno o problematiku a specifičnost vzdělávání na těchto ZŠ.

Je třeba zlepšovat kvalitu a vybavení výukových prostor ve venkovských ZŠ, včetně těch málotřídních, tak, aby byly srovnatelné s výukovými prostory městských ZŠ, a tak, aby se v nich daly provozovat alternativní výukové přístupy vlastní těmto malým ZŠ.

Také venkovské ZŠ s malým počtem žáků, včetně málotřídních, by měly být dobře vybaveny informačními technologiemi (počítači, notebooky, tablety, interaktivními tabulemi), aby byly konkurenceschopné s velkými, zvláště městskými ZŠ. Málotřídní ZŠ asi nemusí mít počítačovou učebnu, úplně venkovské školy s malým počtem žáků by takovou učebnu mít měly.

Náměty pro představitele školských orgánů

I když stále existuje nedostatek kvalifikovaných učitelů, školské orgány, Česká školní inspekce a ředitelé ZŠ by měli trvat na plné kvalifikaci učitelů ve venkovských úplných ZŠ s malým počtem žáků a ve venkovských málotřídkách.

Orgány státní správy, ředitelé venkovských ZŠ, případně i obce by se měli snažit udržet v ZŠ mladé kvalifikované učitele dostatečně vysokými platy a dalšími výhodami.

Školské orgány, Česká školní inspekce a ředitelé ZŠ by měli všemožně podporovat účast učitelů venkovských ZŠ na dalším vzdělávání učitelů. Ředitelé by měli učitele uvolňovat na toto vzdělávání z výuky a měli by jim pokrývat cestovné na toto vzdělávání.

Ředitelé i učitelé malých venkovských základních škol jsou přetížení školskou administrativou. Jako účelné se jeví tuto administrativu významně omezit a zřídit „okresní školskou servisní organizaci“ pomáhající v tomto ohledu zvláště malým venkovským školám.

I malé venkovské úplné ZŠ potřebují plněhodnotnou tělocvičnu. Venkovské málotřídky potřebují alespoň místnost v podobě cvičebny tělesné výchovy. Všechny tyto ZŠ by měly mít alespoň menší venkovní sportoviště na míčové hry. Podobné je to s vybaveností počítači a interaktivními tabulemi ve třídách. Není možné, aby tyto školy byly v těchto ohledech podvybaveny ve srovnání s městskými ZŠ.

Je třeba podporovat existenci a vybavení školních družin v malých venkovských ZŠ, včetně těch málotřídních ZŠ, zejména kvůli dojíždějícím žákům, kteří zde při čekání na začátek vyučování a následně na návratový školní spoj obvykle tráví mnoho času. Stejně tak je třeba podporovat zvyšování kvalifikace vychovatelek v těchto družinách.

Školské úřady a ředitelé venkovských ZŠ by měli podporovat setkávání učitelů z okolních venkovských ZŠ na organizovaných i neformálních setkáních. Učitelé si tak mohou vyměňovat zkušenosti se vzděláváním v úplných venkovských ZŠ a ve venkovských málotřídkách.

Jako užitečné se jeví setkávání kolektivů učitelů a žáků venkovských ZŠ na regionálních školských slavnostech v rámci místního regionu. Pomáhá to ke zvyšování prestiže venkovských ZŠ a spolupráci mezi venkovskými ZŠ, je to dobré také pro výchovu žáků v místním regionu.

Ve venkovských obcích bez ZŠ, pokud o to obce a jejich obyvatelé usilují a pokud je v nich dostatečný počet dětí ve školním věku, by školské orgány, ORP a kraje měly podpořit místní aktivity (obce, občanské iniciativy) směřující k vytvoření ZŠ, a to i ve formě jednotřídní málotřídky.

Náměty pro ředitele venkovských základních škol – zlepšování prezentace a prestiže základní školy

Venkovské ZŠ s malým počtem žáků by se měly dobře prezentovat na veřejnosti, v tisku, v místních periodikách, na internetu, v mateřských školách a pomocí letáků a vývěsek.

Venkovské úplné ZŠ s malým počtem žáků a venkovské málotřídky by měly při své prezentaci zdůrazňovat osobní přístup k jednotlivým žákům, k jejich rodičům, měly by zdůrazňovat kamarádské prostředí uvnitř tříd a školy.

Při prezentaci malých venkovských ZŠ je třeba zdůrazňovat pozitiva těchto malých venkovských ZŠ, zejména utváření samostatnosti žáků při plnění úkolů a spolupráci mezi žáky různého věku ve třídách s více ročníky, dále

také rodinný charakter prostředí v těchto malých ZŠ, úzké vztahy mezi učiteli a žáky a mezi učiteli a rodiči žáků v těchto malých venkovských ZŠ.

Rodiče dětí nastupujících do základního vzdělávání by měli mít co nejvíc informací o kvalitě a charakteru místní venkovské ZŠ. Tyto ZŠ by proto měly konat den otevřených dveří, jejich představitelé by měli přispívat do místního zpravodaje, důležitá je také reklama místní ZŠ v místní mateřské škole.

I když je specializace venkovských úplných ZŠ s malým počtem žáků a málotřídek obtížná, tyto ZŠ mohou při své prezentaci zdůrazňovat rozšířenou výuku jazyků, informačních technologií, environmentální výchovy, tělesné výchovy, výtvarné výchovy, řemeslné výchovy, výchovy pro život na venkově, náboženské výchovy, výuky venku pod otevřeným nebem a výuky ve zdravém venkovském prostředí.

ZŠ by měla pro obyvatele obce pořádat v budově školy kulturní představení cizích umělců, různé besedy a přednášky odborníků, či dokonce univerzitu třetího věku. Významně by se tím zvýšila prestiž ZŠ.

Lze doporučit konání výročních slavností ZŠ spojených se setkáním absolventů ZŠ a současných a bývalých učitelů ZŠ. Podporí to povědomí o ZŠ v komunitě obce, sounáležitost obyvatel obce se ZŠ a komunitní život v obci jako takový.

Náměty pro ředitele venkovských základních škol – fungování základní školy

Ministerstvo školství, krajské úřady, různé nadace a také programy EU nabízejí řadu grantových výzev na vzdělávací projekty pro ZŠ a na projekty na vybavení ZŠ a na jejich rekonstrukci. Pro ředitele venkovských ZŠ s malým počtem žáků, zvláště málotřídních ZŠ, je obtížné při jejich zatížení zpracovávat návrhy projektů těchto výzev. Mohou ale v tomto ohledu požádat o pomoc představitele obce, sdružení obcí, MASK atp. Pokud bude partnerem projektu obec, potom to pomůže spolupráci obce a ZŠ.

Při získávání učitelů pro venkovské ZŠ je dobré se zaměřit zejména na ty absolventy pedagogických fakult, kteří vyrůstali na venkově a mohou mít proto k venkovu a venkovskému školství pozitivní vztah, což zvyšuje pravděpodobnost jejich setrvání na dané venkovské ZŠ.

Venkovské ZŠ s malým počtem žáků, zvláště málotřídní ZŠ, se vyznačují malými učitelskými kolektivy. V těchto malých kolektivech je třeba pěstovat dobré vnitřní klima, protože bez vzájemné bezkonfliktní spolupráce mezi učiteli, a mezi ředitelem a učiteli nemůže tato malá ZŠ dobře fungovat.

Je dobré, když na venkovských ZŠ s malým počtem žáků jsou v učitelském kolektivu kromě učitelek také učitelé – muži. Tato genderová vyrovnanost příznivě ovlivňuje vzdělávání a výchovu žáků, i klima uvnitř učitelského kolektivu.

ZŠ na venkově by měly zlepšit své webové stránky na úroveň webových stránek městských ZŠ. Dojde tak k lepší prezentaci ZŠ a ke zkvalitnění kontaktů mezi ZŠ, žáky a jejich rodiči.

Ředitelé venkovských ZŠ by měli usilovat o to, aby ZŠ nebyla ve venkovské obci jen pro zdejší děti a jejich rodiče, ale aby byla socializačním prostorem pro celou komunitu obce.

Pro venkovskou ZŠ se ukazuje jako výhodná spolupráce s místními spolky a organizacemi, například s místní tělovýchovnou jednotou, s místním hasičským sborem, mysliveckým sdružením atp. Jde o oboustranně výhodnou spolupráci při organizování společných akcí a ve výchově a vzdělávání dětí.

Náměty pro učitele venkovských základních škol s malým počtem žáků

Malé kolektivy žáků ve venkovských ZŠ s malým počtem žáků a třídách těchto ZŠ umožňují individuální přístup k jednotlivým žákům. Tuto výhodu oproti (městským) ZŠ s velkým počtem žáků by měli učitelé využít ve prospěch vzdělávání žáků. Na tento individuální přístup je třeba upozornovat rodiče dětí vybírajících si ZŠ.

Je třeba rozvíjet ty způsoby výuky na úplných ZŠ s malým počtem žáků a málotřídkách, které podporují samostatnost žáků při plnění úkolů (když se jim učitel nemůže zrovna věnovat) na jedné straně a skupinovou práci

žáků rozdílného věku ve třídě na straně druhé (když jde o vhodný problém, na jehož řešení se mohou různověcí žáci aktivně podílet).

Ve venkovských školách, v rámci jejich projektové výuky, je dobré zpracovávat s žáky takové projekty, které řeší problémy obce a místní komunity. Posílí se tak vztah žáků k obci a prestiž školy u obyvatel obce.

V úplných ZŠ s malým počtem žáků a málotřídkách je dobré rozvíjet takové formy výuky a takové školní projekty, ve kterých lze rozvíjet spolupráci žáků a jejich rodičů. Pro obec jsou užitečné zejména ty projekty, které slouží k poznání a rozvoji obce a místního regionu.

Kvalitu vzdělávání v úplných venkovských ZŠ s malým počtem žáků je také možné měřit počtem a podílem žáků přijatých na gymnázia a další střední školy. Ředitel a učitelé těchto škol by měli věnovat dostatečnou pozornost vzdělávání žáků s předpoklady pro středoškolská a vysokoškolská studia, protože zatím tomu tak mnohdy není.

Učitelé venkovských ZŠ by se měli spolu se svými žáky co nejvíce podílet na kulturních a dalších akcích obce, například na obcí organizovaných oslavách křesťanských svátků (rozsvěcení vánočního stromku, masopustní průvod, oslavy Velikonoc a velikonoční pomlázka) a obecních slavností. Zvyšuje to prestiž ZŠ u vedení obce, v komunitě obce, i v širším okolí.

Velkou prestiž získá ZŠ organizováním představení školního divadelního nebo pěveckého souboru pro obyvatelstvo obce. Učitelé by měli se svými žáky takovéto aktivity rozvíjet.

Je dobré, když se učitelé místní ZŠ podílejí na organizování akcí obce a spolků v obci. Podpoří se tak komunitní život v obci a utuží se tak vztah mezi ZŠ, obcí a komunitou obce.

ZŠ může prospět své obci také pomocí při vytvoření naučné stezky, místního turistického značení a informačních materiálů o turistických zajímavostech v obci.

Náměty pro představitele venkovských obcí – ekonomika a provoz ZŠ v obci

Z ekonomického a organizačního hlediska je pro venkovskou obec výhodné, když spojí do jedné instituce místní ZŠ, mateřská škola, případně i obecní knihovna. Dojde k úspoře ředitelských platů, stravování se soustředí do jedné kuchyně a případně i jídelny, jednotlivé součásti mohou více spolupracovat. Pokud budou tyto součásti soustředěny do jedné budovy, potom dojde k úspoře provozních nákladů i zaměstnanců.

Budova a areál základní školy je vizitkou venkovské obce a vedení obce by proto mělo usilovat o jejich kvalitní údržbu a renovaci.

Smlouva mezi obcí s venkovskou ZŠ s malým počtem žáků a nedalekou venkovskou obcí bez ZŠ o společném školním obvodu je důležitá pro obec se ZŠ, protože taková smlouva může této obci zajistit další finance na provoz ZŠ, podpořit a udržet školní spoje mezi oběma obcemi a podporuje dlouhodobou vizi pro danou ZŠ. Orgány státní správy by měly tuto záležitost lépe legislativně ošetřit.

Obce by měly podporovat učitele svých ZŠ například prostřednictvím přidělování kvalitních obecních bytů, pozemků pro výstavbu rodinných domů, přijímáním jejich dětí do mateřské školy atp.

Venkovská obec může pomáhat své ZŠ také tím, že bude ZŠ bezplatně pronajímat obecní dodávku, obecní kulturní sál, obecní sportoviště a další vybavení obce.

Obce by měly usilovat o co nejlepší vybavenost obce internetovým připojením. Podpoří tím také vzdělávání dětí v obci. Obecní knihovna či jiná instituce obce by mohla poskytovat obyvatelům obce, zvláště dětem ze sociálně slabého prostředí, možnost bezplatně využívat internet.

Existují zkušenosti s tím, jak venkovskou obec ovlivnilo zrušení místní venkovské ZŠ (odchod učitelů, odchod mladých rodin s dětmi, problematické dojíždění do vzdálených ZŠ, problém s využitím budovy ZŠ, omezení kulturního života v obci). Tyto důsledky je třeba představit zastupitelům obce, pokud by chtěli ZŠ ve své obci zrušit.

Náměty pro představitele venkovských obcí – spolupráce se ZŠ v obci

Je třeba usilovat o co nejvyšší soulad mezi vedením obce a vedením ZŠ ve snaze zkvalitnit základoškolské vzdělání dětí v obci a současně komunitní život v obci.

Vedoucí představitelé obce a ředitelé ZŠ by měli usilovat o zvyšování prestiže místní venkovské ZŠ v očích místních obyvatel. Je to jeden ze způsobů, jak zabránit, aby zdejší rodiče neposílali své děti do vzdálených městských ZŠ.

Venkovská ZŠ bývá zřizována obcí. Nástup nového vedení obce po komunálních volbách, které má zásadně jinou představu o existenci a fungování ZŠ, může zásadně ovlivnit existenci a kvalitu ZŠ v obci. Lze doporučit, aby obecní školská politika neprocházela zásadními zvraty, které by mohly ZŠ zásadně a nevratně ovlivnit.

Školské rady sdružují představitele obce, rodiče žáků ZŠ a představitele ZŠ. Jde o významný orgán ovlivňující fungování ZŠ. Je třeba usilovat o aktivitu školské rady ZŠ a o její bezkonfliktní fungování ve snaze zlepšit fungování a kvalitu ZŠ.

Je třeba podporovat všechny akce a projekty podporující spolupráci žáků, učitelů venkovské školy a komunity venkovské obce, rozvíjející komunitní život obce.

Do některých venkovských obcí přicházejí rodiny z měst s dětmi školního věku prostřednictvím procesů kontraurbanizace a amenitní migrace. Obce a ZŠ by měly usilovat o co nejrychlejší zapojení těchto rodin a dětí do komunitního života v obci, už také proto, že jde většinou o vzdělané lidi, kteří mohou posílit lidský kapitál obce a obci různým způsobem pomoci.

Obce by měly podporovat žáky ze sociálně slabého prostředí například tím, že jim budou přispívat na pořízení učebnic, na různé školní platby, a také na obědy ve školní jídelně. Silně tak podpoří vzdělávání těchto žáků, jejich zapojení do žakovského kolektivu, jejich zdravé stravování a také vztah rodičů k ZŠ a obci.

7. Závěr

Podařilo se naplnit obsah všech plánovaných součástí bakalářské práce. Nejprve byla zpracována odborná literatura na řešenou problematiku (Kapitola 2.), cenné byly také kvalifikační práce zabývající se málotřídkami a malými venkovskými základními školami. Pokusili jsme se systematizovat současné poznání problémů těchto základních škol v Kapitole 3. V Kapitole 4. byla uskutečněna stručná charakteristika řešeného území okresů Prachatice a Český Krumlov, jsou v ní hlavně informace související s tématem bakalářské práce.

Práce na metodické Kapitole 5. probíhaly velmi dlouho, protože delší dobu trvalo ladění struktury a otázek dotazníku pro přímé dotazování představitelů základních škol. Problémem byla koronavirová krize, která komplikovala dotazování. Toto dotazování muselo být většinou uskutečněno na dálku pomocí výukových komunikačních aplikací. Rozsáhlá Kapitola 6.1. představuje výsledky dotazování představitelů sledovaných základních škol, které jsou uspořádány do šesti oddílů (subkapitol) ve vazbě na uspořádání dotazníku (Dotazník 1.). Součástí kapitoly je i výběr námětů na záchranu, stabilizaci a rozvoj základních škol na venkově Prachaticka a Českokrumlovska (Kapitola 6.2.). Následuje závěrečné shrnutí, seznam použité literatury a seznam příloh.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo vytvoření portfolia námětů pro záchranu, stabilizaci a rozvoj venkovských základních škol s malým počtem žáků na základě poznatků z literatury a poznatků z dotazování představitelů těchto škol v řešených okresech. Tento cíl se do značné míry podařilo splnit. Nepodařilo se sice získat příliš velký soubor vyplněných dotazníků, ale jednotlivé dotazníky poskytovaly velké množství informací a námětů. V úvodní kapitole bakalářské práce jsou také stanoveny pomocné cíle vedoucí k cíli hlavnímu. Podařilo se analyzovat literaturu zabývající se řešenou problematikou (cíl 1), v řešeném území bylo vybráno několik zkoumaných venkovských základních škol s malým počtem žáků (2), vznikly kapitoly zabývající se teoretickými východisky práce a řešeným územím (3), postupně vykrytalizoval dotazník pro řízené rozhovory s představiteli venkovských základních škol s malým počtem žáků (4) a tento dotazník byl následně vyhodnocen (5).

V Úvodu bakalářské práce byly také specifikovány čtyři vstupní předpoklady. Je pravdou, že v řešeném území okresu Prachatice a Český Krumlov existuje určitý počet základních škol s malým počtem žáků, které nesplňují donedávna platné normativy počtu žáků na třídu. Tyto základní školy se nacházejí na venkově, obvykle na periferním venkově v horských územích Šumavy, ale i na zemědělském venkově sledovaných okresů (viz Vstupní předpoklad 1.).

I když jsme dotazovali pouze ředitele a učitele malých venkovských základních škol, můžeme potvrdit, že existence venkovské úplné a rovněž tak málotřídní základní školy ve venkovské obci zvyšuje prestiž venkovské obce, její sociálně-ekonomickou stabilitu a rozvoj a její demografickou stabilitu (viz Vstupní předpoklad 2.). Toto zjištění bylo ověřeno několika otázkami a jejich odpověďmi ve čtvrté až páté skupině otázek dotazníku. Zánik venkovské základní školy má mnohostranné negativní dopady na obec a její obyvatele. Bakalářská práce proto chce těmto základním školám pomoci vytvořením námětů na stabilizaci a rozvoj těchto základních škol.

V otázce kvality malých venkovských základních škol (viz Vstupní předpoklad 3.) můžeme potvrdit určité problémy, zejména v kvalifikaci a aprobovanosti učitelů těchto škol. Rodiče dobře situovaných žáků často posílají své děti do základních škol ve vzdálených městech. Nemáme údaje o srovnání vybavenosti městských a venkovských základních škol, ale zjistili jsme, že sledované venkovské základní školy s malým počtem žáků byly značně rozdílně vybaveny výpočetní technikou. Velmi záleželo na aktivitě ředitelů a učitelů těchto škol, případně i na pomoci ze strany obce.

Mezi náměty stabilizace a rozvoje venkovských základních škol s malým počtem žáků se skutečně dostaly ve Vstupním předpokladu 4. uvedené náměty – „přesvědčování rodičů dětí předškolního věku a rodičů posílajících své děti do vzdálených městských základních škol o kvalitě a vhodnosti místní venkovské základní školy“, „vytváření kurzů dalšího vzdělávání učitelů zaměřených na specifika výuky a další práce na málotřídní venkovské škole“, „získávání potřebných finančních prostředků na větší vybavenost základních škol“, „vytváření benefitů na úrovni kraje k přilákání a stabilizaci kvalifikovaných učitelů na venkovské a zvláště venkovské málotřídní základní školy“. Tyto náměty pak byly v Kapitole 6.2. výrazně obohaceny o další náměty.

Bakalářská práce přinesla velké množství zjištění a námětů v problematice záchrany, stabilizace a rozvoje venkovských základních škol s malým počtem žáků. Na tomto místě, v Závěru bakalářské práce, již nebudou tato zjištění opakována. Autorka bakalářské práce odkazuje zejména na kapitolu 6.2., ve které jsou shrnuty výše zmíněné náměty.

Další výzkum v problematice bakalářské práce by měl směřovat k získání dalších dotazníků z dalších venkovských základních škol s malým počtem žáků, a tedy i získání informací o dalších problémech a o řešení těchto problémů. Původně jsme také plánovali dotazování starostů obcí, ve kterých se zkoumané základní školy nacházejí, případně i dotazování představitelů školských úřadů, kterých se tato problematika také týká. I toto jsou náměty na pokračování výzkumu, například v podobě diplomové práce.

8. Literatura

- ABERG-BENGTSSON, L. (2009): The smaller the better? A review of research on small rural schools in Sweden. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 100-108. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.007>
- AUTTI, O., HYRY-BEIHAMMER, E.K. (2014): School closures in rural Finnish communities. *Journal of Research in Rural Education*, 29, 2, 1-17.
- COLEMAN, J. S. (1997): Social capital in the creation of human capital. *American journal of Sociology*, 94, Supplement, 95-120.
- ČAPEK, R. (2010): *Třídní klima a školní klima*. Grada, Praha.
- ČAPEK, R. (2013): *Učitel a rodič*. Grada, Praha.
- ČERVÍK, J. (2020): Sociálně-populační rozvinutost periferních, semiperiferních a střediskových sídel okresu Prachatice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 65 s.
- ČSÚ (2013): *Statistický lexikon obcí – 2013. Základní údaje za obce, části obcí a základní sídelní jednotky podle krajů a okresů*. Praha, Český statistický úřad. [https://www.czso.cz/csu/czso/4116-13-n_2013-05\(10.8.2019\)](https://www.czso.cz/csu/czso/4116-13-n_2013-05(10.8.2019))
- ČSÚ (2020): *Databáze demografických údajů za obce*. Praha, Český statistický úřad. <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>
- ČŠI (2020): *Registr inspekčních zpráv České školní inspekce*. Praha, Česká školní inspekce. <https://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Inspekcní-zpravy> (14. 2. 2020)
- DOWLING, J. (2009): Changes and challenges: Key issues for Scottish rural schools and communities. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 129-139. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.005>
- EMMEROVÁ, K. (2000): Malotřídky v současném prostředí českého venkova. *Studia paedagogica*, 47, 3-4, 81-96.
- EDUIN (2020): *Coolweb. Hodnocení webových stránek škol*. Praha, Eduin. <https://www.scoolweb.cz/kriteriá-dobrego-webu>
- HINTNAUS, L. (2018): Modernizace a individualizace vyučování na malotřídní škole. *Pedagogická orientace*, 3, 8-9, 43-48.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 38, 1, 105-117.
- CHVOJKOVÁ, A. (2019): *Periferní oblasti jižních Čech – vymezení, typy a stabilita*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 104 s.
- KALAOJA, E., PIETARINEN, J. (2009): Small rural primary schools in Finland: A pedagogically valuable part of the school network. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 109-116. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.003>
- KALHOUSOVÁ, L. (2014): *Specifika malotřídních škol a vliv veřejného mínění na jejich působnost*. Diplomová práce. Univerzita palackého v Olomouci, pedagogická fakulta, katedra primární a preprimární pedagogiky, 123 s.
- KOVÁCS, K. (2012): Rescuing a small village school in the context of rural change in Hungary. *Journal of Rural Studies*, 28, 2, 108-117. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.01.020>
- KUBÁTOVÁ, R. (2013): *Málotřídní škola*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, pedagogická fakulta, 67 s.
- KUBEŠ, J. a kol. (2000): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 164 s.

- KUBEŠ, J., CHVOJKOVÁ, A. (2020): Back to peripheries based on remoteness. Human capital in the peripheral municipalities of South Bohemia. *Journal of Rural Studies*, 79, 116-124. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.08.045>
- KUBEŠ, J., VOKROUHLÍK, T. (2019): Strategies and measures for preserving rural and increasing suburban primary schools in the district of České Budějovice, Czechia. *Geographia Cassoviensis*, 13, 1, 53-67. <https://doi.org/10.33542/GC2019-1-05>
- KUČEROVÁ, S.R., BLÁHA, J.D., PAVLASOVÁ, Z. (2015): Malé venkovské školy na trhu se základním vzděláváním. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 51, 4, 607-636. <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2015.51.4.209>
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2012): Changes in the spatial distribution of elementary schools and their impact on rural communities in Czechia in the second half of the 20th century. *Journal of Research in Rural Education*, 27, 11, 17 s.
- KUNEŠOVÁ, J. (2020): Zkoumání pedagogického vztahu v prostředí málotřídní školy. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra pedagogiky a psychologie, 88 s.
- KRINEDLOVÁ, D. (2018): Optimalizace spádových obvodů základních škol ve správních obvodech ORP Prachatice a ORP Vimperk. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 146 s.
- KVALSUND, R. (2009): Centralized decentralization or decentralized centralization? A review of newer Norwegian research on schools and their communities. *International Journal of Educational Research*, 48, 2, 89-99. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2009.02.006>
- LAVIČKOVÁ, J. (2012): Vybrané problémy venkovské ZŠ. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, fakulta ekonomická, 88 s.
- MAJSNIAROVÁ, H. (2019): Angažovanost málotřídních škol Dobrovolného svazku obcí Policka pro obec a žáky. Diplomová práce. Brno, Masarykova univerzita, fakulta pedagogická, katedra primární pedagogiky, 68 s.
- MAXA, O. (2021): Rozvinutost periferních, semiperiferních a střediskových sídel okresu Český Krumlov. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 62 s.
- MILLER, B. (1995): The role of rural schools in community development: Policy issues and implications. Portland, Northwest Regional Educational Laboratory. <http://www.nwrel.org/ruraled/role.html>
- MMRČR (2019): Koncepce rozvoje venkova. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR v Praze, odbor regionální politiky, 213 s. <https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/regionalni-rozvoj/regionalni-politika/koncepce-a-strategie/koncepce-rozvoje-venkova>
- PECHÁČKOVÁ, Y. (2014): Spolupráce školy a rodiny se zaměřením na vzájemná očekávání. Disertační práce. Universita Karlova v Praze, pedagogická fakulta, katedra primární pedagogiky, 174 s.
- PILEROVÁ, K. (2018): Učitelem v malotřídní škole. Disertační práce. Brno, Masarykova univerzita, filozofická fakulta, 64 s.
- SALAJKOVÁ, L. (2012): Socializační vliv málotřídních škol. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií Brno, 81 s.
- SEDLÁČEK, M. (2008): Řízení školy na vesnici (případová studie). *Studia paedagogica*, 13, 1, 85-99.
- SELL, R.S., LEISTRITZ, F.L., THOMPSON, J.M. (1996): Socio-economic impacts of school consolidation on host and vacated communities. *Agricultural Economics Research Report No. 347*. Fargo, North Dakota State University, 61 s.

- SLEE, B., MILLER, D. (2015): School closures as a driver of rural decline in Scotland: A problem in pursuit of some evidence? *Scottish Geographical Journal*, 131, 2, 78-97.
<https://doi.org/10.1080/14702541.2014.988288>
- STAŇKOVÁ, M. (2009): Vybrané jevy v porovnání městské a venkovské školy. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, fakulta pedagogická, katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, 83 s.
- TENKLOVÁ, J. (2006): Návrhy řešení vybraných problémů malých venkovských škol. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 53 s.
- TOMÍČEK, F. (2019): Optimalizace spádových obvodů základních škol ve správních obvodech ORP Třeboň, ORP Jindřichův Hradec a ORP Dačice. Diplomová práce. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 79 s. + přílohy.
- TRNKOVÁ, K. (2004): Malotřídka a rodiče. In: Rabušicová, M., Šedřová, K., Trnková, K., Čiháček, V. (Eds.): Škola a (versus) rodina PF MU – 11. konference ČAPV – Sociální a kulturní souvislosti výchovy a vzdělávání, Brno, Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, CD room ,17 s.
- TRNKOVÁ, K. (2007): Podmínky vzdělávání na málotřídních školách. In: Svět výchovy a vzdělávání v reflexi pedagogického výzkumu – konference ČAPV, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, s. 124-133. Dostupné na:
<http://www.ucitelske-listy.cz/2011/09/katerina-trnkova-podminky-vzdelavani-na.html>
- TRNKOVÁ, K. (2008a): Obce s malotřídkou. *Studia paedagogica*, 13, 1, 53-64.
- TRNKOVÁ, K. (2008b): Village schools: wrinkles for mayors? *European Countryside*, 1, 2, 105-112. <https://doi.org/10.2478/v10091/009-0009-1>
- TRNKOVÁ, K. (2008c): Malotřídní školy a faktory ovlivňující jejich existenci a fungování. Disertační práce. Brno, Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, katedra pedagogiky, 205 s.
- TRNKOVÁ, K. (2011): Obce s malotřídkou. *Studia paedagogica*, 13 (1), 53-64.
- TRNKOVÁ, K., CHALOUPOKOVÁ, L., KNOTOVÁ, D. (2009): Pedagogičtí pracovníci na málotřídkách – izolování a nekvalifikování?. *Studia paedagogica*, 14, 2, 51-68.
- URBANOVÁ, A. (2016): Obraz malotřídky. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, fakulta filozofická, 49 s.
- VALACHOVÁ, P. (2005): Málotřídní školy – minulost a současnost. *Učitelství noviny*, 108, 10, 16-17.
- VÁŇOVÁ, P. (2016). Dopady zániku málotřídky na život v obci. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, 88 s.
- VLTAVSKÁ, I. (2020): Optimalizace spádových regionů základních škol v SOORP Příbram. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, pedagogická fakulta, katedra geografie, 66 s.
- WALKER, M., CLARK, G. (2010): Parental choice and the rural primary school: Lifestyle, locality and loyalty. *Journal of Rural Studies*, 26, 3, 241-249.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2009.12.002>

9. Seznam příloh a rozsáhlejší přílohy

Tabulka 1. Kvalifikace pedagogických pracovníků málotřídních základních škol v České republice podle Trnková a kol. (2009)

Tabulka 2. Kritéria hodnocení webových stránek zkoumaných základních škol

Tabulka 3. Žáci, třídy, učitelé a pedagogičtí asistenti sledovaných základních škol I. – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Tabulka 4. Žáci, třídy, učitelé a pedagogičtí asistenti sledovaných základních škol II. – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Tabulka 5. Vyhodnocení webových stránek sledovaných základních škol v okrese Prachatice a Český Krumlov (2021)

Tabulka 6. Sociální charakteristiky žáků sledovaných základních škol a jejich rodičů – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Tabulka 7. Vztahy vedení obcí a sledovaných základních škol – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Tabulka 8. Vztahy sledovaných základních škol a komunit obcí – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Tabulka 9. Pracovníci sledovaných základních škol – průměrné hodnoty za typy (okres Prachatice a Český Krumlov, 2020/2021)

Dotazník 1. Dotazník řízeného dotazování představitelů základních škol

Foto 1. – Foto 12. Převážně fotografie škol v okresech Prachatice a Český Krumlov

Dotazník 1. Dotazník řízeného dotazování představitelů základních škol

DOTAZNÍK ŘÍZENÉHO ROZHOVORU

Projekt – Stabilizace a rozvoj venkovských ZŠ s malým počtem žáků v jižních Čechách
(černá – vyplní autoři (tazatelé), tmavě modrá (Ř) – dotaz pro ředitele či učitele)

1. Charakteristika základní školy

Charakteristika sídla a obce s řešenou základní školou (počet obyvatel, střediskovost, perifernost):

Název ZŠ:

Zřizovatel ZŠ:

Obec ZŠ:

Sídlo ZŠ:

Typ ZŠ (úplná, neúplná – pětitřídní, čtyřtřídní, třítřídní, dvoutřídní, jednotřídní):

Ř Případné spojení s mateřskou či jinou školou či institucí:

Ř Počet tříd na I. stupni:

Ř Počet tříd na II. stupni:

Ř Počet žáků na I. stupni:

Ř Počet žáků na II. stupni:

Počet žáků na jednu třídu na I. a na II. stupni ZŠ:

Ř Vybavenost ZŠ (družina, kuchyně, jídelna, tělocvična, venkovní sportoviště, počítače ve třídách, poč. učebna):

Ř Výuka na ZŠ v období koronavirové krize (popis):

Kvalita a úplnost webových stránek ZŠ (bodové hodnocení - viz. dílčí metodika):

2. Vazby základní školy na jiné školy

Ř Vazby neúplné ZŠ na okolní úplné ZŠ z hlediska umístování žáků na II. stupeň (popis):

Ř Společné akce se žáky okolních ZŠ (popis):

Ř Neformální vazby učitelů ZŠ s učiteli okolních ZŠ týkající se vzdělávání (popis):

Ř Konkurence mezi ZŠ v okolí (hlavně z hlediska spádu žáků - popis):

Ř Úspěšnost žáků úplné ZŠ v přijímání na gymnázia (popis):

Ř Spolupráce ZŠ se ZŠ v cizině (popis):

3. Sociální charakteristika žáků základní školy a jejich rodičů

Ř Podíl žáků ZŠ ze sociálně slabého prostředí a charakteristika problému (% a popis):

Ř Pomoc ZŠ a obce sociálně slabým žákům (popis):

Ř Podíl žáků ZŠ se vzdělávacími obtížemi a charakteristika problému (% a popis):

Ř Podíl žáků ZŠ s výchovnými obtížemi a charakteristika problému (% a popis):

Ř Vztahy žáků ZŠ ve třídách a mezi ročníky (popis):

Ř Podíl žáků národnostních menšin na ZŠ a charakteristika problému (% a popis):

Ř Účast rodičů žáků ZŠ na třídních schůzkách (% a popis):

Ř Jiné vztahy učitelů ZŠ s rodiči žáků (popis):

Ř Podíl žáků ZŠ, kteří doma nemají počítač, resp. Internet (% a popis):

4. Vztah vedení obce a základní školy

Ř Úspěchy a problémy financování provozu ZŠ obcí (popis):

Ř Péče o budovu a areál ZŠ ze strany obce (popis):

Ř Jiné podpory ZŠ ze strany obce (popis - např. přidělování obecních bytů):

Ř Pomoc ZŠ veřejným aktivitám obce (popis - např. obecní slavnosti a jiné kulturní akce):

Ř Pomoc obce aktivitám ZŠ (popis – např. dětský den, ...):

Ř Zastoupení pracovníků ZŠ v zastupitelstvu obce (popis):

Ř Vypracovávání projektů žáků ZŠ využitelných v rozvoji sídla a obce (popis):

Ř Využívání budovy a vybavení ZŠ obyvateli, spolky a organiz. obce (popis, také vzděl. dospělých, tělocv.):

Ř Využívání budov a dalšího vybavení obce základní školou (popis):

5. Vztah základní školy a komunity obce

Ř Fungování a aktivity školské rady ZŠ ve vztahu k rozvoji ZŠ (popis):

Ř Utváření znalostí a zájmu žáků ZŠ o prostř. sídla, obce a míst. regionu na ZŠ (popis - výuka, vycházky, akce):

Ř Prestiž ZŠ u rodičů dětí a posílání dětí do vzdálených městských ZŠ (popis):

Ř Setkávání bývalých absolventů ZŠ organizované ZŠ (popis):

Ř Aktivity pořádané ZŠ pro obyvatele obce a účast obyvatel na těchto aktivitách (popis – např. zájmové kroužky, kulturní akce, výjezdy za kulturou, obědy):

Ř Aktivity obce, obyvatel obce a spolků v obci pro ZŠ (popis):

6. Pracovníci základní školy

Ř Počet učitelů ZŠ (včetně ředitele a zástupce):

Ř Důvod příchodu dotazovaného na ZŠ (popis):

Ř Pozitiva a negativa vnitřního klimatu v ZŠ (popis):

Ř Administrativní zatížení ředitele malé ZŠ na venkově (popis):

Ř Účast učitelů ZŠ na DVPP (popis - forma, organizace a místo):

Ř Pedagogičtí asistenti učitelů na ZŠ – počet a důvod působení:

Ř Využívání 8 hodinové pracovní doby – výuka, opravy, příprava výuky, vzdělávání, administrativa (popis):

Ř Učitelé ZŠ (pohlaví, věk, sídlo bydliště, délka působení na ZŠ, fakulta VŠ studia, aprobace (kvalifikace – I. stupeň, II. stupeň, vysokoškolské vychovatelství, jiné VŠ vzdělání, gymnaziální vzdělání, jiné SŠ vzdělání) – tyto informace budou primárně vyhledávány ve veřejných databázích):

Míra feminizace učitelského sboru (% a popis):

Ř Personální problémy ZŠ (popis):

Foto 1. Ředitel NP Šumava uskutečňuje se žáky šumavských ZŠ environmentální výchovu
<https://plzenskyrozhled.cz/narodni-park-sumava-miri-do-vsech-typu-skol/>

Foto 2. Ruina základní školy v bývalých Dolních Světlých Horách (Foto: Radek David, Šumavské noviny)
<https://presspektrum.cz/2014/08/06/vylidnovani-sumavy/>

Foto 3. Modernizovaná neúplná základní škola s malým počtem žáků v Rožmitále na Šumavě
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Ro%C5%BEmit%C3%A1l_na_%C5%A0umav%C4%9B%C2_%C5%A1kola_%285167%29.jpg

Foto 4. Před několika roky zrušená málotřídka v šumavském Stožci
<https://www.zapisdoms.cz/upload/4184/9d4f9.jpg>

Foto 5. Dvoutřídní málotřídka v Bujanově má starou budovu zděděnou po původní německé obecné škole
<http://www.zsbujanov.cz/index.php/o-skole>

Foto 6. Rekonstruovaná úplná základní škola v Šumavských Hořticích s malým počtem žáků
https://www.krasnecesko.cz/fotolok_vypis.php?id=3149&obr=3

Foto 7. V české Jubilejní škole ve Velkých Skalinách vystavěné roku 1928 na česko-německém se již neučí <http://rozhledy2010.blogspot.com/2010/10/zajimave-vesnice-dekanske-skaliny.html>

Foto 8. V bývalé německé obecné škole ve Velkých Skalinách z roku 1885 se přestalo učit po odsunu Němců [https://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A9_Skaliny#/media/Soubor:Velk%C3%A9_Skaliny_\(6\).JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A9_Skaliny#/media/Soubor:Velk%C3%A9_Skaliny_(6).JPG)

Foto 9. Velká úplná základní škola v Malontech v Novohradských horách s malým počtem žáků
<http://pohorskaves.cz/malonty-zs/g-2308/prehravac=1&p1=1015>

Foto 10. Relativně nedávno ukončila provoz málotřídky v Pohorské Vsi v Novohradských horách
<http://pohorskaves.cz/malonty-zs/g-2308/prehravac=1&p1=1015>

Foto 11. Nově zateplená málotřídka s mateřskou školou v Dolním Dvořišti
https://www.dolnidvoriste.cz/vismo/gallery-viewer.asp?id_galerie=1046&width=412

Foto 12. Málotřídka v Dolním Dvořišti na zateplení čeká
<https://www.firmy.cz/detail/357172-zs-a-ms-t-g-masaryka-horni-dvoriste-horni-dvoriste-cesky-herslak.html>